

Nagycsaládban élő fiatalok gyermekszám preferenciáit befolyásoló tényezők

Doktori értekezés

Bálicity Csaba

Semmelweis Egyetem
Mentális Egészségtudományok Doktori Iskola

Témavezető: Dr. Pethesné Dávid Beáta, Ph.D., egyetemi tanár

Hivatalos bírálók: Dr. Utasi Ágnes, Ph.D., DSc., egyetemi tanár
Dr. Győrffy Zsuzsa, Ph.D., egyetemi docens

Szigorlati bizottság elnöke: Dr. Hegedűs Katalin, Ph.D., egyetemi docens
Szigorlati bizottság tagjai: Dr. Feith Helga Judit, Ph.D., főiskolai docens
Dr. Rosta Gergely, Ph.D., egyetemi docens

Budapest
2017

Tartalom

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	6
1. BEVEZETÉS	7
1.1 A disszertáció témája és a témaválasztás indokai.....	7
1.2 Az értekezés fogalmi kerete és szerkezete	8
1.3 A kutatás előzményei	10
1.4 SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS.....	14
1.4.1 A gyermekvállalási szándékot befolyásoló mikro- és makro-szintű tényezők	14
1.4.2 Makroszintű feltételek alakulása (A).....	17
1.4.3 Mikroszintű feltételek (B).....	42
1.4.4 Az egyéni fertilitási döntésekhez kapcsolódó elméletek (C).....	48
1.4.5 Makroszintű következmények (D).....	51
2. CÉLKITŰZÉSEK	56
2.1 Általános célkitűzések	56
2.2 Kutatási kérdések	57
3. MÓDSZEREK	60
3.1 A NOE tagság jellemzői.....	60
3.2 A minta összetétele és a kiválasztás szempontjai	62
3.3 Az adatfelvétel módja és körülményei.....	62
3.4 A kérdőívek összetétele	63
3.5 Az adatelemzés módja és dilemmái	65
4. EREDMÉNYEK	68
4.1 A vizsgált nagycsaládok jellemzői.....	68
4.1.1 Családi állapot	68
4.1.2 Iskolai végzettség	69
4.1.3 Gyermekkorai család - testvérek.....	71
4.1.4 A gyermekvállalás ütemezése	72
4.1.5 Vallásosság	72
4.1.6 Munka és család konfliktusai	73
4.1.7 Családon belüli munkamegosztás	74
4.1.8 Boldogság és elégedettség.....	76
4.1.9 Anyagi helyzet	77
4.2 Családtípusok	79
4.2.1 A klaszter-analízis eredménye.....	79

4.2.2	Családtípusok és attitűdök	83
4.3	A fiatalok gyermekvállalással kapcsolatos tervei	84
4.3.1	A fertilitási vágyak	84
4.3.2	A gyermekvállalás ütemezésével kapcsolatos vágyak.....	85
4.3.3	A gyermekvállalással kapcsolatos vágyak családtípusonként	86
4.4	A gyermekkori család hatása a fertilitási vágyakra	87
4.4.1	A család típusának és méretének hatása	87
4.4.2	A szülők iskolai végzettségének hatása.....	88
4.4.3	A családi tradíciók szerepe	90
4.4.4	Munka és család	91
4.4.5	A család anyagi helyzetének szerepe	91
4.4.6	Testvérek fertilitási tervei	92
4.5	A fiatalok fertilitási vágyait befolyásoló egyéni tényezők	95
4.5.1	Vallás	95
4.5.2	Házassággal kapcsolatos attitűdök.....	97
4.5.3	Mentálhigiénés jellemzők	98
4.6	Az intergenerációs transzmissziót valószínűsítő tényezők	99
5.	MEGBESZÉLÉS.....	102
5.1	A vizsgált családok jellemzői	102
5.2	A családok típusai.....	104
5.3	A fiatalok családi élettel kapcsolatos attitűdjei.....	105
5.4	A gyermekvállalást valószínűsítő tényezők	109
5.4.1	Vallás	109
5.4.2	Anyagiak	112
5.4.3	Mentálhigiénés jellemzők	114
5.5	A nagycsaládos életmód preferenciáját valószínűsítő változók.....	115
5.6	Tervek és valóság	116
6.	KÖVETKEZTETÉSEK.....	118
6.1	Coleman elméletéből levont következtetések.....	118
6.2	A TDIB modellből levont következtetések	120
6.3	A kutatás korlátai	121
6.4	Az eredmények relevanciájának dilemmái	122
6.5	A disszertáció eredményeinek hasznosíthatósága, lehetséges kutatási irányok.....	123
7.	ÖSSZEFOGLALÁS	125

8.	<i>SUMMARY</i>	126
9.	<i>IRODALOMJEGYZÉK</i>	127
10.	<i>SAJÁT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE</i>	144
10.1	Az értekezés témájában megjelent publikációk.....	144
10.2	Egyéb publikációk.....	144
11.	<i>KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS</i>	145
12.	<i>MELLÉKLETEK</i>	146
1.	<i>számú melléklet A kutatás főkérdőíve</i>	146
2.	<i>számú melléklet A második szülő kérdőíve</i>	154
3.	<i>számú melléklet A gyerekek kérdőíve</i>	160

Ábrajegyzék

1. ábra Coleman csónakja.....	16
2. ábra A termékenység és a termékenységet meghatározó tényezők mikro- és makroszintű modellje Coleman (1990) elmélete alapján (Liefbroer és mtsai 2015).....	17
3. ábra Ezer megfelelő korú nőre jutó élveszülés (Spéder 2014).....	23
4. ábra A nagycsaládok aránya megyénként, az összes család százalékában	46
5. ábra Miller TDIB modellje (Miller 2011).....	50
6. ábra Miller TDIB modelljének a disszertációban tárgyalt részei	57
7. ábra A NOE tagság és a magyar nagycsaládok megyénkénti eloszlása (%).....	61

Táblajegyzék

1. táblázat A 40-44 éves nők átlagos gyerekszáma iskolai végzettség szerint (Kapitány és Spéder 2015).....	31
2. táblázat: A családban élő gyermekek eloszlása, a családok mérete szerint (KSH, Népszámlálás 2011)	55
3. táblázat Az összes család, összes nagycsalád és a NOE tagság megoszlása településtípus szerint (N;%).....	61
4. táblázat A kérdőívek összetétele és kompatibilitása.....	67
5. táblázat Nagycsaládban élő fiatalok tervezett életkora az első gyermekük születésekor	86
6. táblázat Nagycsaládban élő fiatalok által tervezett átlagos gyerekszám.....	88
7. táblázat A fiatalok által tervezett gyerekszám és szüleik legmagasabb iskolai végzettségének kapcsolata	90
8. táblázat Diádok tagjai által tervezett gyerekek száma közötti Kendall-féle tau-b korreláció együtthatói és szignifikancia értékei (N=248)	95
9. táblázat A diádok megoszlása a tagjaik által tervezett gyermekek számának abszolút különbsége alapján (%).....	95
10. táblázat A nagycsaládban élő fiatalok fertilitási terveinek és a házassággal kapcsolatos nézeteinek az összefüggései- Az átlagosan vágyott gyerekszám és az első gyermek születésekor tervezett életkor	98
11. táblázat A nagycsaládos életforma továbbvitelét valószínűsítő változók lineáris regressziós elemzésének eredményei	101

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

ANOVA Variancia-analízis (Analysis of variances)

CI Konfidencia intervallum

CSED Csecsemőgondozási díj

CSOK Családi otthonteremtési kedvezmény

EVS European Values Survey

FEOR 08 Foglalkozások egységes osztályozási rendszere

GYED Gyermekgondozási díj

GYES Gyermekgondozási segély

GYET Gyermeknevelési támogatás

KSH Központi Statisztikai Hivatal

LAT Látogató párkapcsolat (Living apart together)

MI Magyar Ifjúság 2012

MSPSS Észlelt társas támogatás multidimenziós skálája (Multidimensional scale of perceived social support)

NKI Népeségtudományi Kutatóintézet

NOE Nagycsaládosok Országos Egyesülete

SDT Második Demográfiai Átmenet (Second Demographic Transition)

TGYÁS Terhességi-gyermekágyi segély

TFR Teljes termékenységi arányszám (Total fertility rate)

VOC Gyerekek értéke (Value of children)

WBI5 Öt tételes WHO jól-lét kérdőív (Well-being inventory)

1. BEVEZETÉS

1.1 A disszertáció témája és a témaválasztás indokai

A modern társadalmak demográfiai helyzetének változásai egyre nagyobb kihívások elé állítják a döntéshozókat. A magyar férfiak születéskor várható élettartama 2015-ben 72,09 év volt, a nőknél ez a szám még magasabb, 78,6¹. Tekintettel arra, hogy a termékenység évtizedek óta alacsony szinten van hazánkban, a múlt század hetvenes éveinek közepétől a reprodukciós szint alatt, a népesség nem csupán csökken, de ezzel párhuzamosan öregszik is, így egyre kevesebb aktív keresőre egyre több inaktív jut. A népességfogyást a lakosság kétharmada az egyik legjelentősebb problémának tartja, míg az emberek további egynegyede úgy látja, hogy ez a magyar társadalom legsúlyosabb gondja (Kapitány 2015).

A társadalomtudományi kutatásoknak köszönhetően számos folyamatot sikerült megismernünk, és viszonylag pontos prognózisokkal rendelkezünk a várható termékenységgel kapcsolatban is. Lényegesen nehezebb azonban meghatározni a mikro-közösségeknek, elsősorban a családoknak azokat a sajátosságait, amelyek hatnak a gyermekvállalási döntésekre. Ehhez hasonlóan a személyes tulajdonságok, az egyéni értékrend, amely a társadalom többségétől eltérő is lehet, szintén jelentősen befolyásolhatja a tervezett gyerekszámot. Az értékrend és ezzel összefüggésben a fertilitás intergenerációs transzmisszióját számos vizsgálat igazolta. Ha azonban a népszámlálási adatokra tekintünk, azt látjuk, hogy a rendszerváltáskor 444 036 kiskorú élt háromgyerekes családban. Ha a gyermekkori család mérete egyedüli változóként determinálná a gyermekvállalási magatartást, akkor még az asszortatív párválasztást feltételezve is 666 054 gyermeknek kellett volna háromgyerekes családban élni két évtizeddel később, amikor azok, akik a rendszerváltáskor gyerekek voltak, maguk is családot alapítottak. A valós szám azonban bőven félmillió alatt marad. Ez a játék a számokkal persze spekulatív, de arra alkalmas, hogy illusztrálja a gyermekvállalással kapcsolatos döntések mögött a körülményeket, így a számos mikro- és makroszintű tényező bonyolult hálózatát, amelyek néha kioltják egymást, néha pedig ráerősítenek

¹ Forrás: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wdsd008.html Elérés: 2017. 02. 10.

egymásra. Kutatásunkban ennek a dinamikának a pontosabb megismerését tűztük ki célul.

Jelen értekezésben olyan családokban élő fiatalok gyermekvállalással kapcsolatos attitűdjeit és vágyait vizsgáljuk, amely családokban az átlagosnál több gyerek nevelkedik vagy nevelkedett. A disszertáció tehát az alacsony termékenységű magyar társadalom egy magas termékenységű csoportját, a nagycsaládok érdekvédelmére létrejött Nagycsaládosok Országos Egyesülete (NOE) tagságát vizsgálja. A dolgozat azokat a tényezőket tárja fel, amelyek szignifikánsan befolyásolják az említett családokban felnőtt fiatalok gyermekszám preferenciáit. A vizsgálat során különbséget tettünk az egyéni sajátosságok, a családi jellemzők, és a társadalmi hatások között. A korábban említett társadalmi okok miatt kiemelten fontosnak érezzük azt a kérdést, hogy melyek azok a tényezők, amelyek leginkább hozzájárulnak a nagycsaládos életforma továbbvitelének a vágyához?

A korábbi demográfiai kutatásokkal szemben nem nagymintás, reprezentatív adatfelvételt terveztünk, hanem igyekeztünk a kiválasztott családok mind több tagjától adatokat gyűjteni, annak érdekében, hogy minél teljesebb képet kapjunk ezeknek a működéséről. Eredményeink nem alkalmasak arra, hogy valamennyi magyar családra vonatkozó következtetéseket vonjunk le, de meggyőződésünk, hogy a feltárt összefüggések gazdagítják a témával foglalkozó tudományos közösséget. Ezen túlmenően a különféle pozitív és negatív, egymással gyakran interakcióban lévő motivációs tényezők pontosabb megismerése lehetőséget nyújt arra is, hogy tisztább képet kapjunk arról, vajon milyen típusú intervenció kecsegtethet a kedvezőtlen tendenciák megállításával, vagy lassításával.

1.2 Az értekezés fogalmi kerete és szerkezete

A disszertáció témájából adódóan számos olyan kifejezés fordul elő a dolgozatban, amelyek a köznyelvben is használatosak, ám a tudományos diskurzusban esetenként mást jelölünk velük. Előfordulnak olyan terminusok is, amelyek használatában a kutatók sem egységesek. Az ebből fakadó esetleges félreértések elkerülése érdekében fontos áttekinteni, hogy jelen dolgozatban mit jelölnek ezek a kifejezések.

A disszertáció kulcsfogalma a **nagycsalád**. A magyar nyelv plasztikusan különbséget tesz nagy család és nagycsalád között. Ha a termékenységi mutatókra és a trendekre vetünk egy pillantást, azt láthatjuk, hogy a két gyermeket nevelő családok mérete is nagyobb az átlagosnál, hiszen a demográfusok arra hívják fel a figyelmet, hogy mind több olyan család van, ahol már a második gyermek sem születik meg. Ezzel együtt korábbi kutatásokból tudjuk, hogy az emberek többsége azokat a családokat tekinti nagycsaládnak, amelyekben háromnál több gyermek nevelkedik. (Pongráczné és S. Molnár 1992) A szociálpolitikai döntéseknél rendre három gyereknél húzzák meg az alsó határt, ők azok, akik többnyire magasabb kedvezményekben részesülhetnek. A nagycsaládos egyesületek is három vagy négy gyermeket tekintenek a rendes tagság feltételének. Hogy hol mennyit, az országonként változik, de általánosságban megállapítható, hogy nincsen szoros összefüggés az adott terület termékenységi mutatóival. Hazánkban a NOE tagság feltételeként három gyereket határoztak meg. Ez az oka annak, hogy kutatásunkban mi is nagycsaládnak tekintjük a három gyermekeket, akár egy, akár két szülő neveli őket. Az értekezésben a nagycsalád kifejezés tehát olyan családokra utal, amelyekben a szülők legalább három gyermeket felneveltek, vagy nevelnek jelenleg is. Mivel kutatásunk vizsgálati populációja a NOE tagsága volt, ezért a disszertációban az eredmények és a megbeszélés fejezetben a nagycsalád terminus a vizsgált családokat jelöli.

A családszociológiai kutatásokban rendre előkerül az **intakt család** fogalma. A mintánkba került családok közül azokat tekintettük intaktnak, amelyekben a gyerekek mindkét szülő vérszerinti, vagy örökbefogadott gyermekei. A nem intakt család kifejezés azokat a családokat jelöli, amelyekben legalább az egyik gyermek valamelyik szülő vérszerinti gyermeke, de a másik szülő nem a jelenlegi partner. A terminus tehát a vizsgált családok szerkezetére utal, nem a funkcionalitására, ezért kerüljük az ép család kifejezés használatát. (A fogalom használatával kapcsolatos dilemmák ismertetéséhez lásd: Csákó 2014; Husz 2014; Pikó 2014; Pilinszki 2014; Somlai 2014; Tóth 2014)

Gyerekeknek azokat a fiatalokat tekintettük, akik szüleikkel közös háztartásban élnek. A kérdőív kitöltésekor a gyerekek esetében az alsó korhatár tizenöt év volt. Az elemzéskor

felső korhatárnak a huszonkilenc évet tekintettük². A **testvérek** diádjainak elemzésekor egyaránt testvérnek tekintettük az édes-, fél-, és mostoha testvéreket.

A szakirodalomban a legkevésbé a fertilitás prediktorainak tekintett változók esetében van egyetértés. A **gyermekvállalási vágyak** (fertility desires), **gyermekvállalási tervek** (fertility plans), és a **gyermekvállalási szándék** (fertility intentions) kifejezések egyaránt használatosak. Míg az első két kifejezés főként az értékrendre és a gyermekvállalással kapcsolatos attitűdökre utal, addig a fertilitási szándék ennél konkrétabb, és a közeli jövőben – általában a következő három vagy öt évben – tervezett gyermekvállalást jelzi. Utóbbi változó alkalmasabb a tényleges fertilitás előrejelzésére. Értekezésünkben a gyermekvállalási vágyak és a gyermekvállalási tervek kifejezéseket szinonimaként használjuk.

A disszertáció felépítése a Semmelweis Egyetem doktori szabályzatában meghatározott struktúrát követi³. A szakirodalmi bevezetés után határozzuk meg a kutatás célkitűzéseit és a fő kutatási kérdéseket. Ezt követi az alkalmazott módszertan és a felhasznált vizsgálati eszközök ismertetése. Az eredmények leírását követi azok megbeszélése, itt utalunk vissza a bevezető részben ismertetett elméletekre. Az értekezést a levont következtetések zárják.

1.3 A kutatás előzményei

A nagycsaládok társadalmi jelentősége ellenére viszonylag kevés kutatás foglalkozott eddig ezzel a csoporttal. A nemzetközi szakirodalomban jellemzően olyan tanulmányokat találunk, amelyekben a család méretének és a születési sorrendnek bizonyos változókra gyakorolt hatását elemzik. (pl. Riala és mtsai 2003; Black és mtsai 2005; Mariani 2008; Booth és Kee 2009; Ponczek és Souza 2012) Hazánkban is számos olyan kutatás készült, amelynek adatbázisa alkalmas lehetne a kifejezetten nagycsaládokra fókuszáló elemzésre, azonban ezek jobbára elmaradtak eddig. Akadt azonban néhány olyan adatfelvétel, amelyre sokgyerekes családok körében került sor.

² Ennek indoklását lásd a 4.2 Minta összetétele és a kiválasztás szempontjai című részben.

³ A Semmelweis Egyetem doktori szabályzata felsorolja a PhD értekezés felépítésével kapcsolatos kritériumokat. A fejezet címe és a fejezetek sorrendjét illetően a disszertációnak nincsen mérlegelési lehetősége. A meghatározott formai kritériumok az Egyetem orvos- és egészségtudományi karaktere miatt a természettudományokban bevett szokásokhoz igazodnak, ez valamelyest eltér a társadalomtudományos gyakorlattól.

Utóbbiak közül a legjelentősebbet a rendszerváltást megelőzően a Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézetében végezték. A vizsgálatba bevont közel háromezer család az 1981-ben harmadik, vagy többedik gyermeküket várók közül lett kiválasztva úgy, hogy lakóhelyük településtípusa reprezentálja a magyarországi nagycsaládokat. (Pongráczné és S. Molnár 1991; 1992) A kutatás során a családokban nevelkedő valamennyi gyermekről vettek fel adatokat a helyi védőnők. Bár az alkalmazott kérdőívek az egész családra vonatkoztak, az adatokat a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően csak az anyák szolgáltatták. A kutatás a család jövedelmi helyzete és objektív életkörülményei mellett a társadalmi- és demográfiai hátteret is vizsgálta, de nem maradtak ki a gyermekvállalási motívumok és a fogamzásgátlással kapcsolatos ismeretekre és gyakorlatokra vonatkozó kérdések sem. A kutatási eredmények ismertetésére a vonatkozó szakirodalom áttekintésekor részletesebben kitérünk, de általánosságban az mondható el, hogy a nyolcvanas évek nagycsaládjai kifejezetten heterogénnek tekinthetők, mind motivációik, mind pedig életfeltételeik szempontjából. Emellett azt is hangsúlyozzák a szerzők, hogy ugyan a szociálpolitikai döntések során a három és több gyermekes családokat egyaránt sokgyerekesnek szokás tekinteni, azonban több vizsgált változó tekintetében szignifikáns eltérések mutatkoznak ha gyerekszám szerint csoportosítjuk a családokat. Míg a három és négy gyermekes családok többsége életvitele és egyéb jellemzői alapján jól illeszkedik a társadalmi struktúrába, addig az öt és annál több gyermeket nevelőkre fokozottabban jellemző a marginalitás. (Pongráczné és S. Molnár 1992) Bár az eltelt időszak jelentős társadalmi és demográfiai változásai minden valószínűség szerint a vizsgált populációt is érintették, az azóta publikált tanulmányok alapján nincsen okunk azt gondolni, hogy az NKI kutatásának idézett megállapításai a mai magyar társadalomra ne lennének igazak.⁴

Az ezredfordulón került sor az első olyan kutatásra, amely az akkor már másfél évtizede működő Nagycsaládosok Országos Egyesülete tagjait kérdezte. A rendelkezésre álló források szűkössége miatt, ez a vizsgálat nem csupán a magyar nagycsaládok vonatkozásában nem tekinthető reprezentatívnak, de a teljes NOE tagságot sem írja le.

⁴ Fentiek miatt adná magát, hogy a disszertációban is külön kezeljük a három- és a többgyerekes családokat. Erre azért nem került sor, mert a háromnál több gyereket nevelő családok esetében a mintán belül az elemszám nem érte el azt a szintet, hogy az adatok jól elemezhetőek legyenek. Ezen kívül a kutatás egyetlen releváns függőváltozója esetében sem mértünk szignifikáns kapcsolatot a háztartásban élők számával.

Az önkitöltős kérdőívet 585 családanya juttatta vissza a kutatóknak. Az adatfelvételre a 2000-ben tartott NOE összejöveteleken került sor, ami azt jelenti, hogy a mintába azok az aktív, tettekész családok kerültek be, akik eljártak az említett összejövetelekre. (Pauka és Tóth 2002) A kutatás abból a megállapításból indult ki, hogy: „*A család dolgait [az anyák] ismerik részletesen, a családdal kapcsolatos napi teendőket ők végzik elsősorban, az aktuális programokat többnyire ők szervezik, és ők is irányítják.*” (Pauka és Tóth 2002:9) Ebből adódóan - bár a kérdőív tartalmazott az apákra és a gyermekekre vonatkozó kérdéseket is - az eredményekből leginkább az anyák gondolatait ismerhetjük meg. Ennek ellensúlyozására, a vizsgálatnak volt egy kvalitatív része is, amelyben az apákat szólították meg. A kutatás a családok életkörülményei mellett a családtagok társadalmi kapcsolatait, egészségi állapotát, az anya étellel való elégedettségét és terveit is vizsgálta.

Szintén NOE-tag családok körében zajlott az a kutatás, amely nógrád-megyei családok helyzetét és életkörülményeit vizsgálta. Az adatfelvétel a Pásztó és Vonzáskörzete Nagycsaládosok Egyesülete körében zajlott 2005-ben. A vizsgálatba mindössze húsz nagycsaládot vontak be, a kérdőíveket az anyák töltötték ki. Az ebből született tanulmány érinti ugyan a motivációk kérdését, de főként a kérdezettek életkörülményeire összpontosít. (Szretykó 2007). Az eredmények értékelésekor az alacsony elemszám miatt mindenképp érdemes körültekintően eljárni.

A jelen értekezés témájául szolgáló kutatást megelőző jelentős adatfelvételre 2013-ban került sor a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet megbízásából. A vizsgálat a sokgyermekes háztartásban élők szociológiai jellemzőit és a szociális szolgáltatások rendszeréhez fűződő viszonyát térképezte fel. (Kmetty 2013) A kutatás a korábbi vizsgálatokhoz hasonlóan jelentős eltéréseket tárt fel a nagycsaládok között. A rendelkezésre álló eszközök és erőforrások mentén négyféle család típust azonosítottak. A két szélső pólust jelentő nagyvárosi elit és a relatív többséget képező depriváltak mellett a kisvárosi „elit” (a családok 12%-a) és a kisvárosi-falusi középréteg (16%) alkotta az átmenetet.

Ennek a disszertációnak a témájául szolgáló kutatás közvetlen előzménye az volt, hogy a Nagycsaládok Országos Egyesületének az elnöksége úgy érezte, hogy az egyesület alapítása óta eltelt közel három évtized munkája és eredményei indokoltá tennének egy reprezentatív adatfelvételt, amely segítségével kijelölhetőek lennének a további irányok.

A kutatáshoz kapott pénzügyi támogatás feltétele volt, hogy a NOE működésére vonatkozó kérdéseken túl (amelyeket a disszertáció nem tárgyal), olyan adatokat is gyűjtsünk, amelyek a teljes magyar társadalom számára fontos információkat hordoznak. A vizsgálat során alkalmazott eszközök - amelyeket részletesebben a módszertani fejezet ismertet - ehhez az igényhez alkalmazkodva lettek kiválasztva.

A fenti rövid áttekintésből is megállapítható, hogy mindeddig nem készült olyan kutatás, amely az általunk vizsgált kérdések megválaszolását tűzte volna ki céljául. Disszertációnk ez a hiátust igyekszik pótolni. Bár a minta sajátossága miatt ügyelni kell arra, hogy az eredményeket ne „általánosítsuk túl”, mégis úgy érezzük, hogy a rendelkezésre álló adatok érdemesek az elemzésre.

1.4 SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

1.4.1 *A gyermekvállalási szándékot befolyásoló mikro- és makro-szintű tényezők*

A gyermekvállalással kapcsolatos döntések és folyamatok megértéséhez – társadalmi jelenségek többségéhez hasonlóan – a mikro- és makroszintű tényezőket egyaránt figyelembe kell vennünk. A makroszint nagy társadalmi entitásokat és erőket jelöl, míg a mikroszinten az egyének személyes döntései, szabad akarata és másik egyénnel való interakciói jelennek meg.

A két szint kapcsolatának illusztrálására Coleman (1986; 1990; Raub és mtsai 2011; Matsueda 2013) stilizált modellje tűnik a legalkalmasabbnak (1. ábra). Az ábrán szaggatott vonallal jelölt nyíl utal a makroszintű feltételek és a makroszinten mért eredmények közötti feltételezett kapcsolatra. Ezt azért nem folytonos vonallal jelöltük, mert a társadalmi szintű feltételek (A) közvetlenül nem determinálják a makroszinten mért eredményeket (D), azonban a kettő között bizonyos kapcsolat mégiscsak feltételezhető. A társadalmi szinten megjelenő feltételek, vagy azok esetleges hiánya közvetlenül az egyének személyes feltételeit (B) befolyásolják, amelyek a személyes döntéseket határozzák meg jelentősen (C). Ezeknek az egyéni döntéseknek a következményeként születnek meg a makroszintű következmények, amelyek aztán az adott társadalmat jellemzik valamilyen módon.

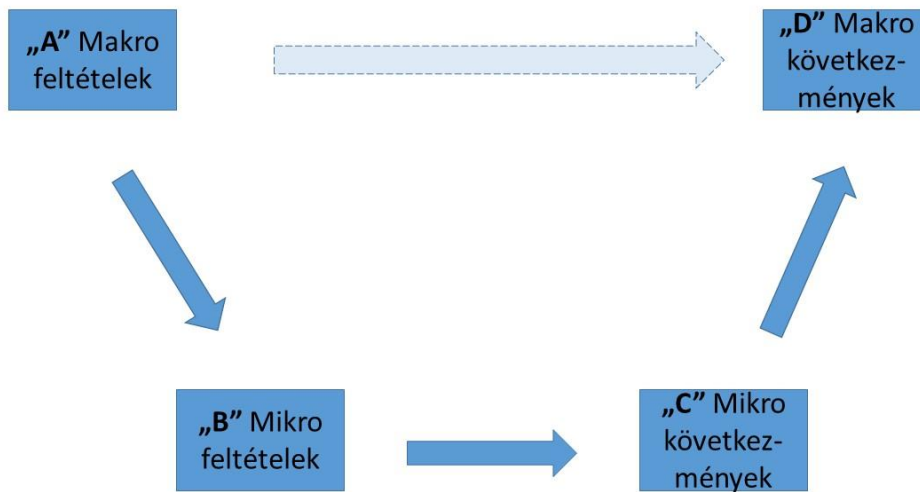
Mindez egy olyan játszma-ként fogható fel, amelyben minden játékos különféle szerepeket vesz fel, amelyekhez meghatározott érdekek és célok tartoznak. A szabályok meghatározzák, hogy a játékosok miként cselekedhetnek, és azt is, hogy ezek a cselekvések milyen hatással vannak a többi játékosra. Az 1. ábrán vázolt struktúrában a makroszintről a mikroszintre irányuló folyamatok a játékosok érdekeit befolyásolják azáltal, hogy az elérendő célokat meghatározzák a számukra. A mikroszinten hozott döntések olyan módon befolyásolják a makroszintet, hogy interakcióba lépnek egymással, esetenként zavarják egymást, és ezáltal kialakítanak egy új társadalmi kontextust, amelyben a következő cselekvések be fognak következni.

Coleman (1990) hangsúlyozza, hogy a rendszerszinten megjelenő jelenségek – esetünkben a termékenységi mutatók – nem tekinthetők egyszerűen az összes egyéni döntés együttes következményének. Coleman szerint „*az egyének közötti interakciók a*

rendszerszinten kialakuló olyan jelenségek okozójának tekinthetők, amelyek az egyén által se szándékoltak, se megjósolhatóak nem voltak.” (Coleman 1990:5)

Hogy a modell könnyebben érthető legyen, Colman (1990) egy olyan képzelte szituációt vázol, amelyben egy színházi tűzben a nézők között választhatnak, hogy fegyelmezetten elhagyják a helyszínt a rendelkezésre álló idő alatt, vagy tolakodva menekülnek. Ebben a példában a makro körülményeket (A) a tűzeset szimbolizálja, a személyes feltételeket (B) a nézők által választható stratégiák, míg a tényleges személyes döntések a mikro-szintű következményeket (C). A folyamat makro-eredménye a nézők fegyelmezett kivonulásában vagy a pánikban manifesztálódik. Az egyes nézők egyéni döntései azonban semmiképpen nem függetlenek a többi néző által választott stratégiától, sőt, bizonyos tekintélyszemélyek jelenléte és egyéni viselkedése nagymértékben befolyásolják azokat a döntéseket, amelyek a pánik kialakulásához, vagy elkerüléséhez vezetnek. Ez még akkor is igaz, ha egy tűzeset során a pánik tényszerűen akkor alakul ki, ha túl sokan választják azt a stratégiát, hogy a többiekén átgázolva próbálnak menekülni.

Ebből a modelltől kiindulva, olyan társadalmi jelenségek és folyamatok, mint az alacsony termékenység vagy a családszerkezet átalakulása - amelyeket a későbbiekben részletesen ismertetünk – is alaposabban megérthető, ha az egyéni vagy párkapcsolati szinten vizsgáljuk a gyermekvállalási döntések mechanizmusát, és az azokat befolyásoló tényezőket. Coleman elméletét alkalmazva, kifejezetten a termékenységre és a gyermekvállalási szándékokra fókuszálva Liefbroer és munkatársai (2015) kiemelik, hogy a termékenységi ráta nagysága ugyan a társadalmi feltételeken múlik, azonban ez nem direkt hatás. A makroszintű feltételek az egyének fertilitási döntéseit befolyásolják, és összességében ezek az egyéni döntések határozzák meg a TFR-t.

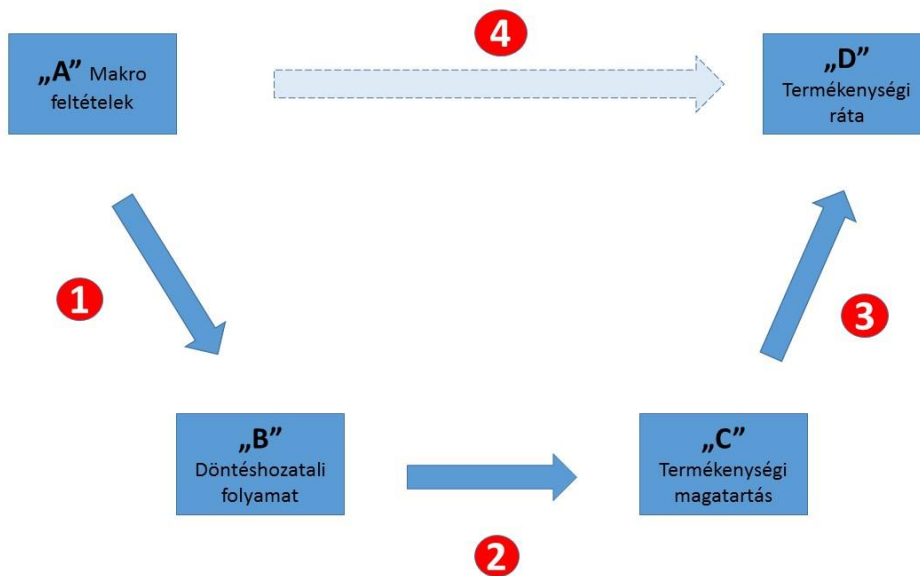

1. ábra Coleman csónakja

Fentiek alapján a gyermekvállalási szándék és a fertilitási tervek vizsgálatakor a kutatás háromféle megközelítési módot tesz lehetővé (Liefbroer és mtsai 2015). Ezek a makroszintű összefüggések vizsgálata, a mikroszintű kapcsolatok és a kettő kombinációja. A 2. számú ábrán a makro kapcsolatokat a négyes nyíl jelöli. Ez a leggyakrabban vizsgált dimenzió a gazdasági, kulturális, vallási jellemzőknek a termékenység különféle szintjeivel való együttjárását írja le.

A mikroszintű kapcsolat vizsgálatakor a kutatók a döntéshozatali folyamatra és annak következményeire fókuszálnak, ez az ábrán kettes számú nyíllal van jelölve.

A makro és a mikro terület viszonyát az ábrán a vertikális nyilak jelzik, a makro-mikro irányt az egyes, a mikro-makro irányt pedig a hármas.

2. ábra A termékenység és a termékenységet meghatározó tényezők mikro- és makroszintű modellje Coleman (1990) elmélete alapján (Liefbroer és mtsai 2015)

Kétségtelen, hogy a döntéshozatali folyamatot, amely eredményeként az egyének bizonyos számú gyereket vállalnak adott életkorban, nem csupán olyan makroszintű feltételek, mint a családtámogatási rendszer befolyásolja. Legalább ennyire fontos a szülőknek, a kiterjesztett család tagjainak, barátoknak és kortársaknak a magatartása, amelyek egyaránt lehetnek pozitív vagy negatív motiváló tényezők.

A fejezet további részében a szakirodalmi áttekintés során a Coleman-diagramm logikáját követjük.

1.4.2 Makroszintű feltételek alakulása (A)

A gyermekvállalás makroszintű feltételeiként főként a családpolitika változásait és az állami intervenció lehetőségeit tárgyalja a szakirodalom. Értekezésünkben a Coleman-diagramm „A” pontjába tartozó feltételeket ennél lényegesen tágabban értelmezzük. Ide tartozónak gondoljuk az összes olyan társadalmi norma változását, amely közvetve hatással lehet a személyes gyermekszám preferenciákra.

1.4.2.1 A családtámogatási rendszer

A gyermeknevelés költségeinek a csökkentése valamennyi társadalom számára fontos feladat. Ennek megfelelően az OECD országokban különféle, a gyermekvállalást ösztönző szabályozás működik. A támogatások jellemzően azt a három fő területet érintik, ahol a családok terhei a legmarkánsabban jelennek meg. Ezek az anyagi költségek, az idő és a gyermekgondozásra fordított erőforrások. Az állami támogatásokban jellemzően mindhárom terület megjelenik, az országonkénti eltérő hangsúlyok a helyi prioritásoktól és céloktól függenek. (Thévenon 2015) A kedvezmények mértéke a gyermekek számától és a háztartás méretétől is jelentősen függ. Van ahol kifejezetten a sokgyermekesek számára nyújt az állam kedvezményeket, míg más országokban az egygyermekes családok arányaiban ugyanannyi támogatást kapnak, mint a sokgyermekesek (Thévenon 2015). A gyermeknevelésre fordított GDP arányos költségek tekintetében Magyarország a legnagyobbvonalúbbak közé tartozik, csupán néhány európai ország előzi meg a listán (OECD 2011). Az átlagjövedelemhez viszonyított egy gyermekre jutó közkiadások vonatkozásában az OECD 2009-es jelentése alapján pedig listavezetők vagyunk (OECD 2009; Thévenon 2011)

A nemzetközi összehasonlító demográfiai vizsgálatok egyik fontos tanulsága, hogy a hasonló termékenységi arányszámmal rendelkező európai országok jelentős eltéréseket mutatnak a tervezett gyerekszám tekintetében. Más szóval, a gyermekvállalási tervek különböző mértékben teljesülnek. Ennek okai összetettek, de az egyéni tényezők mellett a társadalmi környezet is hozzájárulhat a gyermekvállalási hajlandóság emelkedéséhez.

A nemi szerepek átalakulásával a nők gazdasági szerepvállalása iránti elvárások is megnöttek, így a gyereknevelés használdozati költsége is előtérbe került. Kalwij 2010-ben megjelent tanulmánya azt vizsgálja számos nyugat-európai ország adatait összevetve, hogy a családbarát politikák, nevezetesen az anyasági juttatásokra és a gyermeknevelési támogatásokra költött összegek miként befolyásolják a termékenységet és a születések időzítését. A vizsgálat során különbséget tettek a családi kedvezmények, a gyereknevelési támogatások és az anyasági juttatások között.

A növekvő családi kedvezmények nem eredményeztek szignifikáns változásokat sem a születések időzítésében, sem pedig a befejezett termékenységben. Ezzel szemben a másik

két típusú támogatás csökkenti a gyerekek használdozati költségeit, és végeredményben arra ösztönzi a nőket, hogy fiatalabb korban vállalják az első utódjukat, valamint több gyermeket szüljenek.

A pénzügyi helyzet nehézségei mellett az alternatív foglalkoztatási módok elégtelen elterjedtsége, a munkáltatók által a kisgyermekes anyákkal szemben a gyakorlatban tanúsított diszkrimináció, valamint a bölcsődei- és óvodai férőhelyek alacsony száma is jelentősen hozzájárul a gyermekvállalási tervek egy részének megghiúsulásához. Jellemzően azokban az országokban magas a termékenység, ahol a nők foglalkoztatási rátája is átlagon felüli, más szóval ott, ahol a gyermeknevelés és a fizetett munka összeegyeztethető. (Stefán-Makay 2009; Ahn és Mira 2002; Neyer 2006)

A családpolitikai döntések és a termékenység kapcsolatának tárgyalásakor érdemes kitekinteni, mert a nemzetközi összehasonlító adatok jól illusztrálják a dolog összetettségét. A részmunkaidőben dolgozó nők és az adott ország teljes termékenységi arányszáma között nincsen lineáris kapcsolat. Néhány magas termékenységű országban (pl. Hollandia, Svédország) a nők jelentős része nem teljes munkaidőben dolgozik. Másrészt, a részidejű foglalkoztatás hasonló elterjedtsége nem jár együtt magas TFR-rel. (pl. Ausztria, Németország) Tisztább a kép, ha azokat az országokat nézzük, ahol a félállásban történő munkavégzés lehetősége kevésbé adott a nők számára (pl. az egykori szocialista blokk országai). Ezekben az országokban a termékenység rendre az európai átlag alatt marad. Ez a kiragadott példa azt illusztrálja, hogy a gyermekvállalást ösztönző családpolitikai döntések önmagukban nem elegendőek a termékenységi mutatók javítására, azonban a kedvezőtlen helyzet negatív hatásai sokkal inkább jelentkeznek.

Az európai összevetésben kifejezetten magas termékenységű Franciaország példája azt mutatja, hogy a változó társadalmi és jogi környezetben a családpolitikának is időről-időre át kell gondolnia a céljait. A támogatások az elmúlt évtizedekben úgy alakultak át, hogy a fizetett nevelési szabadság mellett mindinkább teret nyertek a családok számára nyújtott adókedvezmények és a gyermekfelügyeletre fordítható támogatások. Emellett olyan társadalmi jelenségekre, mint a válások számának emelkedése, a növekvő munkanélküliség, a felbomló és újra alapított családok arányának emelkedésére is igyekszik adekvát válaszokat adni a családpolitika. (Thélot és Villac 1998 idézi: Stefán-Makay 2009) Jelen disszertáció témájául szolgáló kutatás sajátosságai miatt ide

kíváncsozik, hogy a francia családi egyesületeknek nem csupán erős érdekvédő szerepe van, de aktívan részt vesznek a családpolitikai döntések kialakításában is. (Stefán-Makay 2009) Az anyagi juttatások és az intézményi ellátások hatásának kérdésében a szakirodalom ellentmondásos. Még azonos ország esetében is előfordul, hogy egy adott időpontban a gyermekgondozási intézmények elérhetőségének erős pozitív hatását mérik a kutatók (Kravdal 1996), amely néhány évvel később már nem mutatható ki (Ronsen 2004; Kapitány 2008).

Magyarországon a második világháborút követő időszakban a hivatalos állami ideológia eredményeként a nők tömegesen voltak kénytelenek munkába állni. Bár az állam a dolgozó nőket idealizálta, és a „csak” anyaság és háziasszonyi életforma presztízse jelentősen csökkent ebben az időszakban, a nők jó része nem azonosult a megváltozott helyzettel. Ez a születések számának drasztikus csökkenéséhez vezetett. Ennek eredményeként a hatvanas évek közepén megváltozott a hivatalos értékrend. Ez nem csupán az állami propagandában jelent meg, de a gyermekgondozási segély 1967-es bevezetése is fontos lépés volt. Ennek következtében miközben az eltartott nők termékenysége csökkenni kezdett, a dolgozóké jelentősen emelkedett, és utóbbiak termékenysége meghaladta az előbbiekéét. (Klinger 1983)

1984-ben jelentősen változott a népesedéspolitikai koncepció, amely eredményeként bevezették a gyermekgondozási díjat, kiterjesztették a szülési szabadságot, megemelték a szüléskori pénzjuttatás összegét, emelték a nagycsaládok családi pótlékát. (Kapitány 2008) A rendszerváltást megelőzően 1988-ban az adórendszer átalakítása miatt bevezették a családi adóalap-kedvezményt, majd a következő években a rendszer „finomhangolása” következett. Az elmúlt két és fél évtized tapasztalatai arra engednek következtetni, hogy a GYED bevezetése úgy a keresztmetszeti, mint a befezett termékenységre pozitív hatást gyakorolt.

A rendszerváltást követően a családtámogatási rendszernek az intenzíven változó munkerő-piaci feltételekhez igazítása elmaradt ugyan, de a juttatások és kedvezmények egy ideig érintetlenek maradtak Magyarországon (Gábos 2000). Ennek a kedvező helyzetnek köszönhetően a születések számának csökkenése is később indult el Magyarországon, mint azokban a volt szocialista országokban, ahol a gazdasági krízis

eredményeként az állami támogatásokat megnyírbálták. A Bokros-csomagként ismertté vált megszorító intézkedések hatására hazánkban is csökkent a születések száma.

Bár az elmúlt években számos változás történt, a magyar családtámogatási rendszer legsúlyosabb problémája továbbra is a kiszámíthatatlanság. A jogszabályok által garantált kedvezmények akkor lehetnek vonzóak a szülők számára, ha hosszútávon biztosítottnak látják a hozzáférést. Összességében még így is az mondható, hogy a gyermeknevelés valós költségei jóval magasabbak az ezt kompenzáló támogatásoknál. Azt is fontos azonban megjegyezni, hogy az egy gyermekre eső negatív egyenleg a gyerekszám emelkedésével javul, mivel bizonyos javak közösen fogyaszthatók, így érvényesül a méret gazdaságosság elve a háztartásokban. (Gábos és mtsai 2007)

A gyakori változások nem kedveznek annak sem, hogy az érintettek körében megfelelő ismertsége legyen a családtámogatásoknak. Ezt jól illusztrálja, hogy a legismertebb családtámogatási forma továbbra is a családi pótlék, annak ellenére, hogy a 2011-től visszavezetett családi adókedvezmények eredményeként a családi pótlék súlya folyamatosan csökken. (Makay 2015) A KSH NKI kutatásában a 18-50 évesek között csupán minden harmadik kérdezett említette spontán a kérdezőbiztosnak a családi adókedvezményt (Kapitány 2015). 2016-ban a családtámogatási rendszer elemei voltak még a GYED, GYES, CSED, a nagycsaládosoknak járó GYET, valamint a CSED-hez hasonlóan a korábbi TGYÁS és szocpol átalakításából létrejött CSOK. (Kapitány 2015)

1.4.2.2 *Gyermekszám preferenciák*

A termékenység mutatókat összevetve a tervekkel az állapítható meg, hogy társadalmi szinten kevesebb gyermek születik meg, mint amennyit korábban terveztek a szülő korban lévő nők. Liefbroer egy panelvizsgálatban azt kutatta, hogy mennyire stabil a tervezett gyerekszám. Tizennyolc év alatt hatszor kérdezték meg az érintetteket, és azt találták, hogy az elképzelések az életkorral változnak, gyakrabban csökken a tervezett szám, de néhányaknál stagnál vagy emelkedik. (Liefbroer 2009) A változások többsége a partnerváltással, tanulmányi vagy munkahelyi karrierrel magyarázható. Ha valaki a harmincas éveire halasztja a szülést, akkor sokkal valószínűbben fog egyre kisebb családot tervezni. Egyébként is jellemző, hogy az életkor növekedésével az egyének közti

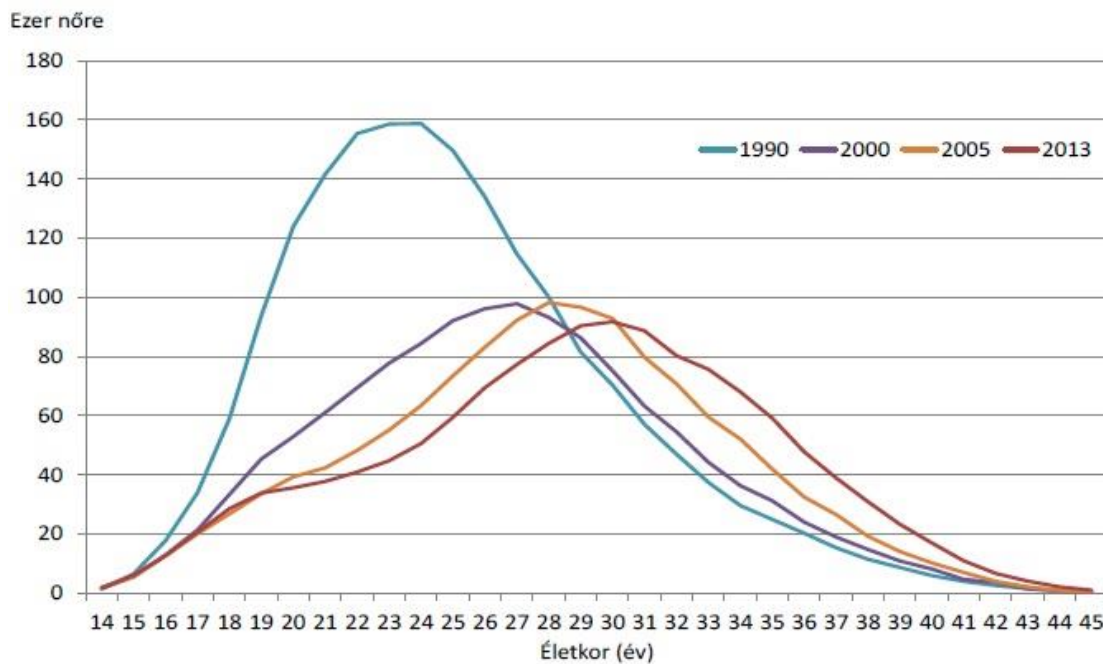
különbségek is nőnek, a fiatal korosztályok a leghomogénebbek ebben a tekintetben. Az említett kutatás szerint, a megkérdezetteknek kevesebb, mint a fele érte el a korábban tervezett gyerekszámot. 15% alatt volt azoknak az aránya, akiknek több gyermekük lett, a többieknek kevesebb utódjuk született. Az élettársi kapcsolatban élők kevesebb gyermeket szeretnének, mint a házasok, és a házaspárok elképzelései a legstabilabbak, ők változtatnak legritkábban a terveiken.

A 18-50 év közötti felnőtt magyar lakosság által ideálisnak tartott gyerekszám és a tényleges termékenység között szoros korrelációt találhatunk. Amint S. Molnár (2009) az 1974 és 2009 közötti adatokat elemezve rámutat, a vizsgált három és fél évtized során a válaszadók által ideálisnak gondolt átlagos gyerekszám is jelentősen csökkent, és a struktúra is jelentősen átalakult. Míg a hetvenes évek közepén a felnőtt lakoságnak csupán egy ezreléke gondolta a gyermektelenséget ideálisnak, ez az arány az ezredfordulóra két százalékra emelkedett, 2009-ben pedig elérte a 3,3 százalékot. Az első méréskor az egy gyermeket ideálisnak gondolók aránya is fél százalék alatt maradt, azonban 2009-re ez az érték negyvenkétszeresére emelkedett. Ezzel ellentétes trendet tapasztalhatunk a nagycsaládos életmód megítélésében. A hetvenes évek közepén még közel tízből heten három vagy több gyermeket tartottak ideálisnak, azonban ez az arány tíz évvel az ezredfordulót követően alig haladta meg a 16 százalékot. Ez az arány természetesen még így is jelentősen meghaladja a nagycsaládok valós arányát a magyar társadalomban. Jelentős változás az is, hogy az ideálisnak gondolt gyerekszám átlaga még az ezredfordulón is a reprodukciós szint közelében volt, 2009-re azonban már a kettőt se érte el. Ezek az adatok annak fényében különösen jelentősek, ha figyelembe vesszük, hogy az ideálisnak gondolt gyerekszám átlaga mindig meghaladja a tényleges termékenységet. A két érték között viszonylag szoros együttjárás van, a két mutató hasonló görbét ír le.

1.4.2.3 A gyermekvállalás ütemezése

A gyermekvállalás ütemezésében az elmúlt két évtizedben jelentős változások történtek a szülő nők életkorában. Mivel a nők egyre kevésbé vállalják fiatal korban az anyaságot, a fiatalon szült gyermekek hiányoznak a társadalomból, hiányukat alig ellensúlyozza az idősebb korosztályok növekvő termékenysége. A 4. ábra jól szemlélteti, hogy a különféle korcsoportokra jutó élveszülések továbbra is normál eloszlást követnek, a Gauss-görbe

azonban egyre laposabb, és a csúcspontja is későbbre tolódik. A rendszerváltáskor a húszas éveik első felében járó nők voltak a legtermékenyebbek, huszonöt év felett pedig meredeken csökkent az élveszülések száma. Az ezt követő két évtized tapasztalata, hogy sokkal nehezebben indul el az emelkedés, és a húszas éveik közepe helyett, legtöbbször a harmincadik életévük környékén szülnék. Tíz évvel az ezredforduló után a gyermekek felét legalább harminc éves anya hozta a világra.

3. ábra Ezer megfelelő korú nőre jutó élveszülés (Spéder 2014)

Jellemzően tehát abban a korban kezdik el a nők világra hozni az első gyermeküket, amikor korábban befejezték a termékenységüket.

Ezzel párhuzamosan a betöltött negyvenedik életév utáni szülések száma és aránya emelkedett. A gyermekszülés későbbre halasztása azonban bizonyos biológiai kockázatokat is rejt magában. Az életkor előrehaladtával a fogamzó képesség is csökken, és a terhesség kimenetele is egyre kétségesebb. A 2009-es adatok szerint (KSH 2011) harminc éves korban még nagy az esélye annak, hogy a kívánt terhesség szüléssel végződik. Hat év alatt ennek a valószínűsége hat százalékponttal nyolcvan százalékra csökken. Öt évvel idősebb korban további 25%-kal alacsonyabb az élveszülés

valószínűsége, míg 42 éves kor felett - ha be is következik a fogamzás - a vetélés és a magzati halálozás esélye magasabb, mint a szülése.

A gyermekvállalásnak a rendszerváltást követő időszakra jellemző halasztása a naptári évek teljes termékenységi arányszámát csökkentette. Számos nemzetközi kutatás igazolta, hogy az idősebb korra tolódó gyermekvállalás szignifikáns hatással van a TFR-re. (Bongaarts és Feeney 1998; Philipov és Kohler 2001; Bongaarts 2002; Goldstein és mtsai. 2009; Lesthaege és Willems 1999; Sobotka 2004; Frejka 2010; Bongaarts és Sobotka 2012) Az ebből eredő torzítás korrigálására szolgál a Bongaarts és Feeney (2004; 2006) által kidolgozott kiigazított TFR. Ennek a mutatónak a vizsgálata sokat segíthet abban, hogy megtudjuk, a teljes termékenységi arányszám csökkenése mögött vajon csupán a születések korábitól eltérő ütemezése áll-e? Magyarországon 2005-ig a gyermekvállalás nagyarányú halasztása volt megfigyelhető. Ebben az időszakban a kiigazított TFR stabilan 1,8-es szint körül volt. (Kapitány és Spéder 2015) Ezt követően azonban a halasztás tempójának lassulásával az említett mutató 1,4 alá csökkent. Ebből arra következtethetünk, hogy a gyermekvállalási hajlandóság tényleges visszaesésével számolhatunk, azaz a korábban elhalasztott és későbbre tervezett gyermekek jelentős része nem születik meg (Kapitány és Spéder 2015).

A gyermekvállalás időzítésének vizsgálatakor a kutatások többnyire az anyákra fókuszálnak. A férfiakat vizsgáló néhány kutatás eredményéből az állapítható meg, hogy az apává válás idejét legerősebben a házasságkötéskori életkor, a párkapcsolattal való elégedettség, az életminőség, a társas támogatás szintje és az általános életminőség határozza meg. (Kariman és mtsai 2016)

1.4.2.4 A párkapcsolati formák pluralizálódása

A párkapcsolatok összetételének változásában a legfontosabb trend, hogy a házasságkötések száma csökken, ideje pedig egyre későbbi életkorra tolódik. (Varga 2005; KSH 2013; Utasi 2005) Ezzel párhuzamosan az élettársi kapcsolatok terjedése és mind nagyobb társadalmi elfogadottsága tapasztalható. A nők házasságon kívüli szexuális kapcsolatának természetessé válásával nem csupán a házasság morális kényszere szűnt meg, de a családtípusok pluralizálódása is megfigyelhető. A házasság „kötelezőből” választható életformává vált, a párok akkor formalizálhatják kapcsolatukat, amikor azt

szükségesnek látják. Ma már a házasságon kívüli szülést is természetesnek tartja a környezet, így ez sem jelent kényszert. A párkapcsolatokkal szemben lényegesen megengedőbb a társadalom, mint korábban, a pejoratív értelemben használt vadházasság kifejezés is lassan kikopik a nyelvből.

A házasságkötés kitolódása a múlt század hetvenes éveitől megfigyelhető, a volt szocialista országok közül Magyarországon és az NDK-ban jelentkezett először a folyamat. A nyolcvanas években a húsz év alatti házasságkötések száma csökkent le drasztikusan, a rendszerváltást követően a 20-24 év közöttiek is egyre kevesebben formalizálták kapcsolatukat. Ehelyett a huszas évek végén járók között volt némi emelkedés, majd a rendszerváltást követően a harminc évesnél idősebbek körében emelkedett valamelyest a házassági hajlandóság. Hazánkban két évtized alatt öt és fél évvel tolódott későbbre az első házasságkötés várható ideje, ami nemzetközi összehasonlításban is jelentős (Makay 2013). Vagyis a korábban megfigyelhető mintázat helyett egyre kevesebben és egyre később kötnek házasságot.

A legutóbbi népszámlálás eredményei azt mutatják, hogy a teljes társadalomban csökken azoknak az aránya, akik házasságban élnek. Ezt kisebb részben az elváltak számának emelkedése-, nagyobb részben pedig az élettársi kapcsolatok elterjedése magyarázza. A harminc éves koruk előtt házasságot kötők aránya mindkét nemnél közel harmadára csökkent egy évtized alatt. (KSH 2013)

Amint korábban említettük, a házasság korábbi hegemon szerepe megtörni látszik, az alternatív együttélési formák nem csupán terjednek, de ennek következtében megítélésük is változik. Egész Európára jellemző, hogy az élve születések mind nagyobb hányada házasságon kívüli. Míg 1960-ban Magyarországon csupán a gyermekek 5,5 százaléka született házasságon kívül, ez az arány folyamatosan emelkedett, és egy évtizeddel az ezredfordulót követően meghaladta a negyven százalékot. Ez nagyjából három és fél százalékponttal magasabb az Európai Unió huszonhét országának átlagánál.

Bár a fenti adatok ennek némiképp ellentmondanak, és nincs is teljes egyetértés a kérdésben, mégis még mindig úgy tűnik, hogy a házasság intézménye által nyújtott jogi garanciák és a felek elköteleződéséből fakadó szubjektív biztonságérzet erősödése pozitívan hat a gyermekvállalási hajlandóságra. Éppen ezért a gyermekvállalás ütemezésének tárgyalásakor nem hagyhatjuk figyelmen kívül a házasságkötésekkel

kapcsolatos mutatók változásait sem. A teljes kontinensre jellemző a nyers házasságkötési arányszám drasztikus csökkenése. Magyarországon ez a szám nemzetközi összevetésben magasnak volt mondható, de a hetvenes évek demográfiai csúcsát követően meredek zuhanás következett be. A csökkenés során a rendszerváltás környékén érték el az Európai Unió jelenlegi 27 országának az átlagát, azóta a magyar arányszám a nemzetközi átlagnál gyorsabban csökken, így ebben a tekintetben egyre inkább az uniós átlag alatt vagyunk.

A gyermekvállalási döntések és az időzítés tárgyalása során rendszeresen visszatérő fogalom a párkapcsolati biztonság. Nem állapítható meg egyértelműen, hogy a házasságkötési- és a gyermekvállalási hajlandóság csökkenése és a házasságok stabilitásának gyengülése között van-e kauzális kapcsolat, de az adatok erre engednek következtetni. A hetvenes évek óta a válások száma évről-évre hasonló, azonban nem hagyható figyelmen kívül, hogy egyre kevesebb házasság kötődik, így a felbomlás valószínűsége egyre nagyobb. Az ezer házasságkötésre jutó válások számát tekintve a Kádár-rendszer utolsó évtizedében az emelkedés nem érte el a tíz százalékot, míg a rendszerváltást követő húsz évben 73 százalékkal emelkedett ez a szám. A házasságok stabilitásának mérésére használt indikátorok közül az egyik leggyakrabban alkalmazott válási arányszám tekintetében is kedvezőtlen a magyarországi helyzet. Észak-Európában ugyan általában magasabb értékeket mérnek, azonban Európa országainak többségéhez képest sok a válás Magyarországon. (Földházi 2015)

A szubjektív biztonságérzet csökkenéséhez járulhat hozzá a felbontott házasságok tartam szerinti megoszlásának változása is. Míg hosszú időn keresztül a házasságok felbomlása főként az első években volt jellemző, addig újabban a válások egyre nagyobb arányban érintik a két évtizednél régebben fennálló házasságokat. (Földházi 2015)

Fenti adatokkal összhangban, az első házasságkötés is egyre későbbre tolódik. Míg 1960-tól a rendszerváltásig tartó három évtized során jelentős változások nem történtek, a magyar nők első házasságkötéskori átlagos életkora 21 és 22 év között volt, addig a vasfüggöny leomlása utáni tíz év során ez az átlag 2,7 évvel nőtt, és a tendencia azóta is folyamatos. Jelenleg ez a szám éppen csak a harminc éves lélektani határ alatt marad, míg a férfiak esetében eléri a 32,5 évet.

A családok összetétele szempontjából meghatározó az együttélési formák pluralizálódása. Az élettársként együtt élők aránya alig egy évtized alatt megötszöröződött a legfiatalabb felnőttek körében. (Spéder 2005) Az ilyen kapcsolatok terjedése és növekvő társadalmi elfogadottságuk látszólag a házasság intézményének háttérbe szorulásával magyarázható, de a kutatási eredmények némileg árnyalják ezt a képet. A formális keretek nélküli együttélést választó párok egy része valóban a házasság alternatívájaként él együtt élettársi kapcsolatban, de magasabb azoknak az aránya, akik a tervezett házasságot megelőző próbaidőszakként tekintenek az együttélésre. (Ádám és mtsai 2013) Ezt jól mutatja az az adat, hogy a nők teljes első házasságkötési arányszáma a rendszerváltáskori 0,77-ről 2013-ra 0,44-re csökkent, tehát jelenleg egy nőnek 44% esélye van arra, hogy élete során házasságot kössön. (Murinkó és Spéder 2015) Gyakran választják az élettársi kapcsolatot azok is, akiknek korábbi házassága saját döntésük miatt vagy kényszerűségből felbomlott. Korábban csak utóbbiak, az elváltak és az özvegyek együttélését tekintette legitimnek a társadalom. Magyarországon sem a gazdasági aktivitás, sem pedig a társadalmi státusz szempontjából nincsen szignifikáns különbség a házasságot és az élettársi kapcsolatot választók között. Így az életutak standardizáltsága csökken, és az egyén döntési szabadsága nagyobb, mint volt néhány évtizeddel ezelőtt. (Beck 2003; Pongráczné és Spéder 2003) A házasság intézményéhez hasonlóan az élettársi kapcsolat is jelentős tartalmi változáson ment át az elmúlt időszakban. Míg a rendszerváltást megelőzően, főként az alacsony jövedelműek házasság előtti együttélését (Spéder és Kamarás 2008; Sobotka 2008) és a házasságuk megszakadását követően az özvegyek és elváltak életmódját jelentette (Carlson és Klinger 1987), napjainkra ez a helyzet megváltozott. A társadalmi változások eredményeképpen az individuális szükségletek a párkapcsolatokban is előtérbe kerültek. Ennek eredményeként mindinkább elfogadottá vált az a nézet, hogy a társadalmi elvárások és a gazdasági kényszer helyett az érzelmek és a szerelem jelentik az együttélések alapját. Azok, akik az élettársi kapcsolatot a házasság alternatívájának tekintik, azzal érvelnek, hogy a „papír nélküli” együttélés esetén a felek több energiát fektetnek be a kapcsolat stabilitásának megőrzése érdekében. A házasság intézményének fontosságát hangsúlyozók ezzel szemben azt állítják, hogy a papír jelentősen hozzájárul a közös felelősségvállaláshoz, ezáltal biztonságot nyújt a feleknek. (S. Molnár 2001) A kutatások nem igazolták, hogy az együttélés formája és a kapcsolattal való elégedettség között szignifikáns összefüggés

lenne. (Pongráczné és Spéder 2003) Fontos hangsúlyozni, hogy az együttéléssel járó párkapcsolatok változása nem jelenti azt, hogy a házasság szerepét a közeljövőben az élettársi kapcsolat venné át. A társadalom nagy többsége a házasságot tartja továbbra is a kívánatos párkapcsolati formának. Ez alól nem jelentenek kivételt a jelenleg élettársi kapcsolatban élők sem, akiknek háromnegyede csupán átmenetinek tartja ezt a helyzetet, a házasság intézményének a presztízse továbbra is erős, változatlanul ez a legmegfelelőbbnek tartott és legtámogatottabb együttélési forma (Pongráczné 2009).

A fiatal felnőtteknek csupán a tizede tekinti az élettársi kapcsolatot a házasság alternatívájának. A házasság melletti legfőbb érvnek azt tekintik, hogy ez a legjobb a gyermekeknek, erősebb kapcsolati kötődést teremt. (NCSSZI 2012) A nem házas fiatalok túlnyomó többsége szeretne egyszer házasságban élni. A halasztás elsődleges okai az anyagi feltételek, vagy a megfelelő partner hiánya, bár vannak olyanok is, akik a házassággal járó kööttségeket utasítják el. A házasságkötések egyre idősebb korra tolódása azzal jár együtt, hogy csökken azoknak az aránya, akik első együttéléssel járó kapcsolata házasság. A fiatalabb korcsoportokban csökken azoknak az aránya, akik nem éltek együtt partnerükkel, mielőtt házasságot kötöttek volna. (Makay 2013) A házasságkötést megelőző együttélés megítélése is jelentősen változott az elmúlt évtizedekben. A korábban tiltott élettársi kapcsolat először a társadalom számára tolerálhatóvá vált, míg napjainkban egyre inkább ajánlott a próbaházasság, még a házasságban élők részéről is. (Syltevik 2010)

Az együttéléseken alapuló párkapcsolat - mint arra számos kutató rámutat - az egyik legmeghatározóbb tényező a tervezett gyerekszám realizálása szempontjából (Heaton és mtsai 1999; Schoen és mtsai 1999; Berrington 2004; Testa és Toulemon 2006; Spéder és Kapitány 2009). Az, hogy ez az együttélés házasság, vagy élettársi kapcsolat, országonként eltérő módon függ össze a tervezett gyermekek megszületésével. Nyugat-Európa egyes országaiban a házasságon kívüli együttélés olyannyira teret nyer, hogy a párkapcsolati formák különbsége csak csekély mértékben magyarázza a tervek megvalósulása közötti eltéréseket (Toulemon és Testa 2005). Ezzel szemben, mint Heaton és munkatársai (1999) rámutatnak, más országokban a házasság és a gyermekvállalás szoros kapcsolata az élettársi viszonyok térnyerése ellenére is megmaradt. Magyarország az utóbbi kategóriába tartozik (Spéder és Kapitány 2009; Kapitány és Spéder 2011).

A gyermekvállalás szempontjából meghatározó kérdés, hogy különféle párkapcsolatok stabilitása hasonló-, vagy eltérő valószínűséggel bomlanak-e fel? Bár a legutóbbi népszámláláskor a magyar családok ötöde volt egyszülős, ami nemzetközi összevetésben nem számít kiemelkedően magas aránynak, longitudinális vizsgálatok kimutatták, hogy azoknak az anyáknak az aránya, akik életük valamely időszakában érintettek az egyszülős családszerkezetben, majdnem kétszer ekkora (Monostori 2015). A fiatalabb kohorszokba tartozó anyák nagyobb eséllyel lesznek gyermeküket egyedül nevelők, és ez első gyermekük fiatalabb korában következik be. Ez különösen annak a korábban ismertetett adatnak a tükrében érdekes, hogy a gyermekvállalás átlagos életkora egyre későbbre tolódik, így az anyák vélhetően nagyobb párkapcsolati tapasztalattal, érettebben válnak szülővé. Az élettársként együtt élő szülők párkapcsolatának a felbomlási kockázata lényegesen magasabb, mint a házasságban élőké (Monostori 2015), még akkor is, ha az adatokat számos demográfiai változóval kontrolláljuk. A stabil párkapcsolat kialakítása nagyobb arányban sikerül azoknak, akik még az első gyermekük megszületése előtt házasságot kötnek, mint azoknak, akik a szülés után formalizálják kapcsolatukat. (Monostori 2015). A gyermekek száma és a párkapcsolat felbomlásának valószínűsége között szignifikáns kapcsolat van, az egygyermekesek a leginkább veszélyeztetettek.

A „klasszikus” párkapcsolati formák mellett teret nyernek az olyan tartós monogám kapcsolatok is, amelyekben a felek külön háztartásban élnek. Ezeket az angol LAT (living apart together) betűszó magyarításából látogató kapcsolatoknak nevezi a szakirodalom (Spéder 2005; Szalma 2009; Kapitány 2012). Ennek a fajta partnerkapcsolatnak a megjelenését az elméleti társadalomtudománnyal foglalkozó kutatók előszeretettel az individualizáció erősödésének és a hagyományos kötelékek felbomlásának a példájaként említik. (pl. Giddensen 1992; Beck és Beck-Gernsheim 2002; Bauman 2003) Panel vizsgálatok azonban inkább arra engednek következtetni, hogy bár a LAT kapcsolatban élők értékrendje valóban individualistább, mint a házasságban élőké, azonban ez nem annyira szelektív, mint inkább adaptációs hatással magyarázható, azaz inkább a kérdezettek értékrendje idomul a választott párkapcsolati formához, mintsem az egyéni értékrend alapján választanának a partnerkapcsolati formák között. (Kapitány 2012)

1.4.2.5 *A család és a karrier összehangolásának kihívásai*

A demográfiai folyamatok elemzésekor rendre előkerülnek a munka világát érintő változások. A nők megjelenése a felsőoktatásban, majd a munkaerőpiacon, hozzájárult egy korábban kevésbé jelentős probléma, a munka és a családi élet összehangolásának előtérbe kerüléséhez. Korábban a Parsons (1949) munkásságára visszavezethető tradicionális családelméletek domináltak, amelyek elkülönítik a kenyérkereső és az otthonteremtő feladatokat, míg az elsőt főként a férfiak feladatának tekintik, addig az utóbbit a nők hatáskörébe utalják.

A tanulás hosszú évszázadokon keresztül a férfiak kiváltsága volt. A huszadik század elejétől, elsőként az Egyesült Államokban egyre több nő jelent meg a felsőoktatásban. (Somlai 2013) Kelet-Közép-Európában a második világháború után nyert egyre inkább teret a nők munkavállalása, és ezzel párhuzamosan a középfokú- és a felsőfokú oktatásban is mind nagyobb arányban vettek részt nők. Míg 1920-ban az érettségi vizsgával rendelkezők aránya két százalék alatt maradt, addig a legutóbbi népszámláláskor a lakosság negyede érettségizett volt. A nemek közti különbséget 1970-re sikerült leküzdeni, ekkor fordult elő először, hogy a nők és a férfiak között azonos arányban voltak az érettségizettek (8,3%). Ettől az évtől kezdve azonban a férfiak között alacsonyabb azoknak az aránya, akiknek a legmagasabb iskolai végzettsége érettségi. A diplomások között még nagyobb volt a nemek közti különbség, 1920-ban még tízszer magasabb volt a diplomások aránya a férfiak között. Azonban ez az olló is elkezdett zárulni, és a 2011-es népszámláláskor már valamivel magasabb volt a felsőfokú oklevéllel rendelkezők aránya a nők között. Ha a jövőbeli gyermekvállalás szempontjából kiemelten fontos fiatalabb kohorszokat vizsgáljuk, akkor még inkább kirajzolódik a nők fölénye a magas végzettségűek között.

Az iskolai végzettségnek és a gyermekvállalásnak a kapcsolatára többféle narratíva ismert. A gazdasági és társadalmi krízis hipotézise (Macura 2000) vagy a gazdasági bizonytalanság tézise (Ranjan 1999), amelyek közös eleme, hogy a megváltozott gazdasági helyzetre adott racionális válasznak tekinti a gyermekvállalás elhalasztását. A rendszerváltást követően a munkanélküliek arányának emelkedése majd később a családtámogatási rendszer átalakítása elsősorban az alacsony végzettségűeket érintette érzékenyen, így leginkább tőlük várható a gyermekvállalás elhalasztása vagy a

gyermekről való lemondás. Mint Husz (2006) rámutat, nem is annyira a leghátrányosabb helyzetű csoportok esetében számíthatunk alacsony termékenységre, hiszen az ő esetükben a munkaerőpiacon amúgy is kétségesen megszerezhető alacsony piaci jövedelem alternatívája lehet a szintén nem magas, de legalább biztos állami juttatás. Ráadásul mindez hozzájárulhat a bizonytalanság csökkentéséhez is (Friedman és mtsai. 1994). A későbbiekben részletesebben tárgyalt második demográfiai átmenet (SDT) alapján azonban sokkal valószínűbbnek tűnhet, hogy a kulturális értékrend változására inkább a magasan képzettek a fogékonyak, így a korábbi időszakban megszokott fertilitási magatartástól eltérő minták is az ő köreikben jelennek meg leghamarabb.

Egyes országokban az első gyermek születésének időzítését erősebben befolyásolja a nők iskolai végzettsége, mint az összes gyermek számát. (Grindstaff és mtsai. 1991) Magyarországon a 40-44 év közötti nőket vizsgálva, akiknél mind az iskolai, mind pedig a gyermekvállalási karrier lezárultnak tekinthető, a gyermekek száma és a végzettség között továbbra is kapcsolat van. (1. táblázat) A legfeljebb általános iskolát végzettek termékenysége kiemelkedően magas, a szakmunkások gyerekszámát az országos átlaghoz közeli, míg az érettségizettek és a diplomások között nincsen számottevő különbség. (Kapitány és Spéder 2015)

1. táblázat A 40-44 éves nők átlagos gyerekszámát iskolai végzettség szerint (Kapitány és Spéder 2015)

	<i>1991</i>	<i>2001</i>	<i>2011</i>
<i>Legfeljebb 8 osztály</i>	2,15	2,24	2,40
<i>Érettségi nélküli középfok</i>	1,88	1,96	1,85
<i>Középfok érettségivel</i>	1,68	1,77	1,66
<i>Felsőfok</i>	1,59	1,71	1,63
<i>40-44 évesek közösen</i>	1,90	1,95	1,82

A nemek közti egyenlőség kiterjesztésének egyik következménye, hogy a családi életben és munkában elért sikerek fontosságának megítélésében a férfiak és nők között a nyugati társadalmakban a különbség egyre csekélyebb (Hayford és Hardie 2013). Mindez napjainkra jelentősen átalakította a munkaerő piaci helyzetet is. Különösen azokban a poszt-szocialista országokban, ahol ideológiai alapon mindent megtettek azért, hogy a nők fizetett munkát is végezzenek az otthoni feladatok mellett. Ez a kettős teher főként,

de nem kizárólag az anyákat érinti. (Bratberg és mtsai 2002; Vaananen és mtsai 2004; Nordeninark 2002) A gyermekszülés gyakran jelent törést a szakmai életútban, ezért sokan gondolják azt, hogy a család és a karrier között választani kell, a kettő nem összeegyeztethető. Még azokban a családokban is, ahol a hagyományos nemi szerepek a meghatározók, az átlagosnál magasabb gyerekszám a férfiakat is arra kényszeríti, hogy részt vállaljanak a háztartási feladatokból és a gyermeknevelés terheiből is. Ezek a mindkét szülőt érintő többlet terhek hatással lehetnek a családok fertilitási döntéseire is. (Pinnelli és Fiori 2008) A családi háttér mellett a gyermekvállalást támogató munkahelyi környezet pozitív hatása is kimutatható (Metcalfé és mtsai. 2014).

Az utóbbi időszak szakirodalma azonban egyre gyakrabban a közvélekedéstől eltérően láttatja a két terület kapcsolatát. A magánélet és a munka kölcsönhatásával foglalkozó kutatók gyakran jelentősen eltérő megközelítéseket alkalmaztak. Az elméletek egyfajta fejlődésen mentek keresztül az idők folyamán. (Jain és Nair 2013)

A huszadik század nyolcvanas éveinek közepén Greenhaus és Beutell (1985) a munka és család konfliktusát olyan szerepek közti konfliktusként definiálta, amely akkor jön létre, amikor a két terület valamilyen szempontból összeegyeztethetlenné válik.

Frone, Russell és Cooper (1992) a család és a munka konfliktusának kétirányúságát hangsúlyozzák, elválasztva a család által okozott munkahelyi konfliktusokat a munka által okozott családi konfliktusoktól. Az említett elméletek kiindulási pontja az volt, hogy minél több és összetettebb szerepet kell valakinek betölteni élete során, annál nagyobb annak az esélye, hogy elhasználja az erőforrásait, és az említett szerepek konfliktusba kerülnek egymással. Más kutatók viszont azt állítják, hogy bizonyos könnyítések is létrejöhetnek, amelyek segítségével egyes szerepek segíthetnek az egyénnek egy másik szerepben nyújtott jobb teljesítmény elérésében. (Wayne és mtsai 2004) Werbel és Walter (2002) szintén úgy véli, hogy a két terület egymással összefüggő és egymást kiegészítő.

A munkában nyújtott teljesítmény emelkedésének a családi életre gyakorolt jótékony hatását, és a stabil családi háttérnek a hatékonyabb munkavégzést eredményező összefüggéseit feltáró „gazdagítás” (enrichment) elmélete az ezredforduló után jelent meg a szakirodalomban (Greenhaus és Powell 2006).

Ahhoz, hogy a munka és a családi élet összhangban legyen, több területen kell megtalálni az egyensúlyt. Az egyén megközelítőleg hasonló mértékű pszichológiai elköteleződése ugyanannyira fontos, mint az eltérő szerepekre fordított idő egyenletes elosztása. Ezen feltételek teljesülését az valószínűsíti leginkább, ha a családban és a munkahelyen végzett erőfeszítések közel azonos elégedettséget fognak eredményezni. (McMillan és mtsai 2011)

A családi élet és a munka feltételezett interakcióját empirikus kutatások is igazolták. Innstrand és munkatársai (2010) a családszerkezetnek és a két terület kölcsönhatásának az összefüggéseit vizsgálva arra jutottak, hogy a munkaterhelésnek a családi életre gyakorolt negatív hatása a kétszülős családokban és a gyermeküket egyedül nevelők esetében hasonlóan jelentkezik. A fő eltérés abban mutatkozik meg, hogy az egyszülős családban élők több konfliktusról és kevesebb család által nyújtott támogatásról számoltak be, mint azok, akik partnerükkel közösen nevelik gyermekeiket. Utóbbiakkal összehasonlítva az egyedülállók és a gyermektelen párok egyaránt kevesebb konfliktust éltek meg.

A sok gyermeket nevelő családok életében a probléma még inkább jelen van. Egyfelől az átlagosnál jelentősen több gyermek ellátása sok terhet ró a szülőkre, nagyszülőkre, másfelől hónapról-hónapra komoly anyagi erőforrásokat is mobilizálniuk kell. Éppen ezért kevesen engedhetik meg maguknak, hogy valamelyik szülő „csak” a családi feladatok ellátására fordítsa minden erejét. A gazdasági aktivitás alapján vizsgálva azt látjuk, hogy a nagycsaládok helyzete eléggé kedvezőtlen. A háromgyermekes családokban a foglalkoztatottak aránya húsz százalékkal meghaladja ugyan az országos átlagot, azonban a négy- vagy több gyerekes családokban az átlagosnál kevesebb aktív keresőt találunk. A munkanélküliség tekintetében drámai az eltérés, a három gyereket nevelő családokban három és félszeres a szorzó, míg a több gyerekeseknél ez az arány majdnem ötszörös a gyermektelen családokhoz képest.

Ha az eltartottak száma szerint hasonlítjuk össze a különféle méretű és összetételű családokat, a várakozásoknak megfelelő eredményeket fogjuk kapni. Míg száz gyermektelen családra csupán hat eltartott személy jut, és ez a szám az egygyermekesek esetében is elmarad az országos átlagtól, addig minden háromgyermekes család 2,6 személyt tart el. A még nagyobb családok esetében ez a szám 4,2 fő. Az adatok

többféleképpen is magyarázhatók. Az egyik lehetséges narratíva szerint a nagycsaládok annyi feladatot rónak a szülőkre, hogy nem hangolhatók össze a munkaerőpiac elvárásaival. Az sem zárható ki, hogy csupán a munkáltatók tartózkodóak, és a lehetségesnél kevesebb nagycsaládost alkalmaznak. Az is elképzelhető, hogy a gazdasági aktivitás nem a családi háttértől függ, hanem éppen ellenkezőleg, az alacsony társadalmi státuszú, eleve hátrányos helyzetű családok vállalnak az átlagosnál több utódot.

Ha a népszámlálás eredményeit részletesebben szemügyre vesszük, látható, hogy a háromgyermekes családok jelentősen különböznek a több utódot nevelőktől. A háromgyermekesek többségénél mindkét szülő dolgozik, az ilyen családok száma jelentősen meghaladja azokét, ahol valamelyik szülő – többnyire az anya – nem aktív kereső. A legalább négy gyerekeseknél ez a trend megfordul, és bár szintén jelentős csoportot képeznek azok a családok, ahol mindkét szülő kereső, többen vannak, ahol az anyák inaktívak, közülük a legnagyobb csoportot a gyermekgondozási ellátásban részesülők jelentik. Magyarországon évtizedek óta elterjedt sztereotípiá, hogy a nagycsaládok jelentős része a nagyvonalú állami támogatásért cserébe vállal sok gyereket a munka alternatívájaként. Valóban igaz, hogy GDP arányosan relatíve sokat költünk családtámogatásra, bár a források elköltésének hatékonyságáról már megoszlanak a vélemények. A statisztikák azt mutatják, hogy a család méretének növekedésével emelkedik a matematikai valószínűsége annak, hogy egyik szülő se folytasson kereső tevékenységet. Amíg azonban azoknak a családoknak az aránya, ahol egyik szülő sem dolgozik legálisan, alig valamivel magasabb a háromgyermekes családok között a két gyereket nevelőkhöz képest (9 és 12%), addig a sokgyerekeseknél drasztikus emelkedés tapasztalható. A négy vagy több gyerekeseknél az arány majdnem eléri a 27%-ot. Fentiekből arra következtethetünk, hogy bizonyos esetekben a gyermekvállalás, és az ezzel járó szociális juttatások különösen vonzóak lehetnek a munkaerő piacon nehezebben érvényesülő társadalmi csoportok számára.

A korábbi nagycsaládos kutatások eredményei is azt bizonyítják, a sokgyermekes édesanyák között az átlagnál többen vannak, akik nem rendelkeznek munkavisztonnyal. Különösen azokban az országokban, ahol a részmunkaidős foglalkoztatásnak a lehetőségei korlátozottak. (Pauka és Tóth 2002; Hollos és Bernardi 2009) Magyarországon a részidőben foglalkoztatottak aránya jelentősen elmarad az uniós átlagtól, a nők körében különösen nagy a különbség. Az apák esetében a nagycsaládosok

és a kevesebb gyermeket nevelők között kevésbé mutatható ki különbség, mint a nők között. Az a tény, hogy jelentős részük érzi úgy, nincsen elég ideje a gyerekeire (Juncke és Henkel 2013) szintén azt látszik alátámasztani, hogy az otthoni és a munkahelyi kötelezettségek összehangolása komoly, gyakran konfliktusokkal terhelt feladat. Az elméletek és a kutatási eredmények tehát egyaránt azt jelzik, hogy a munka világa és a családi élet kölcsönös interakcióban van egymással. Nehéz lenne azonban megmondani, hogy az észlelt konfliktusok vajon mennyire vannak ténylegesen hatással a fertilitási döntésekre. Az Egyesült Államokban végzett longitudinális kutatás mindenesetre nem igazolta azt a feltevést, miszerint a két terület egyensúlyának hiányára panaszokodó nők kevesebb gyermeket szülnének, vagy akár csak elhalasztanák a tervezett gyerekvállalást. (Liu és Hynes 2012) Ennek ellenére, azokban az országokban, ahol a részmunkaidős és alternatív foglalkoztatás bevett gyakorlat, a nők munkaerőpiaci aspirációira jelentős befolyással van családi életük és terveik. (Johnstone és mtsai 2011; Parent-Thirion és mtsai 2007)

A családi élet és a hivatás összeegyeztetésekor az objektív lehetőségek mellett az egyének szubjektív preferenciái is meghatározóak. Amikor a Magyar Ifjúság 2012 kutatás során a válaszadóknak egy öt fokozatú Likert-skálán kellett meghatározniuk, hogy a személyes életükben a családnak vagy a munkának van nagyobb szerepe, akkor több változó mentén szignifikáns különbségek mutatkoztak. Az nem meglepő, hogy a kérdezett családi állapota fontos tényező, hiszen a már házas fiatalok számára érthető módon fontosabb a család, mint azoknak a még tanulmányokat folytatóknak, vagy a munkaerőpiacra éppen kilépőknek, akik a családalapítást megelőző karrierépítés életszakaszában vannak.

A családnak a hivatással szembeni preferenciája sokkal inkább jellemzi a férfiakat, mint a nőket, bár biztonsággal nem állapítható meg, hogy a válaszok valós értékrendet tükröznek-e, vagy konvenciók és társadalmi elvárások is befolyásolták a válaszokat.

Szignifikáns kapcsolat mutatkozik a társadalmi státusz és a kérdésre adott válaszok között is. Minél magasabb valakinek a társadalmi státusza, annál inkább jellemző, hogy a hivatás felértékelődik az egyén számára. A felső-középosztály tagjai jellemzően magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, több erőforrást kellett mobilizálniuk a karrierjük érdekében. Így a gyermekvállalás nagyobb járulékos veszteséget okozna számukra. Emellett az alacsony státuszúak körében a munkavállalás gyakran csupán a létfenntartás

szükséges feltétele, míg a magasabban képzettek számára az önmegvalósítás és a kiteljesedés egyik terepe is.

Feltétlen említést érdemel, hogy a meglévő szerepkonfliktusok nem csupán a családi élet minőségére gyakorolnak negatív hatást, de amint azt a Hungarostudy lakossági egészségfelmérés igazolta, az egészségi állapotot is kedvezőtlenül befolyásolják. A gyakori szerepkonfliktusok nem csupán az általános jól-lét alacsonyabb szintjével mutatnak szignifikáns kapcsolatot, de az egészségi állapot negatív önbecslésével is. Emellett a depressziós tünetegyüttes előfordulása és pszichoszomatikus tünetek is gyakoribbak azok körében, akik nehezen tudják az otthoni és a munkahelyi feladataikat összeegyeztetni. (Ádám és mtsai. 2008) Azok, akik a család és a munka gyakori konfliktusairól számoltak be, úgy a családjuktól, mint a partnerüktől érkező társas támogatásnak az észlelésében is bizonytalanok voltak (Bálicity és Duráczky 2015a).

Az egyéni tényezők mellett a társadalmi normák is jelentős hatást gyakorolhatnak a szerepkonfliktusok kialakulására. A poszt-szocialista országokban továbbra is tartja magát az a nézet – bár némiképp visszaszorulóban van - miszerint egy gyerek megszenved, ha az édesanyja dolgozik, és a nyugat-európai országokhoz képest lényegesen többen vannak, akik úgy vélik, a nők kizárólag az anyaságban tudnak kiteljesedni. Pongráczné és S. Molnár (2011) arra hívják fel a figyelmet, hogy az állami törekvésekben megjelenő értékrend az egyéni döntések és sorsok tekintetében sem lényegtelen. Az alacsony termékenyséű dél-európai országok családpolitikájában – egyébként a társadalom értékrendjével összhangban – a hagyományos nemi szerepek köszönnek vissza, amelyek nem egyszer konfliktusban vannak a magasan képzett, szakmai életükben is ambíciókkal rendelkező fiatal nők elképzeléseivel.

Érdemes kiemelni Franciaország példáját, ahol hosszú ideje európai mércével mérve kiemelkedően magas a termékenység, és sosem süllyedt az „alacsonynál is alacsonyabb” (Kohler és mtsai 2002) szintre. A francia társadalomban konszenzus van abban a kérdésben, hogy az anyagi függetlenségük megteremtése érdekében az a helyes, ha a nők fizetett munkát is végeznek, akár oly módon is, hogy gyermeküket fizetett gyermekfelügyelőre bízzák. Mint Letablier fogalmaz, Franciaország megoldotta a gyermekvállalás és a munka dilemmáját. (Letablier 2008 idézi: Stefán-Makay 2009)

Nehezen meghatározható, hogy a foglalkozás és a gyermekvállalási kedv között mennyire szoros és milyen irányú kapcsolat van. Egyaránt elképzelhető, hogy bizonyos hivatások jobban kedveznek a családalapításnak, mint mások, de az sem kizárható, hogy az átlagnál több gyermekre vágyók igyekeznek olyan foglalkozást választani, amely összeegyeztethető a családi élettel. A 2011-es népszámlálás adatai alapján a 42-50 éves kohorsz termékenységét vizsgálva megállapítható, hogy a különböző FEOR-08 kód alá tartozó foglalkozásúak gyerekszama között szignifikáns különbség van. (Szabó és Kapitány 2016) Jellemzően azok a nők vállalnak az átlagosnál kevesebb utódot, akik foglalkozása az életpálya korai szakaszához köthető (pl. sport, művészetek), akik valamilyen bővülő, felfutóban lévő szakmában tevékenykednek (ilyen az informatika és egyéb műszaki foglalkozások), vagy amely foglalkozásokkal kapcsolatos elvárások és munkafeltételek nem kedveznek a nagycsaládos életformának. (Szabó és Kapitány 2016) Ezek a képzési területek egyébként jellemzően a férfiak által domináltak. (Paksi 2014) A két nem közötti összevetésben jól látszik, hogy a vezető beosztásban dolgozók között a férfiaknak jóval több utódjuk van, mint a hasonló munkakörben dolgozó nőknek. Az azonos területre besorolt foglalkozások esetében elég egyértelműnek tűnik, hogy a végzettség szintje és a gyermekszám között negatív kapcsolat van. Még az olyan családbarátnak tartott hivatások esetében is megfigyelhető ez a tendencia, mint a pedagógus. Az általános iskolában tanítóknak több gyermekük van, mint a középiskolai tanároknak, bár utóbbiak gyerekszama is meghaladja a felsőoktatásban dolgozókéét. (Szabó és Kapitány 2016)

1.4.2.6 A nemi szerepek változásai

A család és a gyermeknevelés, ami hosszú időn keresztül a nők életének lényegében egyetlen elfogadott és legitim célja volt, mára a választható értékrendek közül csupán az egyik lett. A társadalom nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdjei nem csupán a háztartási feladatok megosztására, a párkapcsolatok stabilitására, a keresetekre, a családon belüli erőszak előfordulására vannak hatással, de a gyermekvállalási tervekre és azok megvalósulására is (Davis és Greenstein 2009). A nemi szerepek megítélése a tradicionális, konzervatív, esetleg antifeminista pólustól az egalitárius, liberális vagy feminista pólusig terjedhet (Murinkó 2014), attól függően, hogy mely jogokat és kötelességeket tartanak a nők és a férfiak számára megfelelőnek (Kroska 2007). A nemi

szerepek átalakulásának folyamata két szakaszra bontható (Goldscheider 2000; McDonald 2000). Az elsőben lezajló változásokat már korábban érintettük, ekkor a nők belépnek a nyilvánosságnak olyan területeire, amelyek korábban a férfiak privilégiumait jelentették. A második szakasz változásai elsősorban a privát szférát érintik, a férfiak családon belüli szerepvállalása megnő, a partnerek egyenlően vesznek részt a gyermekek gondozásában és az otthoni teendőkben. Ez utóbbi változások nem, vagy csupán részben következtek be, ami nagyfokú aszimmetriát eredményez a családokban, erősítve azok törékenységét és instabilitását. Egy adott társadalomban a jóléti szolgáltatásokhoz való hozzáférés feltételei és az újraelosztás módja jelentősen befolyásolja, hogy milyen apa és anya szerepek terjednek el. (Hobson és Morgan 2002; Voltz 2002 idézi: Spéder 2011; Anxo és mtsai. 2009; Spéder 2011)

Magyarország a többi poszt-szocialista országhoz hasonlóan, a nyugat-európai országokhoz képest speciális helyzetben volt hosszú ideig. Míg nyugaton a fent említett folyamatok és az emberek értékrendjében bekövetkező változások többé-kevésbé maguktól mentek végbe, addig hazánkban a dolgozó nőket idealizáló szocialista ideológia lényegében a munkerőpiacra kényszerítette a nőket (Blaskó 2005), annak ellenére, hogy az emberek többsége a Parsons-i (1949) kenyérkereső-otthonteremtő szerepfelosztást tartotta ideálisnak. Ez a szemléletmód a 70-es években elvégzett legelső nemi szerepekkel kapcsolatos kutatás óta visszaköszön a magyar társadalomban. (Pongráczné és S.Molnár 1976; S.Molnár és Virágh 1990)

A Kádár-rendszer utolsó éveiben a nők megfelelő munkavállalásával és anyagi függetlenségével kapcsolatos elvárások erősödtek ugyan, de ez nem a tradicionális értékrend eltűnését, sokkal inkább egy új alternatíva megjelenését jelentették. A szocialista társadalmak kevésbé kínáltak olyan karrier lehetőséget a nők számára, amelyet ne lehetett volna összhangba hozni a családi élettel, és amely valódi döntés elé állította volna a nőket. (Brzozowska 2015) Ezen kívül az antidemokratikus berendezkedés mellett a család maradt az a terep, ahol az egyén szabadnak érezhette magát (Andorka 1997; Sobotka 2003) A rendszerváltás kataklizmája törést okozott ebben a modernizációs folyamatban, és a 90-es évek elején egyfajta visszarendeződés volt megfigyelhető. (Vaskovics, 2000; Blaskó 2005) Bár ez a helyzet az ezredfordulóra megváltozott némiképp, napjainkban pedig a családon belüli nemi szerepekkel kapcsolatban konzisztensen tradicionalista és modern nézeteket vallók közül utóbbiak vannak többen

(Pongráczné és S. Molnár 2011), Magyarországot európai összehasonlításban továbbra is a hagyományos nemi szerepekhez való ragaszkodás jellemzi, ami alól érdekes módon az Y és a Z generáció tagjai sem jelentenek kivételt. (Pongráczné és S. Molnár 2011; Philipov 2006; Pongráczné 2001; Makay 2013; Ádám és Rosta 2010) Bár a nemi szerepek változásával kapcsolatban a női szerepek módosulása rendszerint nagyobb figyelmet kap, a férfiakkal kapcsolatos elvárások is változnak. Napjainkban a közvélemény elvárása kettős az apákkal szemben. A korábbi klasszikus férfi szerepekhez köthető olyan elvárások, mint az anyagiak biztosítása vagy a biztonság megteremtése továbbra is fontos igényként jelentkezik, de újdonságot jelent, hogy nagyon magas azoknak az aránya, akik legfontosabb apai feladatnak a szeretet és az érzelmek kimutatását gondolják. Meglepő módon a legkevésbé lényegesnek még mindig a mindennapi feladatokban való aktív közreműködést tartják a megkérdezettek. (Spéder 2011)

A nemiszerep-attitűdök vizsgálatokor faktoranalízis segítségével három attitűdcsoportot azonosítottak a kutatók (Murinkó 2014): a gyermekvállalás és a kétszülős család fontossága, a nemek közti egyenlőtlenségek elfogadása és a gyermeknevelésnek a fizetett munkával szembeni preferálása. Nemzetközi összehasonlításban az látszik, hogy a három terület viszonya országonként eltérő mintázatokat mutat. Hazánkban fontosnak találják a kétszülős család ideálját, és a gyermekek szempontjainak a fizetett munka elé helyezését. A többi volt szocialista országhoz hasonlóan Magyarországon is elfogadják a férfiak és nők közötti egyenlőtlenséget. (Murinkó 2014) Utóbbinak különös jelentőséget ad, hogy valamennyi országban megfigyelhető kapcsolat van a két nem közötti egyenlőtlenség tolerálása és a gyermekgondozási feladatok egyenlőtlen elosztása között. Minél inkább elfogadott a nők alárendelt szerepe a párkapcsolatokban vagy a munka világában, annál több feladat hárul rájuk a gyermekek ellátása során.

1.4.2.7 A gyermekvállalás költségei

A modern ipari társadalmak egyik sajátossága, hogy megszűnni látszik a termékenység és anyagi jólét közötti pozitív kapcsolat, amely a tradicionális társadalmakat hosszú időn keresztül jellemezte. Kaplan ezt a folyamatot azzal magyarázza, hogy a tudásalapú munkaerőpiaci versenyben a szülői befektetések értéke folyamatosan emelkedik, és ez főként a jól képzett, magas jövedelműeket sarkallja arra, hogy a gyerekenkénti befektetés

mértékét a lehető legmagasabbra növeljék. (Kaplan 1996) Ez akkor biztosítható, ha kevés utódot vállalnak.

Bár a születések számának csökkenése nyilvánvalóan több okra vezethető vissza, mégis érdemes áttekinteni, hogy a nagycsalád miként befolyásolja a rendelkezésre álló materiális erőforrások nagyságát, illetve az ilyen családban felnövő gyerekek milyen valószínűséggel viszik tovább a szülei szocioökonómiai státuszát. Lawson és Mace (2010) longitudinális adatok elemzése során igazolta a magas termékenység és a gazdasági nehézségek közötti oksági kapcsolatot. A gyermekek számának emelkedésével egyre nő annak a valószínűsége, hogy a szülők anyagi nehézségekről számoljanak be. Ennek mértéke azonban jelentősen eltér családonként. Ez a hatás intenzívebben jelentkezik a magasabb státuszúaknál. Ez alátámasztja azokat az elméleteket, amelyek szerint a szocioökonómiai státusz a modern társadalmakban sajátos módon befolyásolja a gyermekvállalással kapcsolatos döntéseket. (Kaplan 1996; Mace 2007) Több kutatás igazolta, hogy az összes meghatározó tényező kontrollálása után, még mindig kétszer nagyobb az esélye annak, hogy egy gyermek nélkülözni kényszerül, ha legalább három testvére van. (Bradshaw és mtsai 2006)

Emery a család típusa és a családon belüli intergenerációs pénzügyi transzferek kapcsolatát vizsgálta. (Emery 2013) Általánosságban megállapítható, hogy minél nagyobb családba születik valaki, annál kisebb az esélye annak, hogy a szülőktől anyagi támogatást fog kapni. Aki egyedüli gyerek, négyszer nagyobb valószínűséggel számíthat pénzügyi segítségre, mint az, akinek három testvére van. Ebből a szempontból a család mérete kétszer annyira meghatározó, mint a szülői jövedelem. A születési sorrendnek itt is van jelentősége, négy gyermekes családokban a legkisebb gyermek csak fele akkora eséllyel fog pénzügyi támogatást kapni, mint az elsőszülött testvére.

A nagycsaládok materiális szempontú vizsgálatakor nem csupán a gyerekekre fordítható anyagi erőforrások nagysága és a háztartásban megtalálható javak fontosak, de legalább ennyire lényeges, hogy a szülői házat elhagyva, vajon miként hat a gyerekkori család mérete a felnőttkori jövedelemre. Olneck és Bills kutatásukban több aspektusból vizsgálták a család méretének és az egyéni teljesítménynek az összefüggését, egyebek mellett a munkaerőpiaci státusz és a bérek szempontjából is. (Olneck és Bills 1979) Bár tanulmányuk jelentősen hozzájárult a téma kutatásához, az általuk vizsgált minta

összetétele, alacsony elemszáma, és az, hogy több releváns magyarázó változót kihagytak a modelljükből, indokolja, hogy némi fenntartással kezeljük eredményeiket, melyek szerint a születési sorrend elhanyagolható hatást gyakorol a foglalkozásra és a bérekre. Több, mint egy évtizeddel később Kessler nem talált olyan szignifikáns összefüggést, amely akár a testvérek száma, akár a születési sorrend és bérek közötti kauzális kapcsolatot igazolná. (Kessler 1991) Behrman és Taubman (1986) kimutatták a születési sorrend hatását a jövedelmekre, de ez az összefüggés jelentéktelenné vált, amint a család méretét is bevonták a modellbe.

Lindahl (2008) intergenerációs jövedelmi mobilitást vizsgált, arra volt kíváncsi, hogy az eltérő méretű családokban a különböző születési pozícióban lévő gyermekek jövedelme miként tér el a szüleikétől. Az ökonómiai státusz átörökítésekor a család mérete és a születési sorrend egyaránt meghatározó.

A magyar kutatások, akár a NOE tagságát vizsgálták, akár a nagycsaládosok más csoportjait, egyaránt arról számoltak be, hogy a család méretének növekedésével emelkedik annak a valószínűsége, hogy az érintettek anyagi nehézségekkel küzdenek. A teljes nagycsaládos populációt vizsgáló adatfelvétel a népszámlálás, ami a családok lakhatásával kapcsolatban tett fel kérdéseket. Az otthon lakóhelyiségeinek számából az állapítható meg, hogy a nagycsaládok az átlagosnál nagyobb ingatlanokban élnek. A különféle méretű nagycsaládok gyermekeinek és szobáinak száma között azonban negatív az összefüggés. A három gyermeket nevelők között magasabb a nagy lakásban élők aránya, mint a hat gyermekesek között. Ez erősíti azt a korábbi megállapítást, hogy a hátrányos helyzet a három gyermekesek között sokkal kevésbé mutatható ki, mint a sokgyerekesek esetében.

A gyermekvállalás költségei nem csupán a szülőknek az anyagi javakról történő lemondásában érhető tetten, de a családon belüli magasabb gyerekszám hatással lehet a testvérek várható teljesítményére is. A nagycsaládos életmód konzekvenciáit vizsgáló kutatók előszeretettel indulnak ki a közelmúltban elhunyt Nobel-díjas közgazdász, Gary Becker és munkatársai által kidolgozott mennyiség-minőség optimalizálására vonatkozó elméletéből. (Becker 1960; Becker és Lewis 1973; Becker és Tomes 1976) Ennek lényege, hogy a tartós fogyasztási javaknak tekinthető gyermekek minőségét közvetlenül befolyásolják a rájuk fordított erőforrások. A szerzők a minőség terminust

hangsúlyozottan gazdasági értelemben használják, nem minősítésként. Egy pár tehát a rendelkezésükre álló erőforrások figyelembe vételével azt is meghatározhatja, hogy milyen „minőségű” gyermekeket szeretne. Minél több felé oszlik el gyerekek nevelésére fordítható pénz és idő, annál nagyobb az esélye, hogy az utódok csupán gyengébb teljesítményre lesznek képesek. Annak ellenére, hogy mégis megfigyelhető, hogy az empirikus kutatások többsége abból indul ki, hogy a család mérete és a testvérek száma negatív korrelációt mutat számos olyan változóval, amelyekkel az egyén teljesítményét és sikerességét szokás mérni, annak ellenére, hogy a reprodukciós motivációk vizsgálatok a gazdasági szempontok előtérbe helyezését számos kritika érte (Blake 1968).

1.4.3 Mikroszintű feltételek (B)

1.4.3.1 A megfelelő társ

A gyermekvállalás ütemezésekor számos tényezőt vesznek figyelembe az érintettek, de ezek közül talán a legfontosabb a személyi feltételek megléte, tehát egy olyan partner, akivel szívesen vállalnának közös utódot. Amint azt panel vizsgálatok bizonyították, a tényleges termékenységet jelentősen befolyásolja a felek biztonságérzete, vagy annak a hiánya (Dávid és mtsai 2016). A termékenység alakulása szempontjából kedvezőtlen, hogy a fiatal felnőttek egyre nagyobb számban élnek állandó partner nélkül. A tartós párkapcsolat nélkül élők számának emelkedése meghatározott társadalmi folyamatok eredménye. Az általános jólét növekedésével párhuzamosan az életpályák és élethelyzetek szóródása figyelhető meg, amely az individualizációt erősíti (Beck 2003). Az oktatás expanziója, és az, hogy az egyéni jövedelem mindenki számára biztosított, azt az illúziót kelti, hogy krízis helyzetben egyedül is megy, esetleg szükség esetén intézményi segítség is igénybevehető. A nők házasságra utaltságának a csökkenése együtt járt a közösségi elvárások és konvenciók átalakulásával is, ami egyben az együttmaradás kényszerének a gyengülését is eredményezte. Ezek a folyamatok eredményezik az elváltak és gyereküket egyedül nevelők arányának az emelkedését.

A munkaerőpiac által diktált teljesítménykényszer miatt gyakran nincsen se idő, se energia a párkapcsolatokra. Így az életfeltételek előidézik a párkapcsolatok hiányát. (Utasi 2005; 2008) A fiatalok egyre később költöznek el a szülői házból. Ennek egyaránt

vannak gazdasági, altruista és kényelmi okai. Az utóbbi időben a jól képzett, magas jövedelmű fiatalok körében megjelent egy réteg, amely tudatos döntés eredményeként nem létesít párkapcsolatot. Rájuk főként az jellemző, hogy értékhierarchiájukban a siker megelőzi a párkapcsolatot és a családot. Bár többségük előbb-utóbb szintén belefut egy tartós kapcsolatba, értékrendjük a halogatást és a felelősség áthárítását eredményezi. (Utasi 2005; 2008) Bár a szinglik megjelenése viszonylag új társadalmi jelenség, így a kutatók érdeklődésének homlokterébe kerültek, elmondható, hogy az egyedülálló életformája főként az életfeltételek miatt alakul, csak ritkán életstílus választás eredménye. Az egyedülállónak csak a töredéke vélekedik úgy, hogy ez az állapot jó lenne. (Pongráczné és Spéder 2003)

Az állandó partnerrel rendelkező gyermekvállalást fontolgató fiatalok esetében kulcsfontosságú a párkapcsolat minősége. A fertilitási döntések szempontjából a stabilitás nem csupán azért meghatározó, mert a párkapcsolat felbomlása lelkileg törést okozhat a gyermekeknek, de olyan racionális okokból is, mint a gyerekesek különválásának magasabb költségei. (Rijken 2009)

1.4.3.2 A származási család

A származási családnak a gyermekvállalásra gyakorolt hatását egészen régóta vizsgálják a kutatók (Pearson és Lee 1899a; 1899b; Berent 1953; Duncan és mtsai 1965; Johnson és Stokes 1976; Zimmer és Fulton 1980; Anderton és mtsai. 1987; Murphy és Wang 2001; Bernardi 2013). A kutatások jellemzően a direkt intergenerációs transzmissziót vizsgálták, és többnyire igazolták a szülők és utódaik gyermekszáma és első gyermekük születéskori életkora közötti kapcsolatot. Ez részben az örökletes hajlammal magyarázható, részben a társadalmi státusz továbbvitelével és a szocializációs folyamattal (Bernardi 2016). Az elmúlt évtizedekben, amikor a modern születésszabályozás eredményeként az egyénnek a korábnál nagyobb kontrollja van, a szülők és gyermekeik fertilitása és a gyermekvállalásuk időzítése között még szorosabb lett a kapcsolat (Murphy és Wang 2002; Barber 2001). A genetikai adottságok öröklése mellett meghatározó, hogy a gyermekek szüleik társadalmi, gazdasági státuszát viszik tovább, amelyhez hasonló lehetőségek, preferenciák és normatív meggyőződések kapcsolódnak (Moen és mtsai.1997).

A serdülőkori pozitív tapasztalatok hozzájárulnak ahhoz, hogy valaki korábban és több gyermeket vállaljon. Ezzel szemben nem csupán a szülők válásának, de a gyakori konfliktusoknak a negatív hatása is érvényesül (Rijken és Liefbroer 2009; Fischer 2004; van Poppel és mtsai. 2008). A szülők jól működő párkapcsolata pedig a házasság intézményével szembeni pozitív attitűdöket erősíti (Cunningham és Thorton 2006). A szándékos értékátadásnál jellemzőbb, hogy a gyermekek passzív internalizáció révén magukévá teszik azt, amit szüleiktől láttak (Bandura 2006). Hogy ez mennyire hatékony, az jórészt a szülő-gyerek kapcsolatok minőségén múlik (Risch és mtsai. 2004).

Hosszú évtizedeken keresztül a kutatók az egymást követő generációk értékrendje közötti hasonlóságot kizárólag egyirányú folyamatként láttatták, amely során a szülők átadják saját gyermekvállalással kapcsolatos normáikat az utódok számára. Az utóbbi években megjelent azonban egy új kutatási irány is, amely azt vizsgálja, hogy a szülők milyen mértékben hajlandóak saját normatív meggyőződéseiket megváltoztatni annak érdekében, hogy könnyebben elfogadják gyermekeiknek az övéktől eltérő attitűdjeit és viselkedését, amelyet a megváltozott társadalmi, gazdasági környezet indokol. Fentiek miatt a szülők gyakran olyan értékrendet próbálnak átadni gyermekeik számára, amely meggyőződésük szerint leginkább szolgálja az utódok céljait (Tam 2015). Nem példa nélküli, hogy a szülők határozottan megpróbálják gyermekeiket lebeszélni arról, hogy saját családi élettel kapcsolatos választásait utánozzák. (Bernardi és Oppo 2008)

A fertilitás szempontjából a gyermekkori családon belüli pozíció szerepe nem teljesen tisztázott, de az eredmények inkább abba az irányba mutatnak, hogy az alacsonyabb születési sorszámú utódok döntéseit erősebben befolyásolja a szülői minta, míg a később születettek esetében ez a hatás gyengébb (Murphy 1999; Fasang és Raab 2014; Morosow és Kolk 2016).

1.4.3.3 A nagycsaládok jellemzői

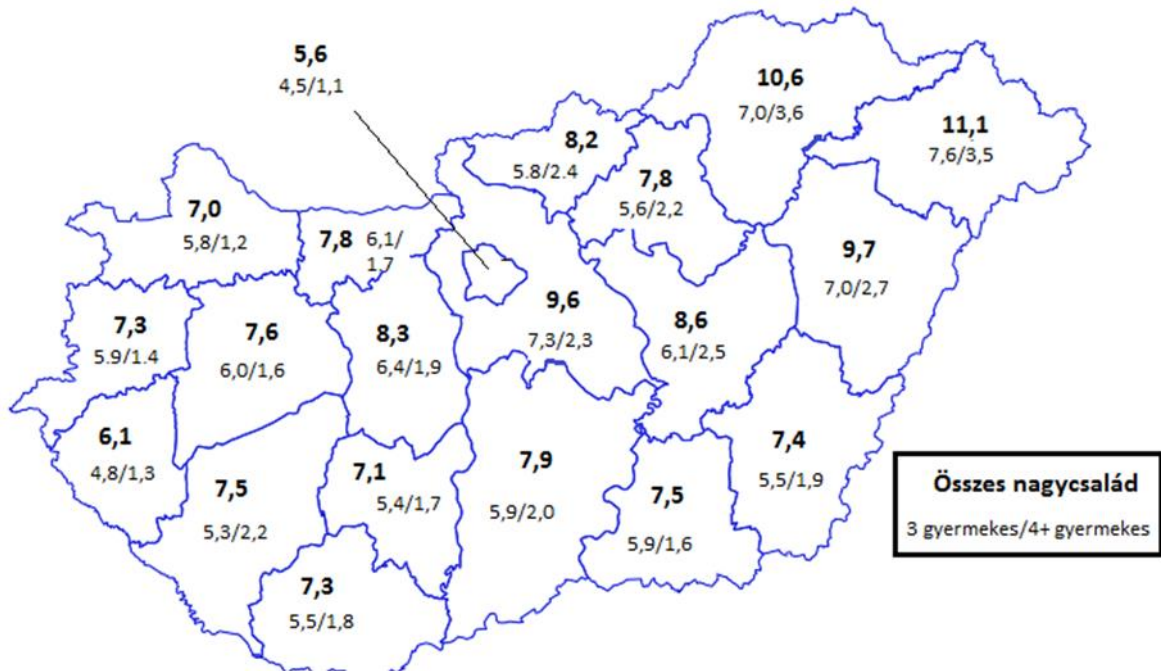
Az alábbiakban fontosnak érezzük áttekinteni, hogy mit tudhatunk a kutatásunk fókuszában lévő nagycsaládokról? Mivel az általunk vizsgált minta nem reprezentatív az összes magyar nagycsaládra, ezért röviden áttekintjük, hogy a népszámlálási adatok alapján mit tudunk az összes nagycsaládról, annak érdekében, hogy tisztázzuk, a NOE

tagság (5.1 fejezet) mennyiben tér el a többi három vagy több gyermeket nevelő családtól?

Az elmúlt évtizedben az egy és két gyermeket nevelő családok száma jelentősen csökkent, sőt három gyermekesből is kevesebb van, mint 2001-ben. Mivel azonban utóbbiak nem fogytak annyira, mint amennyivel a négy- és több gyerekesek száma gyarapodott, ezért összességében elmondható, hogy a kutatásunk szempontjából releváns nagycsaládok száma is közel ötezerrel emelkedett. Ez azt jelenti, hogy a társadalmon belüli arányuk elérte a 8%-ot. A házaspárok átlagosan több gyereket nevelnek, mint az élettársak, utóbbi együttélési formát választók között több a gyermektelen. Az egy és két gyerekesek közül többen élnek házasságban, de a három gyermekes családok esetében már kiegyenlített az arány, a négy és több gyermekes családoknál pedig az élettársi kapcsolatok a jellemzőbbek, főként a mozaik családoknak köszönhetően.

A Magyarországon élő nagycsaládok lakóhely szerinti megoszlása nem egyenletes. Számszerűen a legtöbben Közép-Magyarországon élnek, a legtöbben Pest megyében, valamivel többen, mint a fővárosban. Ezt követi Szabolcs-Szatmár-Bereg-, Borsod-Abaúj-Zemplén- és Hajdú-Bihar megye. A sor másik végén Nógrád- és Tolna megye található, az itt élő nagycsaládok száma alig marad el a hátulról harmadik Zala megyétől.

Ha a három és több gyermekes családoknak az adott területen élő összes családhoz viszonyított arányát nézzük, akkor Kelet-Magyarország dominanciája figyelhető meg. (5. ábra) Érdekes, hogy amíg a fővárosban a legalacsonyabb a nagycsaládosok aránya az országban, addig a Budapestet körülvevő Pest-megye az élvonalhoz tartozik.

4. ábra A nagycsaládok aránya megyénként, az összes család százalékában

A közép-magyarországi régió így összességében átlagosnak mondható, a hét régió közül éppen a negyedik helyen található. A nagycsaládok arányának szempontjából az észak-alföldi áll az első helyen, megelőzve az észak-magyarországit. A sort a nyugat- és a közép-dunántúli régió zárja.

Ha a sorrendet összevetjük az adott régió foglalkoztatási adataival, akkor azt tapasztaljuk, hogy azokban a térségekben, ahol a nagycsaládok aránya magas, ott a munkanélküliek aránya is átlag feletti. Ez az összefüggés fordítva is igaz, a munkanélküliség szempontjából legkedvezőbb helyzetben lévő nyugat-dunántúli régióban a legalacsonyabb a sokgyermekesek aránya. A sor elején a két alföldi régió áll. Érdekes módon, a Dél-Alföldön az átlagosnál kevesebb nagycsalád él, miközben a munkanélküliek száma viszonylag magas.

Bizonyos kapcsolat kimutatható a régiók családösszetétele és a bruttó átlagkereset között is. A főváros speciális helyzete miatt a közép-magyarországi régióban a legmagasabbak a bérek, míg a nagycsaládok aránya átlagosnak tekinthető. A legrosszabbul az észak-alföldi régióban élők keresnek, tehát éppen azon a területen, ahol a legmagasabb a

nagycsaládok aránya. Dél-Alföldön a bruttó jövedelmek vonatkozásában a munkanélküliek arányához hasonló összefüggés mutatható ki.

A sokgyerekesek számára fontos kérdés lehet, hogy milyen lehetőségei vannak a részmunkaidős foglalkoztatásnak. Az összes foglalkoztatotthoz számított aránya a részmunkaidőben dolgozóknak nem korrelál az adott területen élő nagycsaládok arányával.

A sokgyermekes családok eloszlása nem csupán a földrajzi régióként különböző, de a lakóhely településtípusa szerint is mutat eltéréseket az összes családhoz képest. Általánosságban az mondható el, hogy a nagyobb városokban alul-, míg a kisvárosokban, falvakban és községekben felül vannak reprezentálva a nagycsaládok. A kétszülős családok kétharmada kisvárosokban és még kisebb településeken él, arányuk közel azonos. A fennmaradó egyharmad a főváros és a megyeszékhelyek között oszlik el oly módon, hogy utóbbiakban valamivel több család él. A megyei jogú városokban élő kétszülős családok aránya igen alacsony, alig haladja meg a két százalékot. Ha a gyermekek száma szerint vizsgáljuk az ilyen családokat, akkor az arányokban és a településtípusonkénti sorrendben is találunk különbségeket. Amíg az összes család közül a legnagyobb csoportot a városban élők teszik ki, addig a három vagy több gyermekes családok több, mint negyven százaléka falvakban és községekben él. Emellett a kisebb városokban élő nagycsaládosok aránya is meghaladja csekély mértékben az ilyen településen élők arányát.

A gyereket nevelő szülők esetében hasonló tendenciák tapasztalhatók, azzal a különbséggel, hogy a legalább három gyereket egyedül nevelők esetében a kistelepülésen élők dominanciája még erősebb.

A családösszetétel hatása sem hagyható figyelmen kívül. Általánosságban az állapítható meg, hogy azoknak a családoknak a helyzete a legkedvezőbb, amelyben két szülő van, akik házasságban élnek. Az élettársi kapcsolatban élő párok családjai sokkal gyakrabban laknak kisebb otthonokban. Az egy és két szobás lakásban élők aránya átlagosan kétszer olyan magas, mint a házasok körében. Az élettársaknál még a gyermeküket egyedül nevelő szülők is lényegesen jobb helyzetben vannak. Meg kell jegyezni, hogy férfiak és nők közötti jövedelmi egyenlőtlenség a nagycsaládok esetében is kimutatható. Az apák

jellemzően nagyobb otthonokban nevelik gyermekeiket, mint az egyedülálló anyák, függetlenül a gyerekek számától.

A lakóingatlanok alapterületénél meghatározóbb azok komfort fokozata, ha a családok anyagi helyzetét szeretnék megismerni. Míg a három gyerekes családok kétharmada összkomfortos lakásban lakik, addig a hat vagy több gyereket nevelő családok esetében ez az arány valamivel harminc százalék alatt marad. Százból öt háromgyerekes család lakik komfort nélküli otthonban, a legtöbb gyereket nevelők közül viszont csaknem minden negyedik ilyen lakásban kénytelen élni.

1.4.4 Az egyéni fertilitási döntésekhez kapcsolódó elméletek (C)

Az előző részben ismertetett elméletre utalva azt mondhatjuk, hogy ha a termékenységi magatartás vizsgálatokor „Coleman csónakjának a fenekére” vagyunk kíváncsiak, vagyis arra, ahogyan az egyének meghozzák a gyermekvállalással kapcsolatos személyes döntéseiket, akkor a folyamat leírására többféle elméleti megközelítést találhatunk a szakirodalomban.

Az elméletek többsége abból indul ki, hogy a termékenység elsődleges meghatározói az egyéni vágyak és gyerekszám preferenciák, amelyek gyermekvállalási tervekben öltenek testet. A szocio-ökonómiai változók vagy a családon belüli folyamatokra gyakorolt hatásuk révén befolyásolják a termékenységet (Bagozzi és Van Loo 1978), vagy a rendelkezésre álló erőforrások korlátai miatt a mennyiség-minőség optimalizálására való törekvés miatt a szülők által preferálnál alacsonyabb gyerekszámban ölt testet (Becker 1960; Becker és Lewis 1973; Becker és Tomes 1976). A *gyerek kereslet modellje (demand for children model)* szintén a vágyott és preferált gyerekszámából indul ki (Lee és Bulatao 1983; McClelland 1983).

Egy másik lehetséges megközelítés alapja a gyermekek értéke a szülők számára. Az utódok értékét a felmerülő költségek és az általuk kielégített szükségletek egyenlege határozza meg. Ennek a két tényezőnek a különbsége befolyásolja a fertilitási döntéseket (Buripakdi 1977; Arnold és Fawcett 1975). A *gyerekek értéke (value of children – VOC)* koncepcióját L.W. Hoffmann és M.L. Hoffmann (1973) dolgozta ki a hetvenes évek elején. A modell először vette figyelembe explicit módon a kulturális, a gazdasági, normatív és pszichológiai tényezőket. (Nauck 2000) L.W Hoffmann és M.L. Hoffmann

(1973) elméletükben kilenc olyan tényezőt azonosítottak, amelyekben a gyermekek értéke megjelenthet a szülők számára:

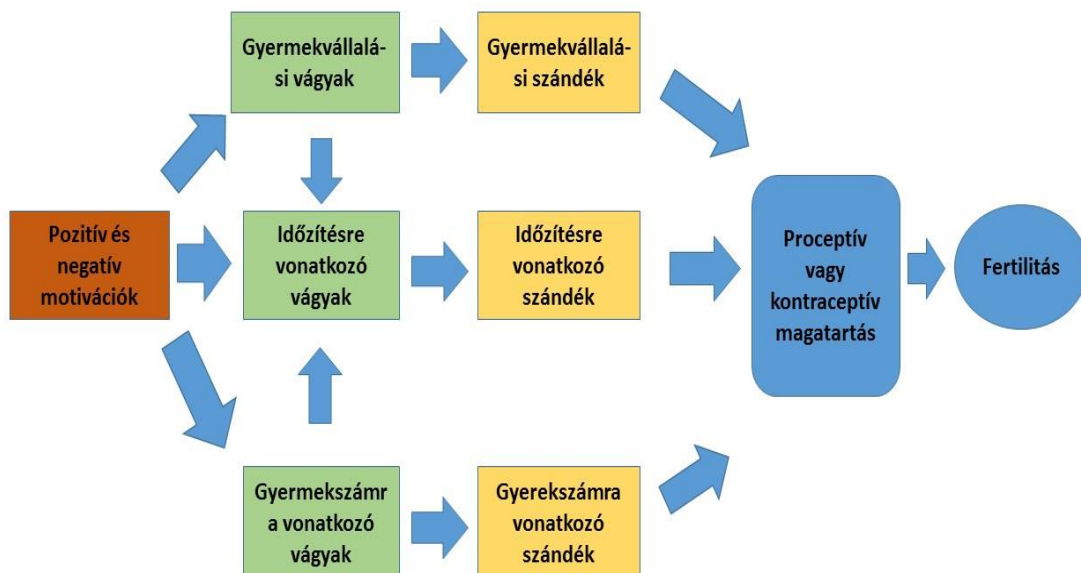
1. Felnőtt státusz és szociális identitás
2. A szelf kiteljesítése, kapcsolat egy nagyobb entitással, „halhatatlanság”
3. Morális értékek – vallás, altruizmus, közjó
4. Primer csoport kötések
5. Stimuláció és újdonság érzése
6. Eredmény, kompetencia, kreativitás
7. Befolyás, képesség arra, hogy hatást gyakoroljanak
8. Szociális összehasonlítás
9. Gazdasági haszon (Nauck 2000)

Ha a VOC koncepcióját kiegészítjük egy kognitív dimenzióval, akkor a gyermekvállaláshoz kapcsolódó értékek módosulhatnak annak függvényében, hogy az egyénnek milyen meggyőződései és hiedelmei vannak a lehetséges következmények előfordulási valószínűségével kapcsolatban.

Az értékek és elvárások modelljének kiterjesztéséből alakult ki az egyik leggyakrabban használt elmélet, az Icek Ajzen és Martin Fishbein által kidolgozott *Tervezett magatartás modellje* (*Theory of planned behaviour*), amely az emberi cselekvést általában írja le, így felhasználási területe is igen sokrétű (Ajzen 1991; Fishbein és Ajzen 2010). A modell a korábban publikált *Indokolt cselekvés elméletének* (*Theory of reasoned action*) a szerzők által továbbfejlesztett változata (Ajzen és Fishbein 1980). Az, hogy az adott háttértényezők mellett kialakul-e a határozott szándék a gyermekvállalásra, három, egymással interakcióban lévő tényezőn múlik. Ezek a magatartás irányába ható attitűdök, a szubjektív normák, és az észlelt magatartás irányítás (Ajzen 1991). Liefbroer és munkatársai (2015) hangsúlyozzák, hogy még az olyan kardinálisnak tekintett tényezők, mint a családtámogatási rendszer, a gazdaság helyzete, vagy a személyiségjegyek is csupán közvetve hatnak a fertilitási szándéokra, az említett három tényezőn keresztül. A tervezett magatartás modelljének központi fogalma a szándék. Olyan a termékenység szempontjából hipotetikusnak tekinthető fogalmak, mint a vágyak és ideák nem tekinthetők az elmélet alapvető részének (Liefbroer és mtsai 2015). Kutatásunk során olyan fiatalokat kérdeztünk, akik még nem költöztek el a szülői házból. Túlnyomó részük nőtlen vagy hajadon, akiknek jelenlegi életszakaszában a gyermekvállalás kevésbé

időszerű. Éppen ezért, a demográfiai kutatásokban preferált explicit fertilitási szándék helyett az adatgyűjtés során a vágyakra fókuszáltunk. Ehhez a megközelítéshez a TPB-nál alkalmasabb elméleti keretet ad Miller modellje. Ez a megközelítés a *Jellemzők-Vágyak-Szándékok-Magatartás* (*Traits-Desires-Intentions-Behaviour* a továbbiakban *TDIB*) elmélete nevet viseli. Lényege, hogy a fertilitási döntéseket motivációs tényezők befolyásolják. (Miller 2011) A végső döntéshez vezető folyamat olyan nem tudatos tényezők hatására indul el, amelyek eredményeként először tudatos vágyak alakulnak ki, amelyek fertilitási szándékot eredményeznek, majd végül gyermekvállaláshoz vezetnek.

A motivációk között megkülönböztetünk negatív és a pozitív tényezőket, míg előbbiek a gyermekvállalás elmaradását valószínűsítik, addig utóbbiak támogatják a gyermekvállalást (Miller 1995). Az eredeti modell szerzők által tovább fejlesztett változatában a fertilitási vágyak között is különbséget tesznek (6. ábra). A gyermekvállalásra, gyermekszámra és a gyermekvállalás időzítésére vonatkozó vágyakat eltérő változók befolyásolhatják. (Miller 1994; 2011; Miller és Pasta 1993; 1994; 1995; Miller és mtsai 2004) A fertilitási szándékká alakult vágyak végül proceptív vagy kontraceptív magatartásban valósulnak meg.

5. ábra Miller TDIB modellje (Miller 2011)

A folyamatban az általunk is vizsgált motivációs jellemzők többnyire látenssen járulnak hozzá a vágyak és szándékok kialakulásához. Ide sorolhatók a terhességgel, a szüléssel, a gyermekgondozással és gyermekneveléssel kapcsolatos tapasztalatok, de a barátokkal és a közösség más tagjaival való interakciók is (Miller 1994).

Miller, Lang, Bradley és Cuthbert (1998) érzelmek és motivációk kapcsolatát vizsgáló elméleti keretéből kiindulva úgy véli, hogy az agyban kétféle alapvető motivációs rendszer működik, amelyet a szerzők apatívnek és defenzívnek neveznek (Miller 2010). A két rendszer működése azonban nem írható le egyszerűen egy pozitív-negatív tengelyen, mivel ezek nem szükségszerűen reciprokálisan működnek. (Cacioppo és mtsai. 1999) Fentiek miatt Miller úgy találta, hogy a pozitív és a negatív gyermekvállalási motivációkat helyesebb különválasztva vizsgálni, oly módon, hogy mindkét csoport alacsonytól magasig terjedő értékeket vehet fel (Miller 2010). Fentiek lehetővé teszik, hogy a gyermekvállalással kapcsolatos ambivalens viszonyt leírjuk. Elképzelhető ugyanis bizonyos egyének számára, hogy mind a pozitív, mind pedig a negatív motivációk szintje magas, vagy éppen ellenkezőleg, mindkettő alacsony (Miller 2007). Ennek ellenére, a folyamat végén tényleges magatartást vizsgálva kevésbé valószínű, hogy valaki párhuzamosan proceptív és kontraceptív gyakorlatot folytat. A kétfajta magatartás esetében azonban nem csupán a két szélső pólus létezik, hanem a hatékony és rendszeres proceptív gyakorlattól a hatékony és rendszeres kontraceptív magatartásig terjedő folyamatosság figyelhető meg.

1.4.5 Makroszintű következmények (D)

1.4.5.1 A termékenység és a családszerkezet alakulása

A termékenység és a születések számának alakulása minden társadalom számára létfontosságú kérdés. A népesedési folyamatokat leíró mutatók közül az egyik leggyakrabban használt a teljes termékenységi arányszám (TFR). Ez a 15-49 éves korú nőkre számított olyan hipotetikus mérőszám, amely azt mutatja meg, hogy életük során átlagosan hány gyermeket szülnének, ha az adott év gyakorisága állandósulna. Az elmúlt évtizedekben a legfontosabb demográfiai mutatókban jelentős változások történtek. Ezzel összefüggésben a család mint intézmény is átalakult. Ezeknek a változásoknak a magyarázatára született meg a második demográfiai átmenet elmélete (Van de Kaa 1997; 2002; Lesthaeghe 1983). Ennek a folyamatnak a kezdetét a huszadik század hatvanas

éveinek közepére szokás tenni. Az elmélet nevében szereplő sorszámnev arra utal, hogy a 19. században már végbementek olyan jelentős változások, amelyek Európa demográfiai helyzetét alapjaiban módosították. A földrész népesedési mutatóit korábban évszázadokon keresztül magas születési, és ezzel párhuzamosan magas halálozási ráta jellemezte. A demográfiai átmenet első fázisaként a halálozások száma, elsősorban a gyermekhalandóság csökkent jelentősen, főként az iparosodás és az orvostudomány, valamint az egészségügyi ellátás fejlődésének köszönhetően. Ezt követte a 19. század nyolcvanas éveitől a termékenység csökkenése. A két világháború közötti időszakra mind a születési, mind pedig a halálozási arányszám alacsony szintre állt be.

A második átmenet kezdetére nem csupán a második világháború zárult le, de az azt követő demográfiai hullám, az ún. baby boom is elcsendesedett. Az átmenet legfontosabb következménye, hogy a teljes termékenységi arányszám (TFR) nem éri el a 2,1-es reprodukciós szintet. Az első és a második átmenet mögött meghúzódó attitűdöket, amelyek mindkét esetben a születések számának csökkenésével jártak együtt, Van de Kaa (1997) az altruizmus és az individualizmus kulcsszavakkal jellemzi. Az első esetben az iparosodás következményeként a korábban olcsó munkaerőt jelentő utódok sokkal inkább befektetést igénylő családtagok lettek, akik taníttatása az életben való boldogulásuk feltételévé vált. Míg a születések kapcsán korábban a mennyiség volt a meghatározó, addig az iparosodás eredményeként a minőség került előtérbe. Az első átmenetet az industrializáció, a városiasodás és a szekularizáció határozták meg. (Lesthaeghe és Wilson 1982 idézi: Tárkányi 2006)

A második átmenet során kulturális változások is hozzájárulnak az egyének gyerekvállalással kapcsolatos magatartásának megváltozásához. Az önmegvalósítás felértékelődése és korunknak az a sajátossága, hogy mindenki képességeinek a maximális kibontakoztatására törekszik, akár a kollektív érdekek érvényesítésének terhére is, jelentősen hozzájárul a gyermekszám csökkenéséhez.

Az átmenet legfontosabb vonásait négy pontban foglalja össze Van de Kaa (1987):

- A „házasság aranykorát” felváltja az együttélés hajnala
- A „trónörökös és szülei” családmodelljét a „királyi pár és gyermeke” váltja fel
- A megelőző fogamzásgátlás helyét az önmegvalósító fogamzásgátlás veszi át

- Az egységes családmódelel pluralizálódik

A demográfiai átmenet elmélete arról kapta a nevét, hogy van egy átmeneti időszak, amikor a halandóság már alacsonyabb a korábbi szintnél, de a termékenység csökkenése még nem indult el. A harmadik, utolsó szakaszban mindkét mutató alacsony szinten áll be, ezáltal biztosítva a népesség egyszerű reprodukcióját.

Az alacsony termékenység Európa-szerte problémát jelent, az Európai Unió belül sehol sem éri el a TFR a 2,1-t. A csökkenés a múlt század hatvanas éveiben indult el, először a skandináv országokban, majd Nyugat-Európa országaiban, ezt követően Dél-Európában.

Az egykori szocialista országok többségében a politikai rendszerváltás traumája, és az ennek következtében megjelenő bizonytalanság és a korábbi időszakhoz képest erősebb kiszámíthatatlanság hozott drámai csökkenést a termékenységben. A millenniumra a kontinens déli és keleti részén a TFR jellemzően az egészen drámai, 1,3-es szint alá csökkent (Kohler és mtsai 2002). A 21. század első évtizedének a végére ezek az értékek valamelyest javultak (Goldstein és mtsai 2009).

Magyarországon a teljes termékenységi arányszám legutóbb a hetvenes évek közepén volt biztosan a reprodukciós szint felett. Ezt követően először kisebb mértékben csökkent a TFR, majd a rendszerváltást követően már meg sem közelítette a kettőt. Az eddigi mélypont 2011 volt, amikor a KSH 1,23-os TFR-t mért. Az elmúlt öt évben enyhe javulás mutatkozik ugyan, de a mutató továbbra is másfél alatt maradt. Ezzel nemzetközi összehasonlításban a sereghajtók között vagyunk, elmaradva az Európai Unió huszonnyolc országának átlagától, amely megközelíti az 1,6-et.

Az alacsony termékenység nyilvánvaló hatást gyakorol a népmozgalomra. Magyarországon először 1981-ben mérték a lakosság természetes fogyását, ebben az évben 1867 fővel csökkent az ország népessége. Az azóta eltelt három és fél évtized során minden évben többen haltak meg, mint ahányan születtek. A legrosszabb mutató 1999-ben volt, amikor közel ötvenezres fogyást mért a KSH. Ez ezer lakosra számítva 4,7 főt jelent.

A termékenység általános csökkenése jelentős változásokat eredményezett a családszerkezetben. Napjainkban az európai családok eltérő mintázatokat mutatnak a kontinens különböző országaiban. A korábbi korszakokhoz képest egyre nagyobb szerepe

van az egyének szuverén döntéseinek, bár ezek a döntések nem választhatók el a társadalmi kontextustól. A poszt-szocialista és a nyugat-európai országok több ponton eltéréseket mutatnak, de legalább ekkora eltérés van észak és dél között. Míg a mediterrán családok viszonylag stabilnak tekinthetők az alacsony termékenység ellenére, addig a skandináv országokban több gyerek születik, de a családok törékenyebbek, könnyebben felbomlanak. (Oinonen 2008) Dél- és Kelet-Közép-Európában csökken a két gyermekes modell gyakorisága, egyre több az egy gyermekes és a gyermektelen család. Az északi és a nyugati országokban a második gyermekek születése viszonylag stabil, míg bizonyos keleti régiókban az egy gyermeket nevelő családok aránya lassanként megközelíti a két gyerekesekét. A demográfiai adatokat nézve, sehol sem tűnik reálisnak a nagycsaládok ismételt térnyerése. Arányuk nyugaton és északon stabil, míg keleten és délen egyre kevesebben nevelnek három vagy több gyereket. (Frejka 2008)

A 2011-es magyarországi népszámlálás és a korábbi censusok eredményeinek összevetésekor megállapítható, hogy a háztartások és a családok számának változása ellentétes tendenciákat jelez. A népesség fogyásával párhuzamosan a nem család háztartások, elsősorban az egyszemélyes háztartások számának növekedése figyelhető meg. Míg a hetvenes években csupán a háztartások ötöde volt család nélküli, a 2011-es népszámlálás adatai szerint ez az arány négy évtized alatt közel a duplájára emelkedett. Tíz év alatt harminc százalékkal nőtt az egyedül élők száma, és jelenleg meghaladja az 1 millió 317 ezer főt. (KSH 2013) Változást jelent, hogy napjainkban az egyfős háztartásokból van a legtöbb Magyarországon.

A közelmúltig a partner nélkül élők többsége nő volt, és az idősebb korosztályból került ki. Ez főként a férfiak és nők születéskor várható élettartamának a különbségével volt magyarázható. Napjainkra a nemek közti különbség lecsökkent, bár továbbra is több az egyedülálló nő, mint a férfi. A legjelentősebb változás a 30-39 év közötti korosztályban tapasztalható, ahol az arányuk megduplázódott tíz év alatt. Az egyedülálló férfiak közül minden ötödik ebbe a kohorszba tartozik. A fővárosban különösen magas az egyedülállók aránya.

Az elmúlt évtizedben leginkább az időskorúakból álló háztartások gyarapodtak, egyre ritkább, hogy idősek és középkorúak vagy fiatalok éljenek együtt. Ehhez hasonlóan, a csak fiatalokból álló háztartásból is kevés van, mivel a fiatalok egyre később hagyják el

a szülői otthont, a családalapítást is mind többen halogatják. Ennek eredményeként a szüleikkel élő fiatal felnőttek aránya jelentősen emelkedett az utóbbi időben. Míg a rendszerváltáskor a 20-24 éves fiatalok között kisebbségben voltak azok, akik még nem hagyták el a szülői házat, a 25-29 év közötti korcsoportban pedig csupán 18% volt ez az arány, bő két évtized alatt 71%-ra és 41%-ra emelkedett a szüleikkel élők aránya. (Monostori és Murinkó 2015) Az ezredfordulót követően csökkent azoknak a háztartásoknak az aránya, ahol élettársi kapcsolatban vagy házasságban élő pár él, bár továbbra is ők alkotják a háztartások többségét. (Murinkó és Földházi 2012)

A családok számának alakulásában 1960 és 1980 között emelkedés volt megfigyelhető, ami 1980-ban tetőzött, amikor a magyarországi családok száma meghaladta a három milliót. Ez mára 2,7 millióra csökkent, a fogyás a gyermekes családok körében erőteljesebben kimutatható, mint a gyermeket nem nevelők között. Emellett az átlagos családnagyság is kisebb lett. Az elmúlt évtizedben az egy és két gyermeket nevelő családok száma jelentősen csökkent, sőt három gyermekesből is kevesebb van, mint 2001-ben. Az összes család számának csökkenése miatt, a háromgyerekesek aránya minimális mértékben nőtt. A nagycsaládok társadalmi jelentőségét jól illusztrálja, ha a családban élő kiskorú gyermekek eloszlására tekintünk. (2.táblázat) A gyerekek több, mint negyede, összesen körülbelül 740 000 fő él nagycsaládban.

2. táblázat: A családban élő gyermekek eloszlása, a családok mérete szerint (KSH, Népszámlálás 2011)

Család típusa	Gyerekek száma (fő)	Gyerekek aránya (%)
1 gyermekes családban	968 911	33
2 gyermekes családban	1 181 150	41
3 gyermekes családban	489 270	17
4 vagy több gyermekes családban	253 318	9
Összesen	2 892 649	100

2. CÉLKITŰZÉSEK

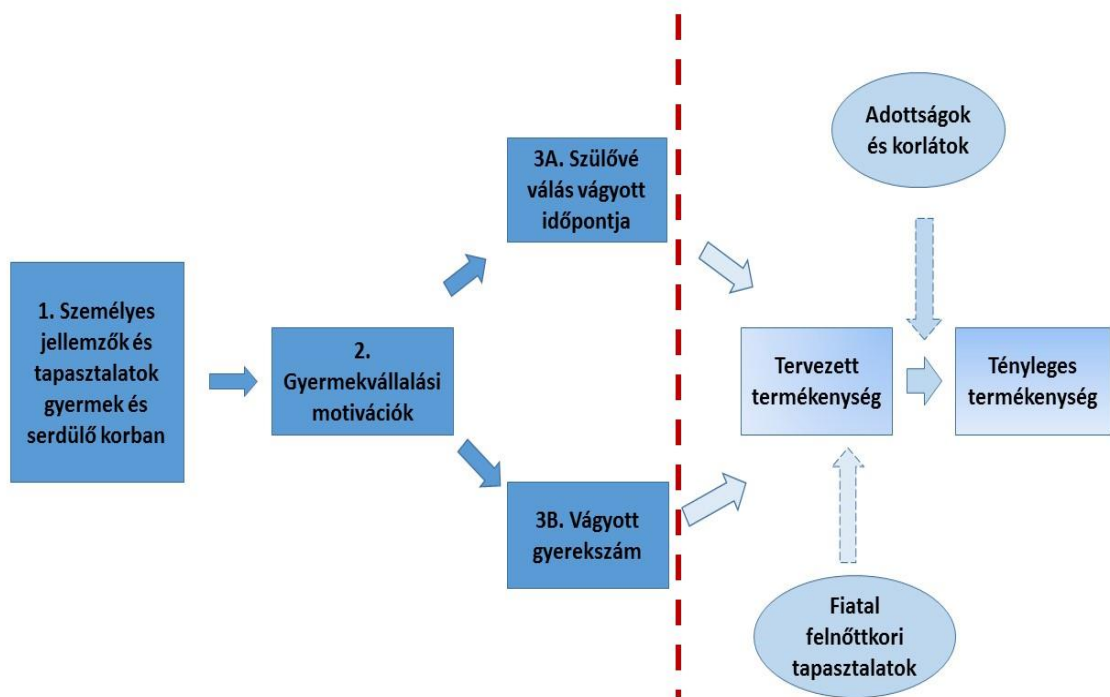
2.1 Általános célkitűzések

Az értekezés fókuszában a demográfiai szempontból kiemelten fontos, ám ennek ellenére kevés kutatói figyelmet kapó nagycsaládok állnak. Az elmúlt évtizedek nemzetközi és hazai kutatásai felderítették azokat a makroszintű folyamatokat, amelyek az európai társadalmak tartósan alacsony termékenységét eredményezik. A dolgozat elméleti háttereként szolgáló Coleman-diagramm tekintetében ez azt jelenti, hogy a felső szintről, azaz a termékenységet befolyásoló társadalmi hatásokról (A) és a folyamatok „végeredményéről”, tehát a valós termékenységről (D) elég pontos ismeretekkel rendelkezünk. Ezzel szemben lényegesen kevesebb tudásunk van arról, hogy mi történik a mikro szinten, (a (B) és (C) pont között) és arról, hogy ez miként befolyásolja a makroszinten mérhető kimenetet (vagyis a (D)-t). Ennek egyik oka, hogy kevés olyan adatfelvétel zajlott, amely felmérte volna a válaszadók értékrendjét, attitűdjeit, hiedelmeit. Még kevesebb olyan kutatásról van tudomásunk, amely ugyanezeket az adatokat összegyűjtötte volna a válaszadók személyes preferenciáira legnagyobb hatást gyakorló személyektől, a szülőktől és a testvérektől is.

Fentiek miatt a Nagycsaládosok Országos Egyesületének tagsága körében lebonyolított, a tagságra reprezentatív kvantitatív adatfelvétel felhasználásával azt a célt tűztük ki, hogy a vizsgált családok több tagjától adatot gyűjtve az eddiginél pontosabb képet kapjunk az érintett nagycsaládokról, és arról, hogy az ilyen családokban élő fiatalok gyermekvállalással kapcsolatos vágyait miként befolyásolják a pozitív és a negatív motivációs tényezők.

Az eredményeket az egyéni fertilitási döntések folyamatát leíró TDIB modellből kiindulva értelmezzük. A minta sajátosságai, a válaszadók életkora és élethelyzete miatt (a szülői házban élnek) nem az a célunk, hogy valós termékenységre vonatkozóan vonjunk le következtetéseket.

Miller modelljének az értekezésben tárgyalt részét a 7. ábrán piros szaggatott vonal előtti rész jelöli ki.

6.ábra Miller TDIB modelljének a disszertációban tárgyalt részei

2.2 Kutatási kérdések

Kutatási kérdéseinket a 7. ábra 1., 2., 3A és 3B pontjaiból kiindulva határoztuk meg. A dolgozat felépítése is ezt a logikát követi, az eredmények ismertetése és a diszkusszió is az alábbi kérdésekhez igazodik:

Személyes jellemzők és tapasztalatok gyermek és serdülő korban (7. ábra [1])

1. Milyen szocio-demográfiai és metálhigiénés jellemzőkkel írhatók le a vizsgált családok?

A vizsgált családok jelentik azt a mikroközösséget, amelyben a kérdezett serdülők és fiatal felnőttek kialakítják gyermekvállalási vágyaikat és preferenciáikat. Ez az a primér csoport, amelynek tagjai legerősebb befolyással vannak az egyének terveire. Éppen ezért a származási család sajátosságai, a szülők és testvérek értékrendje és vélekedése szignifikáns hatással van a válaszadók attitűdjeire.

2. *A vizsgált változók vonatkozásában a kutatásban részt vevő családok mennyiben különböznek a többi magyar családtól?*

A kutatásban részt vevő nagycsaládok számos jellemzőjük tekintetében eltérnek a többi magyar családtól. Az adatfelvétel során használt mérőeszközök kiválasztása során fontos szempont volt, hogy az eredmények összehasonlíthatóak legyenek más vizsgálatok adataival.

3. *Milyen családtípusok azonosíthatók a vizsgált mintán belül?*

A kutatási kérdés megfogalmazásakor abból a hipotézisből indultunk ki, hogy a minta sajátosságai ellenére, a vizsgált családok a gyermekvállalás lehetséges motivációit jelentő tényezők szempontjából jelentős eltéréseket mutatnak. Célunk annak kiderítése, hogy az említett releváns változók valamilyen rendszert képeznek-e, azaz azonosíthatóak-e jellegzetes családtípusok?

4. *A gyermekkori család jellegzetességei miként befolyásolják a gyermekvállalási vágyakat?*

A gyermekkori család szignifikáns hatását a felnőttkori értékrendre számos kutatás igazolta. Az intergenerációs transzmisszió sikerét azonban több háttértényező befolyásolhatja, a társadalmi normák és az általánosan elfogadott értékrend változásai gyakran felülírhatják a gyermekkori családban kapott impulzusokat. Arra keressük a választ, hogy melyek azok a családi jellegzetességek, amelyek pozitív vagy negatív motivációt jelentenek a fiatalok számára ahhoz, hogy szüleikhez hasonlóan maguk is nagycsaládosokká váljanak.

Gyermekvállalási motivációk (7.ábra [2])

5. *Mely egyéni motivációs tényezők vannak szignifikáns kapcsolatban a fiatalok gyermekvállalási vágyaival?*

A család mint kiscsoport jellegzetességei mellett számos olyan egyéni tényező is szerepet játszik a gyermekszám preferenciák kialakulásában, amelyek szempontjából a közös háztartásban élő testvérek is különbözhetnek egymástól. Célunk ezeket az egyéni sajátosságokat beazonosítani.

6. *Mely tényezők valószínűsítik leginkább a nagycsaládos életforma intergenerációs transzmisszióját?*

Előzetesen azt feltételeztük, hogy az adatok elemzése során beazonosított változók nem azonos mértékben befolyásolják a gyermekszám preferenciákat. Jelen kutatási kérdés megválaszolása azt segít tisztázni, hogy melyek azok a tényezők, amelyek leginkább hozzájárulnak ahhoz, hogy a fiatalok a gyermekkori családjuk mintázatát akarják tovább vinni?

Vágyott gyerekszám és a szülővé válás időpontja (7.ábra [3a] és [3b])

7. *A családi élettel kapcsolatos attitűdök és a gyermekvállalási vágyak tekintetében mi jellemzi a nagycsaládban élő serdülőket és fiatal felnőtteket?*

Amint a szakirodalmi bevezető során ismertettük, a tényleges termékenység szempontjából meghatározó jelentősége van a személyes értékrendnek, preferenciáknak. Az a folyamat, amelynek a végén a gyermekvállalási szándék, vagy a gyermekvállalás elutasítása van, a fertilitási vágyakkal kezdődik. Azt vizsgáljuk, hogy a válaszadó fiatalok életük során hány gyermeket szeretnének, hány utódot tartanak ideálisnak, és mikorra szeretnék ütemezni a gyermekvállalást?

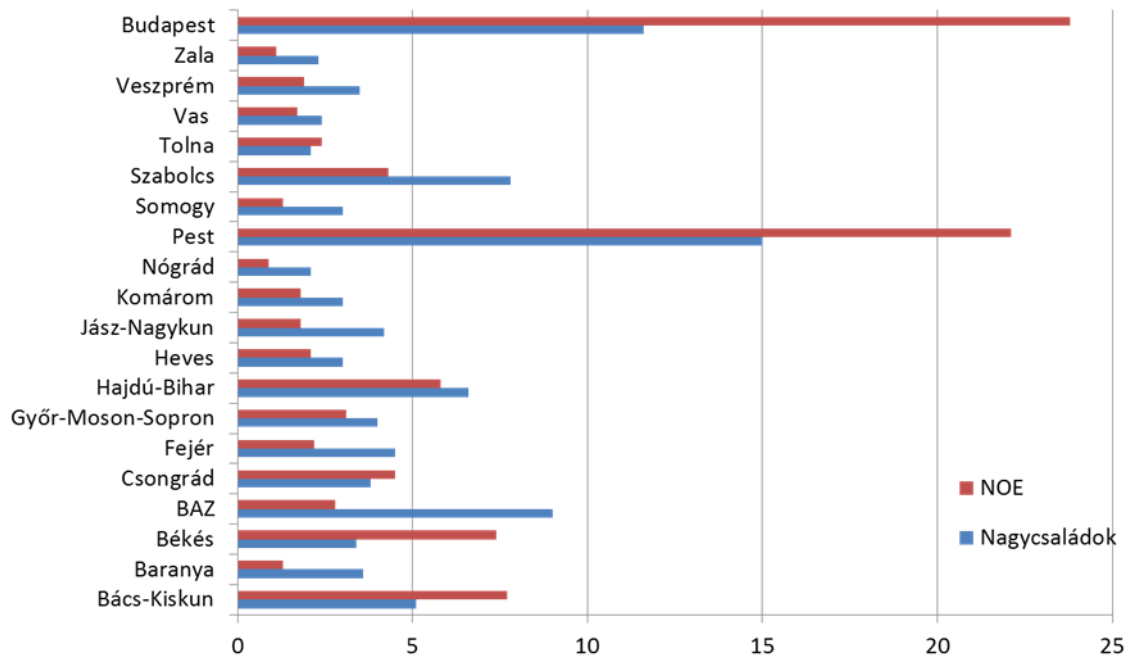
3. MÓDSZEREK

3.1 A NOE tagság jellemzői

A Nagycsaládosok Országos Egyesületének tagjai ugyan az ország valamennyi régiójában megtalálhatók, de eloszlásuk sem az összes család, sem pedig az összes magyar nagycsalád lakóhely szerinti mintázatát nem követi (3. táblázat). A legjelentősebb eltérés Budapesten látszik, amíg a nagycsaládoknak alig több, mint a tizede él a fővárosban, addig a NOE tagság majdnem negyede budapesti. Az látszik kirajzolódni, hogy főként a (nagy)városi környezetben élő nagycsaládok adják a NOE tagságának gerincét, míg a falvakban és egyéb kistélepüléseken élő nagycsaládok a társadalmon belüli súlyukhoz képest kevesebben tagjai az egyesületnek. Ez leginkább azzal magyarázható, hogy az erősen polarizált nagycsaládos populáción belül a hátrányos helyzetű családok jelentős része kistélepüléseken él. Ezekre a családokra kevésbé jellemző a civil részvétel és aktivitás. Másfelől a falvakban nincs is mindig elegendő számú sokgyermekes család ahhoz, hogy önálló tagegyesületet alapítsanak, bár fontos kiemelni, hogy a tagnyilvántartásból is jól látszik, hogy az elkötelezett és agilis szervezők néha „csodát” tudnak tenni, hiszen vannak olyan relatíve kis települések, ahol egészen magas taglétszámmal működnek egyesületek.

A mintába végül 162 budapesti család mellé 312 olyan került bele, amelyik városi környezetben él, míg a falvakban élő családok száma 126 volt.

A korábbi megállapításainkat erősíti, ha a családok megyénkénti eloszlására vetünk egy pillantást. A NOE-tag családok eloszlása tekintetében a legmarkánsabb különbségek éppen a gazdaságilag kevésbé fejlett keleti megyékben mutathatók ki. Borsod-Abaúj-Zemplén- és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében marad el a tagság aránya leginkább az összes nagycsaládétól. Pest megyének mind a nagycsaládosok, mind pedig a NOE tagok közötti erős pozíciójához hozzájárul, hogy a gyermekek számára megfelelőbb környezet a sokgyerekeseknek különösen vonzó, így az elmúlt időszakban sok olyan korábban a fővárosban élő család költözött az agglomerációba, amelyben a szülők továbbra is Budapesten dolgoznak. Ezek között sok az értelmiségi, akik az átlagnál nyitottabbak a közösségi szerepvállalásra és a civil részvételre.

7.ábra A NOE tagság és a magyar nagycsaládok megyénkénti eloszlása (%)

3. táblázat Az összes család, összes nagycsalád és a NOE tagság megoszlása településtípus szerint (N;%)

	Összes család	%	Összes nagycsalád	%	NOE tagság	%
<i>Budapest</i>	452 905	16,7	25 288	11,6	2663	23,7
<i>Megyeszékhely</i>	476 256	17,6	29 279	13,4	1269	11,4
<i>Megyei jogú v.</i>	74 452	2,7	4 889	2,2	414	3,8
<i>Egyéb város</i>	874 021	32,2	72 836	33,4	4112	36,7
<i>Falu, község</i>	835 746	30,8	85 962	39,4	2732	24,4
Összesen	2 713 380	100	218 254	100	11190	100

3.2 A minta összetétele és a kiválasztás szempontjai

A kutatási minta kiválasztásához a Nagycsaládosok Országos Egyesületének tagnyilvántartása állt rendelkezésünkre. A minta nagyságát a meglévő erőforrások figyelembevételével hatszáz családban határoztuk meg. Legfontosabb szempontként a lakóhely településtípusára voltunk tekintettel. A hatszáz család negyede fővárosi, hozzájuk hasonló súllyal jelentek meg a vizsgálatban a nagyvárosi környezetben élők, míg a minta felét a kisvárosokban és községekben lakók tették ki.

A hatszáz főkérdőív mellett a családok többségében (486 esetben) a második szülő is kitöltötte a kérdőívet. 362 olyan család került a mintába, amelyben tizenöt évesnél idősebb serdülő vagy fiatal felnőtt is válaszolt a kérdéseinkre. A dolgozat további részében a gyermek terminust használjuk azokra a válaszadókra, akik gyermek kérdőívet töltöttek ki, és jelenleg szüleikkel közös háztartásban élnek. Fontos hangsúlyozni, hogy amint korábban jeleztük, életkoruk alapján valójában serdülőkről és fiatal felnőttekről van szó.

Az elemzés során végül kizártuk azokat a szüleikkel élő középkorú felnőtteket, aki betöltötték a harmincadik életévüket, így az említett 362 családból 325 maradt, összesen 570 gyerek válaszadóval. A 325 család úgy oszlott meg, hogy 159-ben egy gyerek töltötte ki a kérdőívet, 84-ben ketten és 81-ben hárman.

A szülők között az anyák voltak többségben a kitöltők között, 589 nő válaszolt a kérdésekre. Az apák közül 497 főt sikerült elérniük a kérdezőbiztosoknak. Az, hogy több anya volt a kitöltők között, mint apa, lényegében megfelelt a várakozásainknak. Az viszont némiképp meglepő, hogy a kitöltő gyermekek között jelentős többségben vannak a fiúk, férfiak. Az 570 gyermeknek csupán 15%-a volt lány/nő (83 fő), míg a 487 fiú/férfi aránya 85%.

3.3 Az adatfelvétel módja és körülményei

Az adatfelvételre a kiválasztott családok otthonában került sor, telefonon egyeztetett időpontban. Célunk az volt, hogy lehetőleg mindkét szülőt és a 15 éves vagy idősebb gyerekeket is megkérdezzük. Annak érdekében, hogy a kérdés ne haladja meg az egy órát, felmerült, hogy a gyerekek esetében önkitöltős kérdőívet alkalmazunk. Ezt végül

két okból vetettük el: Az egyik, hogy korábbi tapasztalatok szerint az érintett korosztályban különösen alacsony a válaszadási hajlandóság, a másik pedig, hogy minden családtagot azonos módon szeretnénk volna kérdezni, és ez azoknak a kérdéseknek az esetében, amelyeknél a szülői kérdőívnél kártyákat használtak a kérdezőbiztosok, nem lett volna megvalósítható. Ezért végül valamennyi adatot a kérdezőbiztosok vettek fel, olyan módon, hogy a családtagok nem ismerték egymás válaszait.

3.4 A kérdőívek összetétele

Személyes adatok A személyes adatok közül a kérdezettek nemét, születési évét, munkaerő piaci státuszát, családi állapotát rögzítettük, valamint azt, hogy melyik népcsoportoz, esetleg etnikai kisebbséghez tartozónak vallja magát.

Háztartás adatai A háztartás létszáma mellett adatokat gyűjtöttünk annak összetételéről is. Ezek a változók a tagok neme, születési éve, fő tevékenysége, iskolai végzettsége, a kérdezethez viszonyított családi állása.

Vallás A vallásosság vizsgálatakor azt kérdeztük, hogy a keresztelestől vagy formális bejegyzéstől függetlenül, érzi-e magát a kérdezett valamilyen felekezethez tartozónak, ha igen, akkor melyikhez? Emellett a vallási összejöveteleken való részvétel gyakoriságára kérdeztünk rá és vallási önbesorolást kértünk a válaszadóktól.

Gyerekkori család Az intergenerációs folyamatok feltárása érdekében kérdéseket tettünk fel a szülőknek saját gyerekkori családjukkal kapcsolatban. Kérdeztük a gyerekkori család méretét, hogy a kérdezett hányadik gyerekként született, és az édesanyja hány évesen szült először.

Gyerekek A gyerekek neme és életkora mellett megkérdeztük, hogy a gyermek születése tervezett volt-e, a jelenlegi partnerrel közös-e? Az iskolai és iskolán kívüli teljesítmény indikátorainak az iskolai végzettséget és a nyelvvizsgát tekintettük. Emellett extrakurrikuláris tevékenységként a versenyszerű sportolásra és a hangszeres zenélésre kérdeztünk rá.

Fertilitás A gyermekek számával kapcsolatban arra voltunk kíváncsiak, hogy a szülőknek végül annyi gyermeke született-e, mint amennyit terveztek? Abban az esetben, ha több

vagy kevesebb gyereke született a tervezetnél, egy kártya segítségével jelölhette meg a kérdezett az eltérés okait.

Egészségügyi állapot Öt fokozatú Likert-skálán kellett meghatározni a kérdezettnek, hogy milyenek érzi saját egészségi állapotát.

Jól-lét A szubjektív jóllét meghatározásához három eszközt alkalmaztunk. Egy-egy kérdés vonatkozott arra, hogy a kérdezett mennyire érzi magát boldognak, és összességében mennyire elégedett az életével. Emellett a WHO öt tételű jóllét skáláját használtuk (WBI-5). Az eredeti 28 tételű eszköz 1982-ben került kidolgozásra, többszöri rövidítés után 1996-ban mutatták be először az öt tételű változatot (Bech és mtsai 1996). Ennek magyar változatát egy évtizeddel később validálták (Susánszky és mtsai 2006). A reliabilitás vizsgálata során magas belső konzisztenciát mértünk, a Chronbach-féle alfa értéke 0,873 volt.

Család és munka konfliktusa A családi élet és a munka összeegyeztethetőségének nehézségeit egy négy tételű kérdőívvel mértük. A megfogalmazott állítások kapcsán azt kellett megmondani, hogy a kérdezettel milyen gyakran történt meg az elmúlt három hónapban, hogy az otthoni és a munkahelyi feladatok összeegyeztetése nehézséget jelentett. Két tétel a munka és család, míg a másik kettő a család és munka konfliktusára kérdez rá.

Anyagi helyzet A pénzügyi lehetőségek objektív mérése helyett arra voltunk kíváncsiak, hogy a kérdezett más magyarországi családhoz képest milyenek ítéli meg a saját anyagi helyzetét. Emellett öt olyan aktivitásra kérdeztünk rá, amely anyagi erőforrásokat (is) igényel.

Társas támogatás A társas támogatás mérésére kidolgozott eszközök közül az Észlelt Társas Támogatás Multidimenziós Skálájára (Multidimensional Scale of Percieved Social Support/MSPSS) esett a választásunk. A kérdőív a társas támogatás különféle módjait három alskála segítségével méri. (Zimet és mtsai 1988) Az eszköz háromszor négy tételből áll. Az észlelt társas támogatás mértékét a 12 tétel összesített eredménye adja, míg az alskálák lehetőséget teremtenek arra, hogy a családtól, barátoktól és egy bizonyos „fontos személytől” érkező támogatást külön is mérjük. Az MSPSS belső konzisztenciája kiváló volt, a tizenkét tételű Chronbach-féle alfa értéke 0,970 volt. A

barátoktól kapott támogatás mértékét vizsgáló négy tételnél az alfa 0,957, a családi támogatásra vonatkozó tételeknél 0,950, míg a jelentős személytől kapott támogatásra kérdező állításoknál az alfa értéke 0,947 volt.

Fiatalok tervei A kutatásba bevont gyerekeket arról kérdeztük, hogy házasságban képzelik-e el az életüket, mikor szándékoznak gyermeket vállalni, és összesen hány gyermeket szeretnének. Ezen kívül azt kérdeztük, hogy amennyiben valamennyi feltétel adott, hány utódot gondolnak optimálisnak. Az erre vonatkozó kérdéseket a Magyar Ifjúság 2012 kérdőívéből vettük át.

A három kérdőívet a dolgozat mellékletei tartalmazzák.

3.5 Az adatelemzés módja és dilemmái

A kvantitatív adatok elemzéséhez az IBM SPSS 22 statisztikai szoftvert használtuk. A leíró statisztikák mellett a gyermekvállalással kapcsolatos tervek magyarázatához nominális és ordinális változók esetében egy szempontú variancia analízist alkalmaztunk. A post hoc tesztek közül egyenlő varianciák esetén LSD-t, nem egyenlő varianciák esetén Tamhane-féle T2-t alkalmaztunk.

Magas mérési szintű változók esetében Pearson-féle korrelációt és Kendall tau b-t számoltunk. Az együttjárásokat öt százaléknál alacsonyabb p-érték esetében tekintettük szignifikánsnak. ($p < 0,05^*$; $p < 0,01^{**}$; $p < 0,001^{***}$) A validált skálák reliabilitásának vizsgálatakor a belső konzisztenciát Chronbach-féle α értékének segítségével határoztuk meg.

A kutatás során igyekeztünk kihasználni adatbázisunknak azt a sajátosságát, hogy a vizsgált családok több tagjától is rendelkezünk adatokkal, ez lehetővé tette válaszadók diádokba rendezését (Kenny és mtai 2006). A Kenny és Winquist (2001) által megkülönböztetett háromféle diádikus modell közül a standard kétoldali diádikus dizájnt alkalmaztuk. A gyerekkori családnak az értékrendre gyakorolt hatásának vizsgálatára és a kutatás során érintett családok hasonlóságának a tesztelésére a válaszadókból random diádokat képeztünk, és a testvér diádokhoz hasonló módon elemeztük az adatokat. A pszeudo-diádok esetében Little és Rubin ajánlásának megfelelően ötször számoltuk ki az értékeket, és ennek a számtani átlagát vettük (Little és Rubin 1987).

A függőváltozó értékét befolyásoló tényezők vizsgálatakor azzal a problémával szembesültünk, hogy a mintában szereplő 570 gyerek mindössze 325 háztartásban él. Ha valamennyi válaszadót külön esetként kezelünk, úgy a megfigyelések függetlensége sérül. Az ebből fakadó torzítás kiküszöbölésére családonként csak egy válaszadót vettünk figyelembe.

A kettőnél több változós elemzésekhez a családtípusok beazonosításához K-közép klaszterelemzést végeztünk. A nagycsaládos életmód intergenerációs továbbvitelét valószínűsítő tényezők beazonosításához logisztikus regressziót végeztünk.

4. táblázat A kérdőívek összetétele és kompatibilitása

<i>Kérdéskör</i>	<i>Tartalom</i>	<i>Forrás/Kompatibilitás</i>	
<i>Jól-lét</i>	<i>WHO WBI-5; boldogság; étellel való elégedettség</i>	<i>Hungarostudy 2013</i>	<i>Mindhárom</i>
<i>Vallásosság</i>	<i>Felekezeti kötődés; vallásgyakorlás rendszeressége; önbesorolás</i>	<i>Hungarostudy 2013, EVS 2008</i>	
<i>Egészségi állapot</i>	<i>Hogyan minősítené egészségügyi állapotát</i>	<i>Hungarostudy 2013</i>	
<i>Társas támogatás</i>	<i>Észlelt társas támogatás multidimenziós skálája</i>		
<i>Pénzügyi helyzet</i>	<i>Milyen kiadást engedhet meg; Anyagi helyzet szubjektív megítélése</i>	<i>Életünk fordulópontjai 2009</i>	
<i>Gyerekkori család</i>	<i>Szülők családi állapota; testvérei száma; anyja mikor szült; születési sorrend;</i>		<i>Főkérdőív és 2. szülő</i>
<i>Fertilitás</i>	<i>Annyi gyereke van-e, mint tervezte; eltérés okai</i>		
<i>Munka-család</i>	<i>Munka és család konfliktusának gyakorisága</i>	<i>Életünk fordulópontjai 2009</i>	
<i>Saját gyerekek</i>	<i>Nem; kor; rokonsági viszony; tervezettség; krónikus betegség; speciális nevelési igény; végzettség; extrakurrikuláris tevékenység</i>		
<i>Háztartás</i>	<i>létszám; nem; kor; családi állás; végzettség; fő tevékenység; tartós betegség; ápolás</i>	<i>Életünk fordulópontjai 2009</i>	
<i>Párkapcsolat</i>	<i>Volt-e már párkapcsolata; jelenleg van-e párkapcsolata</i>	<i>Magyar Ifjúság 2012</i>	<i>Gyerekek</i>
<i>Tervek</i>	<i>tervez-e házasságot; hány gyereket szeretne; hány éves korában</i>	<i>Magyar Ifjúság 2012</i>	

4. EREDMÉNYEK

4.1 A vizsgált nagycsaládok jellemzői

4.1.1 Családi állapot

A szülők családi állapot szerinti megoszlása azt mutatja, hogy a nagycsaládokban az országos adatokhoz képest kiemelkedően magas a házaspárok aránya. A népszámlálás adatai szerint a házasságban élő nők aránya az elmúlt két évtizedben jelentősen csökkent, és a házasságkötés is későbbre tolódott. A vizsgált fiatalok szülei közül ötből négyen házasok. Ez nem csupán a legutóbbi census adataihoz képest figyelemreméltóan magas, de szignifikáns eltérést mutat az 1990-es adatokhoz képest is (Spéder 2014).

A házasság intézményének változását mutatja az is, hogy ha még egy generációt ugrunk az időben, akkor jól látható, hogy fiataljaink nagyszülei még szinte kivétel nélkül házasságot kötöttek a gyermekeik születése előtt (97%-uk). Ezek a házasságok ráadásul elég tartósnak bizonyultak, mivel több, mint negyven százalékuk még ma is együtt él, és alig több mint tizedük kapcsolata ért véget válással.

A szülők gyerekkori családjára vonatkozó kérdésekből is jól látható, hogy néhány évtizeddel ezelőtt a párkapcsolati formák sokfélesége még kevésbé volt jellemző, mint napjainkban. A felnőtt válaszadók szülei (tehát a kutatásunk fókuszában lévő fiatalok nagyszülei) szinte kivétel nélkül házasságban éltek. Az élettársi kapcsolatban élők, valamint azoknak a pároknak az aránya, akik egyáltalán nem éltek együtt a gyermekük születésekor, együttesen sem éri el az öt százalékot. Az adatokból megállapítható, hogy azoknak a pároknak az esetében, akiknek már a szülei sem éltek házasságban, arányaiban többen választják az élettársi kapcsolatot. A nagyszülők párkapcsolata az esetek felében valamelyik fél halálával szakadt meg. A fennmaradó családok négyötödében ma is együtt élnek a szülők. Az apák és az anyák között nincsen szignifikáns eltérés, látszólag a nagycsaládos apák és anyák hasonló szülői házból érkeztek, legalábbis ami a szülei párkapcsolatát illeti. Ha a születési kohorszok alapján szétválasztjuk a kérdezetteket, akkor a legfiatalabbak között valamivel alacsonyabb azoknak az aránya, akiknek a szülei összeházasodtak, de az elemszámok annyira alacsonyak, hogy nem alkalmasak messzemenő következtetések levonására.

A szülő diádok között túlnyomó részt olyanok vannak, ahol mindkét fél szülei házasságban éltek születésükkor. A másik két kategória esetében azonban nem látszik ez

a homogámia, tehát nem mondható el, hogy akinek a szülei élettársi kapcsolatban éltek, azok szintén élettársi kapcsolatból született társat választának maguknak. Ezzel szemben a szülői párkapcsolat stabilitása valószínűleg hozzájárul ahhoz, hogy felnőttként valaki az átlagosnál több gyermeket vállaljon. Válaszadóink között azokban az esetekben, ahol mindkét fél szülei élnek, tízből heten ma is együtt vannak. Az általunk vizsgált családok között csupán hat százalék azok aránya, ahol a nagyszülők mindkét ágon elváltak vagy megszakították a kapcsolatot.

Válaszadóink családi állapota és a szülei párkapcsolati státusza között mindkét nemnél szignifikáns kapcsolatot jelzett a χ^2 próba ($p < 0,001$). Azok, akiknek szülei jelenleg is együtt élnek, nagyobb valószínűséggel házasok.

A fiatalok túlnyomó része még nem kötött házasságot (csupán 1,4 százaléknian). Úgy tűnik, hogy a huszonöt éves kor vízválasztó sokak számára, akik a tanulmányaik befejezése után hivatalossá teszik párkapcsolatukat. A 25 évesek és idősebbek között négyszer annyian házasok, mint a 19-24 éves korcsoportban. Az országos mintában ez a szorzó öt és félszeres.

4.1.2 Iskolai végzettség

A NOE tagsága többségében magasan képzett szülőkből áll. Válaszadóink közül csupán nyolc fő nem fejezte be az általános iskolát. Az alapfokú végzettséggel rendelkezők aránya is alacsony, a nők esetében 7,7 %, míg a férfiaknál ez az arány valamivel öt százalék alatt marad. Tízéből három férfi szakmunkás-bizonyítvánnyal rendelkezik, ez az arány másfélszerese a nőkének. Az apák negyedének gimnáziumi vagy szakközépiskolai érettségi a legmagasabb végzettsége, az anyák között 34 %-ot meghaladó a középfokú végzettséggel rendelkezők aránya. Viszonylag kevesen vannak, akik az érettségi után folytatták a tanulást, de nem szereztek diplomát, „csak” felsőfokú szakképesítést. A diplomások aránya mindkét szülőnél 30% felett van, a nők között valamivel több felsőfokú végzettségű van. Így tehát adataink némileg cáfolják azt a széles körben elterjedt nézetet, miszerint a több gyermek súlyosan gátolja a szülőket, főként az anyákat a tanulásban.

A felsőfokú végzettségűek között mindkét szülőnél a főiskolai (Ba/BSc) végzettségűek vannak többségben, de a férfiak 14,6%-a, a nők 13,2%-a egyetemi vagy Ma/MSc oklevéllel rendelkezik, sőt 19 fő posztgraduális végzettséget is szerzett.

Az iskolai végzettség szempontjából erős homogámia jellemzi a (házas) párokat. A családok 67%-ában mindkét szülő azonos szintű végzettséggel rendelkezik. Azoknál a pároknál, ahol aszimmetria van, másfélszer több olyan párt találunk, amely női tagja szerzett magasabb végzettséget (13 és 20%). A házastársak közötti eltérések kapcsolatot mutatnak a nők státuszával is. Azok az anyák végeznek legnagyobb valószínűséggel fizetett munkát, akik végzettségének a szintje magasabb, mint a partnerüké. Hat százalékpontnyival alacsonyabb a dolgozó nők aránya azokban a családokban, ahol mindkét partner azonos végzettséggel rendelkezik. Ahol az apa a képzetesebb a két szülő közül, ott sokkal inkább megfigyelhető, hogy a férfi a főkereső a családban, és az anyák kisebb valószínűséggel végeznek fizetett munkát.

A gyerekek iskolai teljesítmények mérésekor a legmagasabb iskolai végzettséget tekintettük indikátornak. Az elemzésbe csak azokat a családokat vontuk be, amelyekben a harmadik gyerek is elég idős volt ahhoz, hogy felsőfokú végzettséggel rendelkezzen. A hatszáz családból álló teljes mintában csupán hatvannégy család felelt meg ennek a kritériumnak. A 192 gyerek között a születési sorrendtől függetlenül, mindhárom almintában a diplomások aránya volt a legmagasabb (1. gyermek: 42,2%; 2. gyermek: 38,1%; 3. gyermek: 40,6%). Az alap- és középfokú végzettségűek megoszlása nagyjából azonos, a legjelentősebb eltérést a középső gyermekeknél mértük, közöttük nyolc százaléknnyival többen vannak a középfokú végzettséget szerzettek, mint azok, akik az általános iskola után befejezték a tanulmányaikat. A kutatási kérdéseink szempontjából beszédesebb adat, hogy a családokon belüli mintázatok miként alakulnak. 44,4%-ban olyan családokat találtunk, amelyekben az első három gyerek azonos szintű iskolai végzettséget szerzett. Főként a két „szélső pólusba” tartozó homogén családok aránya magas, 15,9%-ban mindhárom gyerek legmagasabb végzettsége általános iskola. Még többen vannak azonban azok a családok, ahol mindhárom gyerek diplomás (22,2%). A végzettség szempontjából heterogén családok között a különféle mintázatok hasonlóan oszlanak el, egyértelmű trendek nem rajzolódnak ki, bár a sokféle lehetséges mintázatnak köszönhetően, és az elemzésbe vont családok relatíve alacsony száma miatt az elemszámok viszonylag alacsonyak.

4.1.3 Gyermekkori család - testvérek

A gyerekkori család méretével kapcsolatosan az állapítható meg, hogy a legnagyobb számban a modern társadalmakban legelterjedtebb, kétgyerekes családban felnőtt szülők fordulnak elő. Az apák és az anyák esetében is megállapítható, hogy a többség nagycsaládosként nem a gyerekkori családjának a mintázatát örökölte tovább, hiszen tízből hatuknak csupán legfeljebb egy édestestvére van. Ebből az adatból persze az is következik, hogy a magyar társadalmon belüli súlyánál lényegesen többen vannak a nagycsaládban felnőtt szülők. Arányuk mindkét nemnél negyven százalék körül van.

Ha nem csak a vérszerinti testvéreket vesszük számításba, hanem a féltestvéreket és a mostohatestvéreket is, akkor még többen vannak, akik számára ismerős lehet a sok gyermek a családban. Még így is, a válaszadók több mint a felének legfeljebb egy testvére van.

Adatainkból nem állapítható meg, hogy a termékenység szempontjából valamelyik szülő gyerekkori családjának a mérete meghatározó lenne, hiszen nincsen számottevő eltérés az apák és az anyák között. Ha a párokat hasonlítjuk össze, akkor sem mondható el, hogy legalább az egyik fél nagy valószínűséggel nagycsaládból jön. Ugyanígy a házastársi homogámia sem igazolható, nem jellemző, hogy akinek sok testvére van, feltétlenül olyan választana párnak, aki szintén nagycsaládban nőtt fel. A születési sorrend szerinti megoszlás azt mutatja, hogy az apák közel fele (48,3%) elsőszülött. 36% azok aránya, akiknek egy nagyobb testvérük van, 16%-nyian harmadikként vagy később születtek a családba. Az anyáknál lényegében azonos arányokat mértünk, az eltérés sehol nem haladta meg az egy százalékpontot.

Ezeket az adatokat természetesen torzítja, hogy a válaszadók nem azonos létszámú családból érkeztek. A születési sorrend akkor válik érdekessé, ha az elemzést leszűkítjük azokra, akiknek több testvérük van. Úgy tűnik, hogy a nagycsaládban felnőtt szülők között legtöbben olyanok vannak, akik második gyermekként születtek. Arányuk mindkét nem esetében közel 43%. Valamivel több, mint a negyede (27,9% és 28,2%) a kérdezetteknek elsőszülött. Tízből hárman harmadikként, vagy később születtek.

4.1.4 A gyermekvállalás ütemezése

A születések számának csökkenése és a kedvezőtlen demográfiai folyamatok egyik okaként az elsők között szokás megemlíteni a korábbi időszakokhoz képest eltérő ütemezését a gyermekvállalásnak. A teljes mintában az első gyermek születésekor az anyák átlagos életkora 24,75 év volt. Az értékek jelentősen eltértek attól függően, hogy melyik évtizedben szültek a nők először. A hatvanas években jellemzően a huszas éveik legelején vállalták az első gyermeküket a később nagycsaládosá váló nők, a következő évtizedben majdnem egy évvel emelkedett az átlagéletkor. A nyolcvanas években valamelyest felgyorsult a folyamat, bár ebben az időszakban is inkább lassú, egyenletes emelkedésről beszélhetünk. A rendszerváltás hatása a nagycsaládosok társadalmi csoportján is érződik, 1990-től az ezredfordulóig több, mint három és fél évvel emelkedett az első gyermek születésekor átlagéletkor. A vizsgált családokban az anya és a nagymama első szülésekor életkora között statisztikailag szignifikáns kapcsolatot mértünk ($p < 0,01$). Azok a nők, akiknek az édesanyja fiatalon szült, maguk is fiatalabb korban vállalták az első gyermeküket. A nagymamák átlagos életkora az első szülésekor 22,63 év volt ($SD=4,290$). Nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy közülük sokan háromnál kevesebb gyereket szültek.

A mintába került gyerekek közötti átlagos korkülönbséget vizsgálva megállapítható, hogy az első és második gyermek között 3,06 év van ($SD=2,75$), a második és a harmadik között 3,45 év ($SD=2,60$), az első és harmadik között a korkülönbség 6,60 év ($SD=3,75$).

Az anyák első és második gyermek születésekor átlagos életkora közötti eltérés lényegében annyi, mint a második és harmadik gyermek születésekor eltérés. Az első születésekor az anyák átlagos életkora 24,75 év, a második gyermeknél 27,66 év, a harmadik gyermeküket pedig 31,09 évesen születték a nagycsaládos nők.

4.1.5 Vallásosság

A vallási megoszlásnál attól függetlenül, hogy megkeresztelték-e, mindkét szülőnek nagyjából a kétharmada nyilatkozott úgy, hogy valamelyik felekezethez tartozónak érzi magát. Az anyáknál a pozitív választ adók aránya valamivel magasabb volt, mint az apák esetében (64,7% és 62,6%). A gyerekeknél a felekezeti kötődés lényegesen gyengébb, mint a szüleiknél, az említett kétharmados arány 55,5%-ra csökken. A legutóbbi

népszámlálás adataihoz képest a katolikusok némiképp túl vannak reprezentálva a mintában, míg a nagyobb protestáns egyházak hívei valamivel kevesebben vannak a NOE tagok között, mint az a census adatai alapján várható lenne. Viszonylag magas a kisebb vallási entitásokhoz tartozó hívek aránya is, de számszerűleg nincsenek sokan a mintában.

A párokat vallási szempontból is homogámia jellemzi, 72,6%-ban mindketten azonos módon határozták meg magukat. ($p < 0,001$) Az esetek tizenhat százalékában fordul elő, hogy az egyik szülő vallásosnak tartja magát, miközben párja úgy nyilatkozott, hogy nem vallásos. Ezekben a családokban jellemzően az anya a vallásos, négyszer több ilyen párt találtunk, mint olyat, ahol az anya a vallástalan. Utóbbiak között olyat nem találtunk, ahol a vallástalan anya partnere az egyház tanítását követte volna, és maguk módján vallásosak is csupán tizenhatan voltak.

A templomba járás vagy vallási összejöveteleken való részvétel szempontjából a nők valamivel aktívabbak, mint az apák. Az anyák negyede (24,2%) nem jár soha templomba, az apák között ez az arány 29%. A gyermekek a legkevésbé aktívak, 35,3 százalékuk mondta azt, hogy sose vesz részt vallási szertartásokon. Megjegyzendő, hogy mindhárom csoportban vannak olyanok, akik legalább ünnepekkor részt vesznek vallási összejöveteleken, annak ellenére, hogy magukat felekezeten kívülként definiálják.

4.1.6 Munka és család konfliktusai

A két terület lehetséges konfliktusainak négy különböző fajtáját vizsgáltuk a kutatás során. Mindkét szülőnél különbséget tettünk aközött, hogy a munkahelyi kötelezettségek mennek-e a családi élet rovására, vagy éppen ellenkezőleg, a családi élet ró akkora terhet a kérdezettre, hogy a munkahelyén nem sikerül mindig maradéktalanul helytállni.

Adataink nem erősítették meg azt a közkeletű vélekedést, hogy a kettős teher elsősorban az anyák számára jelent problémát. Mindkét szülőnél gyakoribb az a helyzet, amikor a fizetett munka terhei miatt kevesebb idő és energia jut a családra, mint amikor az otthoni feladatok miatt a munkahelyen nem sikerül helytállni. Utóbbi helyzet minden ötödik apánál fordul csak elő havi gyakorisággal, azoknak az aránya, akiknél ez napi probléma, csupán két százalék. A minta közel harmadánál (32%) ritkábban fordul elő, mint havonta, minden második apa (47%) pedig lényegében sosem szembesül ezzel a problémával.

Az anyák három százaléka számára jelent ez napi gondot, míg további tizenöt százalékuk havi rendszerességgel találkozik a problémával. 31% azok aránya, akikkel havi néhány alkalomnál ritkábban fordul elő, a válaszadó nők fele pedig sosem tapasztalja meg, hogy a munkahelyén konfliktusai lennének a családi élete miatt.

A munka-család konfliktusok esetében kedvezőtlenebb a helyzet. Az apák közül tizennégy százaléknyan mondták, hogy napi problémát jelent a családi feladatok ellátása. Az anyák között hasonlóan magas arányt mértünk (12%). Ha nem is ilyen gyakran, de havonta többször nem képes az otthoni kötelezettségének eleget tenni az apák harmincöt százaléka és az anyák huszonhét százaléka. Amíg a szülők fele sosem tapasztalja azt, hogy a családi élet a munkahelyi teljesítményét gátolná, addig ez az arány a munka-család konfliktusok vonatkozásában jóval alacsonyabb, az anyáknál húsz, az apáknál csupán tizenhét százalék.

Azokban a vizsgált családokban, amelyekben az előzetesen tervezettnél több vagy kevesebb gyermek született, a szülők válaszai alapján a hivatás és a családi élet összeegyeztetésének a nehézségei nem jelennek meg elsődleges okként. A támogató munkahelyet mint a tervezettnél több gyermek vállalásához hozzájáruló tényezőt csakúgy, mint a munkaerőpiacra való visszatérés kényszerét, és mint a további gyermekvállalás gátját csupán a válaszadók kevesebb, mint két százaléka említette.

A gyerekektől azt kértük, hogy egy ötfokozatú Likert-skálán határozzák meg, hogy a családnak vagy a munkának, hivatásnak van nagyobb szerepe az életükben. Jellemzően a két terület azonos súllyal van jelen az életükben. A nagycsaládban élők 16,8%-nyian jelölték meg valamelyik szélsőértéket. Azok, akiknél valamelyik terület egyértelmű dominanciája jelentkezik, a munkát fontosabbnak ítélik nagyobb többségben (10% és 6,8%).

4.1.7 Családon belüli munkamegosztás

Arról, hogy a családi étellel kapcsolatos feladatokat ki látja el, a kutatás során alkalmazott főkérdőívben kérdeztük a válaszadókat. Abból az előzetes feltételezésből indultunk ki, hogy amíg a munkamegosztással kapcsolatos elégedettség szubjektív, addig viszonylag objektívan megválaszolható az a kérdés, hogy bizonyos feladatok kit terhelnek elsősorban a családban. Emiatt csupán egy-egy családtag válaszait ismerjük, tízből kilenc esetben az

anyáét. Státusz szempontjából azok a családok, amelyekben az apák töltötték ki a főkérdőívet, nem térnek el szignifikánsan a többi családtól, így mindenképp érdekes megnézni a férfiak és nők értékelése közötti eltéréseket.

A férfiak szerint a házimunkát az esetek több, mint a felében a két szülő megosztva végzi, a családok több, mint a negyedében mindig vagy többnyire az anya, de 17%-ban az apákra hárul a feladat oroszlánrésze. A nők szerint azonban csak a családok negyedében oszlik meg a házimunka a két szülő között. Az anyák 70,5%-a érzi úgy, hogy mindig vagy általában nekik kell ellátniuk a házkörűli feladatokat. Ezek között a családok között csupán 2,7% azok aránya, ahol a nők szerint is a partner végzi a munka nagyobb részét. A nagycsaládokra nem jellemző, hogy a házimunka meghatározó részét a kiterjesztett család valamelyik tagja, vagy olyan személy végezze, aki nem a háztartásban él.

A házban és a házkörül végzendő kisebb javítások hagyományosan inkább a férfiak feladatai közé tartoznak. Ezt tükrözik az eredményeink is, az anyák 60%-a nyilatkozott úgy, hogy ezeket a munkákat általában, vagy mindig a partner végzi. A többi család 15,5%-át teszik ki azok a háztartások, amelyekben a két szülő megosztja ezen a feladaton. De majdnem ugyanennyien vannak azok a családok, amelyekben az anya úgy érzi, hogy a javítások is mindig vagy többnyire rá maradnak. Bár ez az a terület, ahol viszonylagos egyetértés van abban a kérdésben, hogy a férfiak többet vállalnak, azért a nemek közti eltérések itt is világosan látszanak. A férfiak 87%-a mondta azt, hogy többnyire ő végzi a javításokat. Azoknak a családoknak az aránya, ahol ezen a területen (a férfiak szerint is) a nők vállalják a többet, elég alacsony. Ha a mintán belüli elemszámukat tekintjük, akkor szinte elhanyagolható a számuk. Jellemző különbség, hogy bár minden család igyekszik saját erőből megoldani a javításokat, a nők között akadtak, akik azt mondták, hogy a kisebb javításokat is a háztartáson kívüli személy (véltetően szakember) végzi el, addig ez a lehetőség a férfi válaszadóknál egyáltalán nem jelenik meg.

A kiadások és bevételek figyelemmel követését viszonylag sok családban megosztva végzik a szülők. A férfiak 44%-ban választották ezt, míg a nők 35%-a véli úgy, hogy a pénzügyeket közösen kezelik. Azért az eltérések itt is jól megmutatkoznak, a nők szerint a családok felében ez a feladat is az anyára hárul, a férfiaknak viszont csupán a negyede vélekedik így.

A közös programok szervezése még inkább közös részvételt és konszenzust igénylő feladat, a férfiak 57%-a szerint közösen végzik a szülők. Ez az arány azokban a családokban, ahol az anya volt a válaszadó, 43%. Ezek viszonylag közeli értékek, de a többi családban, ahol valamelyik szülő többet vállal ebből a feladatból, sokkal inkább eltérnek a vélemények. A férfi válaszadók szerint közel azonos számban fordulnak elő családok, ahol az apák, és olyanok, ahol az anyák végzik a programszervezés feladatát. A nők szerint ez szinte kizárólag az anyák feladata.

A gyerekek ellátása olyan feladat, amelynek megítélésében a szubjektív tényezők markánsan megjelennek. Minden bizonnyal ez is hozzájárul ahhoz, hogy ebben a kérdésben jelentős eltérések mérhetők a szülők között. Az anyák egyharmada mondta azt, hogy a szülők közösen végzik a gyerekek ellátását, míg 62,6% úgy véli, hogy ezt a feladatot jellemzően ő végzi. A férfi válaszadóknál ez az arány kevesebb, mint a fele, csupán 30%. A különbség nagyobb része a megosztott munkavégzést jelentők között van. Míg az apák több, mint fele gondolja úgy, hogy párjával közösen végzik a feladatokat, addig az anyák esetében ez az arány csupán egyharmad.

4.1.8 Boldogság és elégedettség

Az étellel való elégedettség és a boldogság fogalmát többen szinonimaként használják a szakirodalomban. A két változó a mi kutatásunkban is erős korrelációt mutat. Az apák elégedettebbnek és boldogabbnak mondják magukat, mint az anyák, bár a különbség nem jelentős. Az egy és tíz közötti skálán az apák elégedettségének átlaga 7,58 volt, szemben az anyák 7,39-es átlagával. A boldogság mindkét nem esetében valamivel magasabb értékeket kapott, 7,93 és 7,73. A legboldogabbnak és a legelégedettebbnek a gyerekek érzik magukat a nagycsaládokban. Az átlagok 7,78 és 7,96 voltak.

Multilevel logit modellek segítségével megvizsgáltuk, hogy mely tényezők befolyásolják a boldogságot és az elégedettséget. A szülők között az idősebbek szignifikánsan elégedettebbek voltak, csakúgy, mint azok, akik jónak ítélték meg az egészségi állapotukat. Azok is elégedettebbek, akik úgy érzik, számíthatnak a barátaik támogatására. Az átlagos vagy az átlagnál jobb anyagi körülmények között élők boldogabbak is és elégedettebbek is. A házások szignifikánsan boldogabbak és elégedettebbek az élettársi kapcsolatban élőkénél. A munka és a család gyakori konfliktusa

is negatívan hat mindkét függő változóra. Az elégedettséget csökkenti, ha a családban élő gyermekek nem mindkét szülő vérszerinti gyerekei.

Szemben az elégedettséggel és a boldogsággal, a WHO öt tételes jól-lét skáláján az anyák érték el jobb eredményeket, az ő átlaguk 62,57, míg az apáké csupán 60,94.

A gyerekeknél részben más magyarázó változóknál tudtunk kimutatni szignifikáns kapcsolatot, mint a szülőknél. A válaszadók között volt néhány olyan személy, akinek korai házassága felbomlott, és ezért él ismét a szülői házban. Az ő elégedettségük és boldogságuk jelentősen kisebb, mint a referencia csoportoké. Bár a szülők esetében a családi támogatás mértéke- és a függőváltozók között nem szignifikáns a kapcsolat, a gyerekeknél ez kimutatható. Ezen kívül a jó egészségi állapot pozitív, és a munkanélküliség negatív hatását tudtuk igazolni. Emellett a tanulók is elégedettebbek, mint azok, akik dolgoznak. Az öt tételes jól-lét indexnél (0-100) szintén a gyerekek kapták a legmagasabb értékeket, az átlag 67,44 volt.

A mentális jól-léte befolyásoló tényezők között eltérő kapcsolatot találtunk a szülők és a gyerekek esetében. A házasok elégedettebbek és boldogabbak, mint az elváltak és az egyéb kapcsolati formában élők. Szintén szignifikáns kapcsolat volt kimutatható az anyagi helyzet, a munka és a családi élet harmóniája, a munkaerő piaci helyzet valamint a boldogság és az étellel való elégedettség között.

4.1.9 Anyagi helyzet

A korábbiakban számos hazai és nemzetközi kutatás igazolta, hogy a nagycsaládban élők nagyobb valószínűséggel szembesülnek súlyos anyagi nehézségekkel, mint a kevesebb gyermeket nevelő családok. A NOE tagság körében objektív jövedelmet nem vizsgáltunk, azt kérdeztük, hogy megítélésük szerint más magyarországi családokhoz képest milyen az anyagi helyzetük. A válaszokból úgy tűnik, hogy a vizsgált nagycsaládok átlagosnak gondolják az anyagi helyzetüket. Az apák valamivel pozitívabban látják a család pénzügyeit, tizenöt százalékuk az átlagosnál jobbnak ítéli meg saját családja helyzetét, míg az anyák szerint valamivel kedvezőtlenebb a helyzet. Lényegében mindkét szülőnél tízből heten úgy gondolják, hogy a család anyagi helyzete átlagosnak mondható.

A pénzügyek megítélésénél a szülők között általában egyetértés van, a családok 85%-ában azonos választ adott mindkét házastárs. 468 családból hetven (15%) olyan volt,

amelyben a két szülő véleménye eltért, és mindössze egyetlen olyan, amelyben az apa az átlagosnál jobbnak, míg az anya rosszabbnak ítélte meg a család helyzetét.

A vizsgált populáció sajátosságaival magyarázható az a tény, hogy a kistéleptülésen élők között volt a legmagasabb azoknak az aránya, akik az átlagosnál jobbnak ítélik meg az anyagi helyzetüket. Szintén ez az oka, hogy a régiók közötti eltérések nem tükrözik az érintett megyék gazdasági fejlettségét. A NOE tagságának egyenlőtlen eloszlása miatt egyes régiókból viszonylag kevés család került a mintába.

A háztartás létszámának emelkedésével nő annak a valószínűsége, hogy a család anyagi helyzete az átlagosnál rosszabb legyen. A statisztikai próba is igazolta azt a sejtető összefüggést, hogy a kétszülős családok anyagi helyzete könnyebb, mint azoké, amelyekben csak egy szülő él. Az intakt családok is többnyire jobb anyagi körülmények között élnek, mint a mozaik családok. A χ^2 -próba minden esetben egy ezrelékes szinten volt szignifikáns.

A háztartásban élő ösztöndíjjal vagy egyéb jövedelemmel rendelkező gyermekek a különböző anyagi helyzetben lévő családokban eltérő gyakorisággal járulnak hozzá a háztartásban felmerülő költségekhez. A válaszadó fiatalok több mint felének nincsen önálló jövedelme. Azok közül, akik rendelkeznek ösztöndíjjal vagy munkabérrel, 21,3% azoknak az aránya, akik nem segítenek be a rezsiköltségek fedezésébe. Azonos arányban vannak olyanok (39,3%), akik alkalmanként és akik rendszeresen hozzájárulnak a költségekhez. A teljes minta átlagánál szignifikánsan többen vannak olyan fiatalok (55,1%), akik rendszeresen pénzügyileg támogatják a háztartást azokban a családokban, amelyeknek az anyagi helyzete az átlagos magyar családokénál rosszabb a szülők megítélése szerint. Az átlagosnál jobb körülmények között élő fiataloknak csupán 22,5%-a támogatja rendszeresen a családot.

A gyermekszám és az anyagi helyzet között statisztikailag szignifikáns kapcsolatot találtunk ($p < 0,01$). Azokban a családokban, ahol több gyermek született, nagyobb valószínűséggel ítélték meg az átlagosnál kedvezőtlenebbül a saját életkörülményeiket. Az egykor tervezett és megszületett gyerekszám különbségét és az anyagi helyzet összefüggését vizsgálva az látszik, hogy azok a családok, ahol az előzetesen tervezettnél több gyermek született, más magyarországi családokhoz képest rosszabb körülmények között élnek ($p < 0,001$). Ha a két változót más nézőpontból vizsgáljuk, akkor az

állapítható meg, hogy a tényleges termékenység szempontjából az anyagi lehetőségek nem tekinthetők a legmeghatározóbb tényezőnek. Azok a szülők, akiknek nem annyi gyermekük született, mint amennyit előzetesen terveztek, tizenhét lehetséges ok közül választhattak az eltérés magyarázatára. Az anyagi helyzet romlása a kilencedik leggyakrabban említett magyarázat volt, az anyagi helyzet javulása -mint az előzetesen tervezettnél több gyermek vállalásának oka -a tizedik volt a sorban. A pénzügyi helyzet változása mint az előzetes tervek módosítását eredményező tényező, az anyák körében lényegesen gyakrabban kerül elő. Míg az anyák 4,8%-a a további gyermekek vállalásának gátjaként a nem kielégítő anyagi helyzetet nevezte meg, ez az arány az apák között csupán 1,6%. Hasonló a helyzet azokban a családokban, ahol a tervezettnél több gyermek született, itt az anyák 4,2%-a említette az anyagi helyzet javulását indokként, az apák között ez a szám 2,4% volt.

4.2 Családtípusok

4.2.1 A klaszter-analízis eredménye

A fertilitással kapcsolatos döntéseket befolyásoló tényezők számbavétele után, a releváns változók felhasználásával, klaszteranalízis segítségével meghatároztuk a vizsgált mintába került családok típusait. Az elemzés során három különböző klasztert sikerült azonosítanunk. Az elemzésbe bevont változók öt különféle területet érintettek:

- *a családok összetételét*
- *vallásosság, vallásgyakorlat jellemzőit és a házassággal kapcsolatos attitűdöket*
- *mentálhigiénés jellemzőket*
- *a család státuszára vonatkozó változókat*
- *a család anyagi körülményeit*

A klaszteranalízis eredményeként három típusú családot azonosítottunk, amelyeket a következőképpen neveztünk el:

1. *Magas státuszú konzervatív (a vizsgált családok 22%-a; N=45)*
2. *Szekuláris középosztálybeli (58%; N=117)*
3. *Nehezen élő elégedetlen (20%; N=41)*

A **magas státuszú konzervatív** családok helyzete számos szempontból a legkedvezőbb a nagycsaládok között. Ez azonban nem igaz a szubjektív jóllét mutatóira. Bár körükben is a boldogok és elégedettek vannak többségben, de arányuk elmarad a középosztálybeliek között mértől. Háromnegyedük kifejezetten boldog, kétharmaduk elégedett is, azonban minden ötödik fiatalra ez csupán részben igaz, 11% pedig elégedetlen. Ezeknek a családoknak az anyagi helyzete a legjobb, hasonló arányban vannak olyanok, akik átlagosnak, és az átlagosnál jobbnak ítélik meg a pénzügyi lehetőségeiket. Olyan nincs köztük, aki úgy vélné, hogy a család helyzete az átlagnál rosszabb lenne. Ezt a kedvező helyzetet látszik igazolni az a tény is, hogy ebbe a klaszterbe tartozó családok között vannak a legkevesebben olyanok, ahol egyik gyereknek sincsen nyelvvizsgálója, nem sportol vagy zenél (Bálint és Duráczy 2015b). Úgy tűnik, hogy az ehhez szükséges erőforrások tartósak, hiszen a később született gyerekeknek is lehetőségük van az említett tevékenységeket folytatni, a családok 22%-ában mindhárom vizsgált gyerek rendelkezik igazolt nyelvtudással, a családok több, mint felében (53%) mindhárman versenyszerűen sportolnak. Kiemelkedően magas, 76% azoknak a családoknak az aránya, ahol mindhárom gyerek tanul, vagy tanult korábban hangszeren játszani.

A magas társadalmi státuszra utal, hogy a szülők között nagyon magas a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya, ötből négy családban legalább az egyik szülő diplomás, de nagyon gyakori (57%), hogy mindketten főiskolát vagy egyetemet végeztek. A munkát és a családi életet viszonylag könnyen össze tudják hangolni, tízből hat családra nem jellemzőek az ilyen típusú problémák. 42%-uk időről-időre találkozik a két terület egyensúlyba hozásának nehézségeivel, azonban ez egyik családban se okoz akut problémát.

Nincsen közöttük olyan család, amelyik anyagi körülményei az átlagnál rosszabbak lennének, azonban hasonló arányban találunk olyanokat, akik csupán átlagosnak és olyanokat, akik az átlagnál jobbnak ítélik meg a család pénzügyi helyzetét.

Ebben a klaszterben szinte kivétel nélkül intakt családokat találunk, talán ezzel van összefüggésben, hogy a fiatalok kimondottan támogatják a házasság intézményét, háromnegyedük biztosan a házasság kötelékében képzelel el a jövőjét, de a többiek is

inkább házasságban szeretnének élni. Olyan nincsen közöttük, aki elutasítaná a házasságot.

Ezek a családok kifejezetten vallásosak, még a fiatalabb generációnak a fele is az egyház tanítását követi, és további 31%-nyian a maguk módján vallásosak. Rendszeres közösségi vallásgyakorlat jellemzi őket, a válaszadók fele hetente jár templomba, a többiek ennél ritkábban, de több-kevesebb rendszerességgel eljárnak vallási összejövetelekre.

A legnépesebb klaszterbe tartozó **szekuláris középosztálybelieket** átlagos anyagi helyzet jellemzi. Ezekben a családokban a gyerekeknek - főként az idősebbeknek - van esélyük nem csupán tanulni, hanem esetleg iskolán kívüli tevékenységeket is folytatni. Ez leginkább a nyelvtanulásra érvényes, kevésbé a sportra és legkevésbé a hangszeres zenélésre. Mindhárom változó tekintetében az mondható el, hogy a klaszteren belül többségben vannak azok a családok, amelyekben egyik gyermek sem végzi a vizsgált tevékenységeket. Ezekben a családokban legboldogabbak, és az életükkel leginkább elégedettek a fiatalok. Tízből hatan nem vallásosként határozzák meg magukat, csupán minden tizedik követi az egyház tanítását, harminc százalékuk a maga módján vallásos. Ennek ellenére nem ellenségesek az egyházzal, tízből hatan több-kevesebb rendszerességgel templomban is megfordulnak. A szülők iskolai végzettsége is közepesnek mondható. Ezeknek a családoknak közel negyedében egyik szülő sem szerzett szakmunkás bizonyítványnál magasabb képzettséget, ötödükben viszont mindketten diplomások. A többi családban vagy mindkét szülő érettségizett (23%), vagy az egyikük végzettsége érettségi, a másiké szakmunkásképző (15%). 17%-ban pedig az érettségizett szülő partnere felsőfokú végzettséget is szerzett.

A családok nagyobb részében nem gyakoriak a munka-család konfliktusok, bár minden harmadik család rendszeresen szembesül a két terület összehangolásának kihívásaival, minden tizedik családnak pedig ez napi gondot okoz.

Az egész mintára jellemzően, a családok túlnyomó része intakt, csak minden ötödik tekinthető mozaik családnak.

A fiatalok pozitívan viszonyulnak a házassághoz, de azoknak az aránya, akik 'inkább szeretnének házasságban élni' viszonylag magas (34%), bár elmarad a házasságot biztosan preferálóktól (48%).

A válaszadók háromnegyede a család anyagi helyzetét átlagosnak ítéli meg, 18% az átlagosnál rosszabbnak, 6% szerint pedig az átlagos magyar családokhoz képest jobban élnek.

A **nehezen élő elégedetlenek** klaszterébe tartozó családok helyzete a legkedvezőtlenebb, és ez a szubjektív mutatókban is meglátszik. Azonos arányban van köztük olyan, aki átlagosnak, és aki kimondottan rossznak ítéli a saját anyagi helyzetét. A vizsgált iskolán kívüli tevékenységeket jellemzően egyik gyerek sem végzi. Ezeknek a családoknak a tagjai a legkevésbé boldogok, 58%-uk csak közepesen, ugyanilyen arányban vannak az életükkel közepesen elégedettek. A többiek kimondottan elégedetlenek. A boldogság tekintetében kicsit árnyaltabb a helyzet, mert tízből hárman boldogtalanok, azonban 12%-nyian boldognak mondják magukat.

A szülők között nem találunk diplomásokat, a családok 60%-ában egyik szülő sem szerzett szakmunkás bizonyítványnál magasabb végzettséget. Minden harmadik szülő érettségizett. A munkahelyi és a családi kötelezettségek összehangolása a számukra jelenti a legnagyobb gondot, a szülők 65%-a arról számolt be, hogy ez gyakran jelent kihívást, további 12%-nak napi problémát jelent.

Bár az egész mintához hasonlóan közöttük is az intakt családok dominálnak (75%), ebben a klaszterben a legmagasabb a mozaik családok aránya.

Az értékrend szempontjából a magas státuszú konzervatívokhoz képest lényegesen kevésbé határozott értékválasztás jellemzi őket. A fiatalok között többségben vannak azok, akik házasságban szeretnének előbb-utóbb élni, de némi bizonytalanság is érezhető az erre a kérdésre adott válaszaikban. Ugyanakkor az sem igaz, hogy tudatosan elutasítanák a házasság intézményét. Ez tapasztalható a vallás vonatkozásában is, fele-fele arányban vannak a maguk módján vallásosak és a magukat nem vallásosként meghatározók, ugyanakkor az egyháziisan vallásosak teljesen hiányoznak ezekben a családokban.

4.2.2 Családtípusok és attitűdök

A klaszteranalízis segítségével beazonosított három családtípus a családi élettel és a gyermekvállalással kapcsolatos attitűdök tekintetében számos eltérést mutat. A szülők gyerekkori családját vizsgálva azt mondhatjuk, hogy a nehezen élő elégedetlenek családjában van leginkább hagyománya a sok gyereknek, az ilyen családoknak csupán 17%-ára igaz, hogy egyik szülő sem nagycsaládban nevelkedett. A másik két családtípusnál ez az arány egyaránt 44%. A gyerekkori nagycsalád a legkevésbé a magas státuszú konzervatívokra jellemző, az ilyen családoknak csupán 16%-ában van mindkét szülőnek legalább kettő testvére.

A tudatos családtervezés és a határozott gyerekszám-preferencia leginkább a magas státuszú konzervatívokat jellemzi, az ilyen családok hatvan százalékában mindkét szülő úgy nyilatkozott, hogy végül pontosan annyi gyermeke született, mint előzetesen tervezte. Ez az arány másfélszerese a szekuláris középosztálybeliek között mértnek. A legkedvezőtlenebb helyzetű családok között csupán minden negyedike igaz, hogy mindkét szülő annyi utódot tervezett, mint amennyi végül született. Ez a különbség elsősorban nem a tervek módosításával magyarázható, sokkal inkább azzal, hogy az alacsony státuszú családokban a legmagasabb azoknak a szülőknek az aránya, akiknek előzetesen nem volt határozott elképzelése arról, hogy hány gyermeket szeretne. Az ilyen családok háromnegyedében legalább az egyik szülő úgy nyilatkozott, hogy nem volt előzetes terve, míg 22%-ban mindketten ezt a választ adták.

A nagycsaládos élettel kapcsolatos attitűd mérésére azt a kérdést tettük fel, hogy „szeretné-e, hogy az ön gyermekei is nagycsaládot alapítsanak?” A legpozitívabb válaszok a magas státuszú konzervatív családokban születtek, közöttük nem volt olyan, ahol mindkét szülő nemmel válaszolt volna a feltett kérdésre. Ezzel szemben 73%-ban az anya is és az apa is határozott igent mondott. A szekuláris középosztálybeli családok felében mindkét szülő támogatja, hogy gyermekei is nagycsaládot alapítsanak, 18%-ban kaptunk mindkét szülőtől nemleges választ. A többi családban vagy nem volt konszenzus a két szülő között a kérdésben, vagy nem tudtak határozott választ adni.

A nehezen élő családok azok, amelyek leginkább látják a nagycsaládos élet árnyoldalát is, ennek megfelelően körükben a legmagasabb a nemmel válaszolók aránya. Az ilyen

családok közel felében (46%) mindkét szülő úgy nyilatkozott, hogy nem szeretné, ha gyermekei az ő mintáját követnék. Közöttük a legalacsonyabb azoknak a családoknak az aránya, ahol a szülők között egyetértés van abban, hogy örülnének, ha a gyermekeik is nagycsaládosokká válnának. Ennek ellenére fontos kiemelni, hogy ezekben a családokban kiemelkedően a legmagasabb azoknak a szülőknek az aránya, akik maguk is nagycsaládban nőttek fel.

Ugyanezt a kérdést feltettük a gyermekeknek is. Az általuk tervezett gyerekszámából következtethetünk arra, hogy maguk szeretnék-e nagycsaládot, így ez a kérdés inkább a nagycsaládos életmóddal kapcsolatos szubjektív érzésükre reflektál. A válaszok jellemzően összhangban vannak a szülőknél kapott eredményekkel. A nehezen élők között a legnagyobb a nagycsaládos életformával szembeni elutasítás, tízből nyolcan nemmel válaszoltak, míg csupán 15%-nyian örülnének annak, ha majd a saját gyermekeik nagycsaládot alapítanának. A magas státuszú családokban sokkal pozitívabb a kép, 67% válaszolt igennel, míg a többiek kétharmada is inkább bizonytalan a kérdésben. Csupán 11% adott határozott nem választ. A középosztálybeli gyerekek fele örülne, ha gyermeke nagycsaládot alapítana, 37% válaszolt nemmel, 12% nem tudott határozottan válaszolni a kérdésre.

4.3 A fiatalok gyermekvállalással kapcsolatos tervei

4.3.1 A fertilitási vágyak

A fertilitási vágyakra vonatkozó kérdés esetében a válaszadók között mindössze négyen voltak olyanok, akik jelenlegi életszakaszukban úgy gondolják, hogy egyáltalán nem szeretnék utódot. Ez az álláspontjuk természetesen később még változhat, de meg kell jegyeznünk, hogy a modern társadalmakban mindenhol egyre inkább teret nyer a szándékolt gyermektelenség. Ezt meghaladja azok aránya, akik legalább öt gyermeket terveznek. A nyugati országokban jellemző kétgyerekes családmódelhez vonzódás a nagycsaládban felnőttek körében is megfigyelhető, a kérdezettek fele úgy nyilatkozott, hogy két gyermeket szeretne. A csupán egy gyermeket tervezők aránya a nagycsaládosok között 11,9%. Minden harmadik nagycsaládban élő fiatal maga is nagycsaládot szeretne. Legtöbbször a három utódot tervezők vannak (24,7%), de 6,1%-nyian négy gyermeket szeretnék, 2,0% ötöt. Összességében elmondható, hogy a nagycsaládban élő fiatalok között a teljes minta átlaga a reprodukciós szint felett van, 2,31 (SD=0,938).

A kérdezett neme nem befolyásolja jelentősen a tervezett gyerekszámot, a férfiak valamivel kevesebb utódot szeretnének, az eltérés 16 század. (2,29 és 2,45; SD=0,879 és 1,325)

Ha a 15-29 év közötti fiatalokat korcsoportonként vizsgáljuk, akkor megállapítható, hogy a legtöbb gyermeket a legfiatalabbak (15-19 év közöttiek) tervezik, átlagosan 2,36-ot (SD=0,986). A 20-24 év közöttiek körében az átlag valamivel alacsonyabb, 2,29 (SD=0,901), míg a 25-29 év közötti korcsoportban tovább csökken, 2,19 (SD=0,886). A fiatalok párkapcsolati státuszát bevonva az elemzésbe, nem találtunk szignifikáns kapcsolatot sem a tervezett gyerekszám és aközött, hogy a kérdezettnek van-e jelenleg párkapcsolata, sem pedig azzal a változóval, hogy valaha volt-e már párkapcsolata. Nem igaz, hogy a huszonöt évesnél idősebbek csoportjában az egyedülállók kevesebb utódot szeretnének, mint azok, akiknek van partnerük.

Ha a születési sorrendet is bevonjuk az elemzésbe, akkor az látszik, hogy a legtöbb gyermeket a harmadikként és negyedikként születettek tervezik, egyaránt 2,40-t. (SD=0,844 és 0,966). Az elsőszülöttek átlagos vágyott gyerekszám 2,31 (SD=0,961), a második gyerekek átlaga 2,13 (SD=0,864). Az ANOVA nem volt szignifikáns, így azt mondhatjuk, hogy a születési sorrend nem befolyásolja jelentősen, hogy hány gyermeket szeretnének a válaszadók (Bálint és Duráczy 2017b).

A lakóhely településtípusa és a tervezett gyerekszám között sem mutatott az egy szempontú varianciaanalízis szignifikáns kapcsolatot.

4.3.2 A gyermekvállalás ütemezésével kapcsolatos vágyak

Az általunk megkérdezett fiatalok közül tízből kilenc 25 és 35 éves kor között szeretné, hogy megszülessen az első gyermeke. Az átlag 28,02 év. A fiúk valamivel korábban tervezik az első gyermekük születését, mint a lányok, de a különbség minimális. A 15-19, 20-24 és 25-29 év közöttiek korcsoportjait összevetve elmondható, hogy az idősebbek valamivel későbbre tervezik a családalapítást, mint a huszonöt évnél fiatalabbak, bár az átlag minden életkori csoportban jóval huszonöt év felett van. A tervezett gyerekek száma, és az első születésének tervezett időpontja között kimutatható a kapcsolat, azok, akik több gyermeket szeretnének, fiatalabb korban szándékoznak az elsőt vállalni. Azok,

akiknek már született gyermekük, viszonylag fiatal korban vállalták ($M=23,60$ $SD=3,323$).

5. táblázat Nagycsaládban élő fiatalok tervezett életkora az első gyermekük születésekor

	<i>Átlagos életkor</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>95% CI</i>	
<i>Férfi</i>	27,98	4,270	0,755	27,46	28,50
<i>Nő</i>	28,38	3,403		27,25	29,51
<i>15-19</i>	27,15	3,759	6,440**	26,51	27,78
<i>20-24</i>	28,74	3,824		27,97	29,50
<i>25-29</i>	29,07	4,901		27,61	30,52
<i>Egy gyereket szeretne</i>	30,18	3,040	30,198***	29,12	31,24
<i>Két gyereket szeretne</i>	28,20	3,328		27,66	28,73
<i>Három gyereket szeretne</i>	28,20	3,104		27,43	28,96
<i>Négy gyereket szeretne</i>	26,50	2,479		25,27	27,73

4.3.3 A gyermekvállalással kapcsolatos vágyak családtípusonként

Az azonosított családtípusokban élő fiatalok fertilitási tervei szignifikánsan különböznek egymástól. Egyedül a nehezen élő elégedetlenek körében fordult elő, hogy a válaszadó azt mondta volna, hogy nem szeretne gyereket, bár ez is csupán két esetben fordult elő. A legmagasabb a két gyermekre vágyók aránya volt ebben a klaszterben, 58,3% válaszolt így. Valamivel több, mint a kérdezettek ötöde (22,2%) szeretne egy gyereket, míg 14%-uk három gyermekre vágyik. Ennél több utódot senki sem szeretne.

A legnépesebb klaszterben, a szekuláris középosztálybeliek körében a fiatalok fele két gyermeket szeretne, minden tízedik tervez egy gyereket. 37,7%-uk vágyik nagycsaládra, többségük három gyereket szeretne, de hárman négy utódot terveznek.

A konzervatív jómódúak abszolút többsége nagycsaládot szeretne, 35% három gyereket, 16% négyet, ketten pedig öt utódot szeretnének.

Ezek az adatok azt jelentik, hogy a nehezen élők által tervezett átlagos gyerekszám (1,81; SD=0,749) jelentősen a reprodukciós szint alatt marad. A középosztálybeli családokban ez az átlag 2,31 (SD=0,689), a konzervatív jómódú családok között pedig a legmagasabb, 2,81 (SD=0,938). Mindhárom családtípus szignifikánsan különbözik a másik kettőtől a tervezett gyerekszám tekintetében.

Annak eldöntésére, hogy a jelentős eltérés a különböző családok értékrendbeli sajátosságaival magyarázható-e, vagy az eltérő környezetben élő fiatalok lehetőségeinek a különbségével, érdemes az adatokat összehasonlítani az ideálisnak tartott gyerekszámmal. Utóbbi mindhárom klaszterben meghaladja a vágyott gyerekszámot, a különbségek azonban számottevőek. A legnagyobb eltérést a hátrányos helyzetű elégedetlenek körében mértük, ők átlagosan 2,21 (SD=1,128) gyermeket tartanak ideálisnak egy családban, ha minden feltétel adott.

A szekuláris középosztálybeliek átlagosan 2,45 (SD=0,940) gyereket tartanak ideálisnak, ez 0,14-dal magasabb annál, mint amennyit szeretnének. A legcsekélyebb eltérést a konzervatív jómódúak között mértük, a tervezett 2,81-hez képest 2,90-et (SD=1,046) gondolnak ideálisnak. Figyelemreméltó, hogy míg a vágyott gyerekszám tekintetében a három csoport szignifikánsan különbözik egymástól, addig az ideálisnak tartott gyerekszám tekintetében a hátrányos helyzetű elégedetlenek és a szekuláris középosztálybeliek között nincsen szignifikáns eltérés. Így azt feltételezhetjük, hogy a legkedvezőtlenebb körülmények között élő fiatalok úgy érzik, hogy a körülményeik nem teszik lehetővé, hogy az ideális gyerekszámot elérjék.

4.4 A gyermekkori család hatása a fertilitási vágyakra

4.4.1 A család típusának és méretének hatása

Az intakt családban élő fiatalok szignifikánsan több utódot terveznek, mint a nem intakt családban élők, a két átlag között a különbség 0,48 volt. A kiterjesztett családban élők valamivel több gyermeket szeretnének, mint a nukleáris családban élők, de a különbség nem szignifikáns.

6. táblázat Nagycsaládban élő fiatalok által tervezett átlagos gyerekszám

	Átlagos gyerekszám	SD	F	95% CI	
<i>Férfi</i>	2,29	0,879	0,944	2,18	2,39
<i>Nő</i>	2,45	1,325		1,98	2,92
<i>Budapesti</i>	2,44	1,064	1,672	2,21	2,66
<i>Városi</i>	2,29	0,835		2,15	2,43
<i>Faluban él</i>	2,16	0,956		1,93	2,39
<i>Intakt család</i>	2,44	1,933	16,365***	2,32	2,57
<i>Nem intakt cs.</i>	1,96	0,862		1,78	2,15
<i>Nukleáris család</i>	2,27	0,946	1,304	2,15	2,40
<i>Kiterjesztett család</i>	2,43	0,901		2,19	2,67
<i>Kétszülős</i>	2,38	0,916	12,042***	2,27	2,50
<i>Egyszülős</i>	1,87	0,944		1,58	2,15

Jelentős különbség mutatkozott az egyszülős és a kétszülős családokban élő fiatalok tervei között. Azok, akik csak az egyik szülővel élnek együtt, átlagosan 0,51-dal kevesebb utódot szeretnének.

4.4.2 A szülők iskolai végzettségének hatása

A gyerekek iskolai végzettsége és a tervezett gyerekszám között nem volt kimutatható kapcsolat. A várakozásokkal szemben a fiatalok magasabb iskolai végzettsége jellemzően magasabb tervezett gyerekszámmal járt együtt. Ha a szülők legmagasabb iskolai végzettségét vontuk be az elemzésbe, akkor viszont szignifikáns lett az ANOVA. Minél magasabb végzettsége van a szülőknek, annál több utódot terveznek a gyermekek. Azok a gyermekek, akiknek mindkét szülője alacsony végzettségű, átlagosan 0,8-dal kevesebb utódot szeretnének, mint a diplomás szülők gyermekei.

A post hoc elemzés alapján megállapítható, hogy azoknak a válaszadóknak a vágyott gyermekszám, akiknek legalább az egyik szülője alacsony iskolai végzettségű,

szignifikánsan alacsonyabb, mint a magasabban képzett szülők gyermekeié. Azoknál a fiataloknál mértünk még szignifikáns eltérést, ahol legalább az egyik szülő diplomás. Azokban a családokban, ahol mindkét szülő felsőfokú végzettségű, a fiatalok tervezett gyerekszámát magasabb, mint azoké, akiknek egyik szülője csak érettségizett, de az eltérés nem szignifikáns.

Ha az apák és az anyák iskolai végzettségét külön vonjuk be az elemzésbe, akkor mindkét szülőnél szignifikáns kapcsolatot találtunk. Amíg az érettségizett apák gyermekeinek vágyott gyerekszámát nem tér el szignifikánsan a másik két csoporttól, csupán az alacsony végzettségűek és a diplomások között volt szignifikáns az eltérés, addig az anyák legmagasabb iskolai végzettség tekintetében mindhárom kategória között szignifikáns különbséget mértünk.

7. táblázat A fiatalok által tervezett gyerekszám és szüleik legmagasabb iskolai végzettségének kapcsolata

	Átlagos gyerekszám	SD	F	95% CI	
<i>Mindkettő alapfokú</i>	2,00	0,671	5,380***	1,83	2,17
<i>Közép- és alapfokú</i>	2,34	0,815		2,07	2,61
<i>Mindkettő középfokú</i>	2,37	1,093		2,05	2,68
<i>Felső- és középfokú</i>	2,44	0,948		2,10	2,78
<i>Mindkettő felsőfokú</i>	2,80	0,957		2,52	3,07
<i>Apa alapfokú</i>	2,18	0,778	5,062**	2,03	2,34
<i>Apa középfokú</i>	2,38	1,00		2,15	2,60
<i>Apa felsőfokú</i>	2,64	0,970		2,40	2,87
<i>Anya alapfokú</i>	1,93	0,714	18,615***	1,78	2,07
<i>Anya középfokú</i>	2,32	0,980		2,14	2,51
<i>Anya felsőfokú</i>	2,74	0,946		2,53	2,94

4.4.3 A családi tradíciók szerepe

A gyermekszámmal kapcsolatos családi hagyományoknak látszólag nincsen egyértelmű hatása a fiatalok terveire. A gyerekek által kívánt utódok száma nem mutatott szignifikáns összefüggést sem azzal, hogy az anyának, sem azzal, hogy az apának hány testvére van. Sőt, ha egyidejűleg mindkét szülő családi hátterét bevontuk az elemzésbe, akkor sem találtunk a két változó között szignifikáns kapcsolatot.

A legkevesebb utódot azok szeretnék, akiknek valamelyik szülője maga is nagycsaládban nőtt fel. Azok között azonban, akiknek mindkét szülője, vagy egyik sem nagycsaládból jön, nincsen számottevő különbség. Akár az anya, akár az apa, akár mindkét szülő családi

hátterét tekintjük független változónak, statisztikailag nem igazolható a gyerekek által tervezett utódok számára gyakorolt hatás.

4.4.4 Munka és család

A szülők által megtapasztalt munka-család konfliktusok gyakorisága és a családban élő gyerekek által preferált gyerekszám közötti kapcsolat azt jelezte, hogy azokban a családokban, ahol a konfliktusok ritkák, a fiatalok több gyereket szeretnének. A két átlag 2,34 (SD=0,788) és 2,19 (SD=0,833), a különbség nem szignifikáns.

A fizetett munka és a családi feladatok összefüggései azt mutatják, hogy azok a fiatalok tervezik a legtöbb gyereket, akiknek a szülei a házimunkát közösen, megosztva végzik (M=2,54; SD=0,878). A helyzet ugyanez a gyermekek ellátásával kapcsolatos feladatok tekintetében is (M=2,41; SD=0,955) A vizsgált családokban vélhetően a házkörüli javításokat és a pénzügyek kezelését tartják leginkább a kérdezettek a férfiak feladatának. Ezek voltak azok a kérdések, amelyeknél a legmagasabb tervezett gyerekszámot azokban a családokban mértük, ahol az említett feladatokat általában vagy mindig az apák látták el.

A gyerekektől azt kérdeztük, hogy életükben a családnak vagy a munkának, tanulásnak van fontosabb szerepe. Azok, akik a család dominanciájáról számoltak be, több gyereket szeretnének, de a két változó közötti korreláció nem volt szignifikáns.

4.4.5 A család anyagi helyzetének szerepe

A fiatalok gyermekvállalási tervei és a családjuk anyagi helyzete között szignifikáns kapcsolatot mértünk. (F=6,791; p<0,001) A jobb anyagi helyzetben lévő családban élő gyermekek több utódot terveznek, mint azok, akiknek pénzügyi helyzete átlagosnak mondható. Azonban még az utóbbiak is több gyermeket szeretnének vállalni, mint azok, akik családjuk komoly anyagi gondokkal küzd. A jobb anyagi körülmények között élők átlagosan 2,62 utódot szeretnének, azok körében, akik a család anyagi helyzetét átlagosnak tartják, ez a szám 2,31, míg azok, akik szerint családjuk pénzügyi helyzete az átlagnál rosszabb, 1,92-t gyermeket terveznek.

A fenti különbség nem csupán a fertilitási tervekben mutatkozott meg, hanem az ideálisnak tartott gyermekszámban is. A saját terv és az ideálisnak gondolt között a legnagyobb eltérés a kedvezőtlen anyagi helyzetben lévő családok esetében mutatkozott meg, majdnem kétszer akkora volt a különbség, mint az átlagos körülmények között élő családokban (0,32 és 0,18). Az átlagosnál jobb anyagi helyzetben lévő családok tervezik legnagyobb számban azt, hogy az ideális számú utódot vállalják. Ennek ellenére, az ideálisnak tartott gyermekszám és a tervezett gyermekek átlaga között még a legkedvezőbb helyzetben lévők között is van különbség (0,12), azaz az anyagi helyzettől függetlenül elmondható, hogy a fiatalok kevesebb gyermeket terveznek, mint amennyit maguk ideálisnak gondolnak.

A család anyagi helyzetét az átlagosnál rosszabbnak gondolók szignifikánsan kevesebb gyermeket szeretnének, mint a másik két csoportba tartozók. Azt viszont nem igazolta a post hoc teszt, hogy az átlagosnál jobb pénzügyi lehetőségek szignifikánsan több utód vállalására ösztönöznének, mint az átlagos pénzügyi helyzet.

4.4.6 Testvérek fertilitási tervei

Annak vizsgálatára, hogy megállapítsuk, hogy a testvérek által tervezett gyerekszám mennyire hasonló, kétféle módszert alkalmaztunk. Egyrészt abszolút különbség értékeket számoltunk olyan módon, hogy az egyik fiatal által tervezett gyermekszámból kivontuk a testvére által tervezett gyermekek számát. Amennyiben a két szám különbsége nulla, úgy a testvérek tervezett gyermekszáma megegyezik, minél nagyobb a kapott szám abszolút értéke, annál eltérőbbek a tervek. A legnagyobb hasonlóságot az első és második gyermekek tervei között találtuk. 45%-ot meghaladta azoknak a testvérpároknak az aránya, ahol a diád mindkét tagja azonos számú gyermeket szeretne. Hasonló arányban (43,9%) találtunk olyan testvéreket, ahol a diád valamelyik tagja eggyel több utódot szeretne, mint a testvére. 9,3%-ban kettő volt a különbség, míg 1,4%-ban jelentősen eltért (± 3 vagy több) a két testvér terve. A testvérek között ez volt az egyetlen olyan párosítás, ahol a legnagyobb arányban olyan diádok fordultak elő, ahol mindketten azonos számú gyermeket terveznek.

Az első és harmadik gyerekekből képzett diádok esetében többségben voltak (53,2%) azok a párosok, ahol valamelyik testvér eggyel több utódot szeretne, mint a testvére.

Viszonylag magas az első és harmadik gyermekek között is azoknak az aránya, ahol a testvérek terveit megegyeznek (39,1%), tizből négy diád esetében nincsen eltérés. Kevés olyan testvérpárt találtunk, ahol a tervezett gyerekszám közötti különbség kettő (4,6%) vagy annál több (3,1%).

A második és harmadik gyerekek alkotta diádok esetében a legmagasabb azoknak a párosoknak az aránya, ahol egynél nagyobb a két testvér által tervezett gyerekek száma közötti különbség. 14%-ban ez a szám kettő, további 1,6%-ban pedig három vagy több. Az első és harmadik gyerekek párosaihoz hasonlóan a második és harmadik testvérek esetében is a legnagyobb csoportot azok a diádok képezik, amelyeknél a különbség egy (43,8%). Ettől azonban csak kevéssel marad el azoknak az aránya, ahol a második és a harmadik testvér ugyanannyi gyermeket tervez.

A vizsgálat során nem csupán arra voltunk kíváncsiak, hogy a testvérek által tervezett utódok számában mekkora különbség mérhető, hanem arra is, hogy igazolható-e valamilyen együttjárás a testvér-diádok esetében. Ennek mérésére Kendall-féle korrelációt számoltunk. Tíz százalékos p-értékkel számolva mindhárom típusú diád esetében szignifikáns együttjárást mértünk, de a második és harmadik gyermekek diádjai kivételével az általánosan bevett öt százalékos szinten is szignifikáns volt a kapcsolat. A legmagasabb tau-b értéket (0,381; $p < 0,001$) az első és második gyerekek által alkotott diádok esetén mértük (N=84). Ennél valamivel alacsonyabb volt az együttjárás értéke (0,275; $p < 0,01$) az első és harmadik gyermekek diádjainál (N=82). A leggyengébb együttjárás a második és harmadik gyerekek esetében volt (0,195; $p = 0,079$; N=82).

Megállapítható tehát, hogy az azonos családban élő testvérek által tervezett gyerekszám hasonló, és szignifikáns együttjárás mérhető. Ezekből az adatokból azonban nem válaszolható meg egyértelműen az a kérdés, hogy ez a kapcsolat a származási család sajátosságaiból fakad, vagy inkább arról van szó, hogy a nagycsaládosok populációját olyan egységes értékrend jellemzi, amely miatt a minta homogén, így ezzel magyarázható a diádoknál mért kapcsolat. Ennek ellenőrzésére, a három almintából (első, második és harmadik gyerekek) random diádokat képeztünk.

A testvérekhez hasonlóan a pszeudo-diádok esetében is kiszámoltuk az abszolút különbségek értékeit. Utóbbiak esetében jelentősen kevesebbszer fordult elő, hogy a diád mindkét tagja ugyanannyi gyermeket tervezett volna. A legmagasabb arányban az első és

második gyerekekből álló pszeudo-diádok esetében nem volt különbség a két fél között, azonaban az ilyen párosok aránya is alig haladta meg a 36%-ot. A legmagasabb arányban mindhárom párosítás esetén olyan pszeudo-diádok fordultak elő, ahol a két érték különbsége egy volt. Az első-harmadik és második-harmadik gyerekekből álló pszeudo-diádok esetében ezek abszolút többségben voltak. A testvér diádokhoz képest jelentősen magasabb volt azoknak a pároknak az aránya, ahol az érintettek által tervezett utódok számának a különbsége elérte, vagy meg is haladta a kettőt.

Korrelációs számítást végezve egyik párosításnál sem találtunk szignifikáns együttjárást, a tau-b értéke egyik esetben sem érte el a 0,1-et. A második és harmadik gyerekekből álló diádok esetében az együttható negatív értéket vett fel (-0,059). A p értéke az első és harmadik gyerekekből álló pszeudo-diádok esetében meghaladta a 0,9-t, tehát a két érték lényegében teljesen független egymástól. A testvér-diádoknál a legerősebb együttjárást az első és második gyerekek között mértük. Míg a p a testvérek esetében kisebb volt, mint 0,001, addig az első és második gyerekekből álló pszeudo-diádok esetében 0,261. Összességében tehát megállapítható, hogy a mintából véletlenszerű kiválasztással alkotott pszeudo-diádok esetében semmilyen együttjárás nem mutatható ki.

8. táblázat Diádok tagjai által tervezett gyerekek száma közötti Kendall-féle tau-b korreláció együtthatói és szignifikancia értékei (N=248)

	Első gyerek		Második gyerek		Harmadik gyerek	
	<i>t_b</i>	<i>sig.</i>	<i>t_b</i>	<i>sig.</i>	<i>t_b</i>	<i>sig.</i>
TESTVÉR DIÁDOK						
Első gyerek	-		0,381	0,000	0,275	0,014
Második gyerek	0,381	0,000	-		0,195	n.s
Harmadik gyerek	0,275	0,014	0,195	n.s	-	
NAGYCSALÁDOS PSZEUDO-DIÁDOK						
Első gyerek	-		0,083	n.s	0,010	n.s
Második gyerek	0,083	n.s	-		- 0,059	n.s
Harmadik gyerek	0,010	n.s	-0,059	n.s	-	

9. táblázat A diádok megoszlása a tagjaik által tervezett gyermekek számának abszolút különbsége alapján (%)

Diádok	N	Azonos számú	± 1	±2	±3 vagy több
TESTVÉR DIÁDOK					
Első-Második	84	45,4	43,9	9,3	1,4
Első-Harmadik	82	39,1	53,2	4,6	3,1
Második-Harmadik	82	40,6	43,8	14,0	1,6
PSZEUDO-DIÁDOK					
Első-Második	84	36,2	43,9	17,1	2,8
Első-Harmadik	82	32,8	50,8	12,0	4,4
Második-Harmadik	82	25,8	54,6	13,6	6,0

4.5 A fiatalok fertilitási vágyait befolyásoló egyéni tényezők

4.5.1 Vallás

A gyermekek generációjában a vallásosság néhány indikátora és a gyermekvállalással kapcsolatos attitűdök vonatkozásában több ponton ki tudunk mutatni kapcsolatot. Varianciaanalízissel a három függőváltozót teszteltük. (Azt vizsgáltuk, hogy a válaszadók hány éves korukban szeretnék, hogy az első gyermekük megszülessen, összesen hány

gyermeket szeretnének, valamint abban az esetben, ha minden feltétel adott, hány utódot gondolnak ideálisnak.)

A felekezeti hovatartozás alapján egyik függőváltozó vonatkozásában sem találtunk szignifikáns kapcsolatot, azaz a gyermekvállalással kapcsolatos tervek és attitűdök szempontjából nincsen jelentősége, hogy a kérdezett melyik vallási entitáshoz tartozik.

Az első gyermek tervezett időpontja szempontjából a vallásos önmeghatározás sem releváns, az ANOVA nem volt szignifikáns. Ezzel szemben az óhajtott gyerekszám ($F=5,581$; $p<0,001$) és az ideálisnak gondolt gyerekszám ($F=2,329$; $p<0,05$) tekintetében kimutatható együttjárást mértünk. Mindkét változó vonatkozásában az mondható el, hogy az egyház tanítását követők szeretnék a legtöbb gyermeket, átlagosan 2,82-t ($SD=0,925$), és ennél is minimálisan többet, 2,84-et ($SD=0,947$) gondolnak ideálisnak. A maguk módján vallásosaknál ezek az átlagok 2,27 ($SD=0,875$) és 2,53 ($SD=0,880$). A legalacsonyabb átlagos értékeket azok között a fiatalok között mértük, akik nem tartják magukat vallásosnak. Ők 2,16 ($SD=0,946$) utódot szeretnének, és 2,42-t ($SD=1,034$) tartanak ideálisnak. Ez az érték ugyan a legalacsonyabb a mintánkon belül, azonban az országos átlagot még így is jelentősen meghaladja. A post hoc teszt alapján az látszik, hogy a magukat nem vallásosként vagy a maguk módján vallásosként meghatározó fiatalok által tervezett gyerekszám között nincsen szignifikáns eltérés. Ezzel szemben az egyház tanítását követők a másik két csoporthoz képest szignifikánsan több utódot szeretnének ($p<0,001$).

A vallási összejöveteleken való részvétel gyakorisága is kapcsolatot mutat a vágyott és az ideálisnak gondolt gyerekszámmal. A heti rendszerességgel templomba járó fiataloknál ezek az átlagos értékek 2,90 ($SD=1,015$) és 2,94 ($SD=0,942$), azok körében, akik havonta többször vesznek részt összejöveteleken, az átlag valamivel alacsonyabb, 2,45 ($SD=0,688$) és 2,64 ($SD=0,674$). Akik csupán alkalmasszerűen vesznek részt vallási összejöveteleken, átlagosan 2,53 ($SD=0,937$) gyereket szeretnének és 2,89-ot ($SD=1,031$) tartanak ideálisnak. Akik sosem járnak templomba, azoknál az átlagok a reprodukciós szint közelében vannak, 2,12 ($SD=0,863$) és 2,36 ($SD=0,890$). A hetente és a havonta többször templomba járók vágyott gyerekszám között nincsen statisztikailag szignifikáns eltérés.

Az egyutas varianciaanalízis az óhajtott ($F=11,158$; $p<0,001$) és az ideálisnak gondolt gyerekszám tekintetében ($F=7,066$; $p<0,001$) egyaránt szignifikáns kapcsolatot mutatott, az első gyermek tervezett születésének időpontját illetően azonban nem volt szignifikáns az ANOVA, így elmondható, hogy ennek a változónak a vonatkozásában a vallásosság nem releváns.

A szülői minta követésében hasonlóságot találtunk a vallási önbesorolás és a tervezett gyerekszám között. A nagycsaládos szülők gyermekeinek 41%-a tervez maga is három vagy több gyermeket azokban a családokban, ahol a szülő és a gyermek ugyanazt a választ adta a vallási önmeghatározást vizsgáló kérdésre. Azokban a családokban, ahol a vallásosság intergenerációs transzmissziója nem történt meg, ez az arány csak 30%.

A magukat az egyház tanítása szerint vallásosként meghatározók szignifikánsan több utódot szeretnének ($p<0,001$), mint a maguk módján vallásosak és azok, akik nem vallásosak. Utóbbi két csoport között ugyan szintén van eltérés, azonban ez lényegesen csekélyebb. Az egyház tanítását követők által vágyott átlagos gyerekszám 2,82 ($SD=0,925$), azok akik a maguk módján vallásosként határozzák meg magukat, átlagosan 2,27 ($SD=0,875$) utódnak örülnének, míg a nem vallásosak között az átlag 2,16 ($SD=0,946$).

4.5.2 Házassággal kapcsolatos attitűdök

A házassággal kapcsolatos vélemények és a gyermekvállalási tervek összefüggéseit vizsgálva szignifikáns kapcsolatot találtunk a tervezett gyerekszám tekintetében. Azok, akik házasságban képzelik el a jövőjüket, szignifikánsan több utódot szeretnének, mint azok, akik nem terveznek sem a közeli, sem pedig a távolabbi jövőben házasságot kötni. Ehhez hasonlóan a házasság pártiak általában korábban tervezik az első gyermekük születését, mint azok, akik elutasítják a párkapcsolatuk formalizálását. Ennél a változónál nem teljesen egyértelmű a tendencia, a házasságot kategorikusan elutasítók korábban tervezik a gyermekvállalást, mint a bizonytalanok. A két legalacsonyabb átlagot azoknál a fiataloknál kaptuk, akiknek határozott elképzelésük van arról, hogy milyen párkapcsolati formában képzelik el a jövőjüket. Ezek közül azok szándékoznak korábban gyermeket vállalni, akik a házasságot tartják a kívánatos együttélési formának.

10. táblázat A nagycsaládban élő fiatalok fertilitási terveinek és a házassággal kapcsolatos nézeteinek az összefüggései- Az átlagosan vágyott gyerekszám és az első gyermek születésekor tervezett életkor

	<i>Átlagos gyerekszám</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>95% CI</i>	
<i>Nem tudja</i>	2,25	0,500	4,422**	1,45	3,05
<i>Biztosan nem</i>	2,17	1,090		1,71	2,63
<i>Inkább nem</i>	1,69	0,604		1,46	1,92
<i>Inkább igen</i>	2,28	0,836		2,09	2,47
<i>Biztosan igen</i>	2,44	0,947		2,29	2,59
	<i>Átlagos életkor</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>95% CI</i>	
<i>Nem tudja</i>	28,33	2,887	1,831	21,16	35,50
<i>Biztosan nem</i>	27,83	6,679		24,94	30,71
<i>Inkább nem</i>	30,00	6,663		27,31	32,69
<i>Inkább igen</i>	28,11	3,835		27,23	28,98
<i>Biztosan igen</i>	27,79	2,936		27,19	28,15

A házassággal kapcsolatban attitűdöket vizsgálva azt kaptuk, hogy azok akik inkább szeretnének és azok akik biztosan szeretnének házasságban élni nem különböznek egymástól szignifikánsan a vágyott gyerekszám tekintetében. Ehhez hasonlóan a házassággal kapcsolatban inkább elutasítók és a kérdésre határozott nemet mondók között sincsen szignifikáns eltérés.

4.5.3 Mentálhigiénés jellemzők

A mentális jóllét szempontjából releváns változók és a tervezett gyerekszám összefüggését vizsgálva szignifikáns hatást mértünk a boldogság ($r=0,230$; $p<0,01$) és az étellel való elégedettség esetében ($r=0,187$; $p<0,001$). Mind a boldogabb, mind pedig az elégedettebb fiatalokra igaz, hogy szignifikánsan több utódot szeretnének, mint a kevésbé boldog és elégedett társaik.

Az öt tételes WHO jóllét skála esetében statisztikailag nem igazolható a két változó kapcsolata. A Multidimenziós Észlelt Társas Támogatás (MSPSS) kérdőívénél gyenge

szignifikáns együttjárást mértünk ($r=0,145$; $p<0,05$). Ugyanez igaz a családtól kapott támogatás mértékét mérő alszkálára is ($r=0,125$; $p<0,05$). A tizenkét tételes kérdőív összesített eredményét nézve az látszik, hogy a magasabb társas támogatást érzékelő válaszadók átlagosan több gyereket szeretnének, mint a kevesebb támogatást kapók.

4.6 Az intergenerációs transzmissziót valószínűsítő tényezők

Kutatásunk egyik fontos kérdése az volt, hogy vajon mely körülmények és személyes jellemzők valószínűsítik azt, hogy a nagycsaládban élő fiatalok a szülői mintát követve maguk is nagycsaládot tervezzenek? A kérdés megválaszolására a fiatalok gyermekszám preferenciáit szignifikánsan befolyásoló tényezők közül logisztikus regressziós eljárással határoztuk meg azokat a változókat, amelyek legerősebb prediktorai a gyermekkori családi minta továbbvitelére vonatkozó vágyaknak.

Az elemzésbe az alábbi változókat vontuk be:

- Akar-e a kérdezett valamikor házasságban élni?
- Más magyarországi családokhoz képest milyen a család anyagi helyzete?
- Intakt család-e?
- Egyszülős vagy kétszülős
- Összességében mennyire elégedett az életével?
- Mennyire boldog?
- A szülők legmagasabb iskolai végzettsége
- Vallási önbesorolás
- Templomba járás gyakorisága
- Szülők szeretnék-e, hogy a gyermekeik is nagycsaládot alapítsanak?

Annak érdekében, hogy valamennyi kategóriában megfelelő elemszám legyen, az alacsony mérési szintű változóknál összevontunk kategóriákat. 242 megfigyelés mellett a χ^2 -próba eredménye 55,87 ($p<0,001$) volt, a pseudo R^2 értéke 0,1795. A modellbe került független változók közül lépésenként kivettük azokat, amelyek esetében egy másik független változóval erős együttjárást feltételeztünk. Ennek módszere a változók ki- és beléptetésén alapult, míg néhány iterációt követően eljutottunk a végső modellhez.

A két szülő legmagasabb iskolai végzettségéből képzett változó esetében az esélyhányados azoknál a fiataloknál volt a legmagasabb, akik szülei mindketten

diplomások. Ők majdnem ötször akkora valószínűséggel szeretnék nagycsaládot, mint azok, akik mindkét szülője alacsony iskolai végzettségű. Bár nincsen teljes ordinaritás a szülők iskolai végzettsége és a gyerekek által tervezett nagycsalád valószínűsége között, általánosságban mégis elmondható, hogy a magasabban képzett szülők gyermekei nagyobb eséllyel szeretnék maguk is nagycsaládot. A legalacsonyabb esélyhányadost a középfokú végzettségű szülők utódainál mértük.

A rendszeres vallásgyakorlat növeli annak a valószínűségét, hogy a szülői mintát követve a fiatalok is nagycsaládban képzeljék el a jövőjüket. Az alkalmasszerűen templomba járók is szignifikánsan gyakrabban vágnak nagycsaládra, mint azok, akik szinte soha, vagy egyáltalán nem vesznek részt vallási összejöveteleken. Ugyanez igaz azokra, akik havonta többször elmennek ilyen alkalmakra. Míg előbbieket háromszor nagyobb valószínűséggel terveznek sok gyermeket, utóbbiaknál ez a szorzó ötszörös.

Az anyagi helyzet vonatkozásában az látszik az adatokból, hogy azok, akik az átlagosnál rosszabbnak érzik a család anyagi helyzetét, közel háromszor kisebb valószínűséggel szeretnék nagycsaládot, mint azok, akik az átlagnál jobb körülmények között élnek. Ennél a változónál nem találtunk szignifikáns kapcsolatot, és az ordinalitás sem figyelhető meg, mivel a legmagasabb esélyhányadost (OR=1,263) azoknál kaptuk, akik átlagosnak gondolják az anyagi körülményeiket.

Azok, akik a házasság kötelékében képzelik el a családalapítást, lényegesen magasabb arányban (OR=1,682) szeretnék nagycsaládot, mint azok, akik vagy idegenkednek a házasságkötéstől, vagy teljesen elutasítják az intézménnyel szemben. Még nagyobb különbséget találtunk azok között, akik intakt családban nőttek fel és azok között, akik gyermekkori családjuk felbomlott. Az intakt családban élők körében az esélyhányados 2,220 volt.

11. táblázat A nagycsaládos életforma továbbvitelét valószínűsítő változók lineáris regressziós elemzésének eredményei

	OR	S.E.	z	95% CI	
<i>Mindkét szülő alacsony végzettségű</i>					
<i>Alacsony-közepes</i>	2,669	1,456	1,80	0,916	7,777
<i>Alacsony-magas</i>	3,227	2,434	1,55	0,735	14,156
<i>Közepes-közepes</i>	1,766	0,914	1,10	0,640	4,875
<i>Közepes-magas</i>	2,558	1,486	1,62	0,819	7,988
<i>Magas-magas</i>	4,861	2,600	2,96**	1,704	13,867
<i>Rendszeresen templomba jár</i>					
<i>Néha jár templomba</i>	0,328	0,132	-2,76**	0,149	0,723
<i>Soha nem jár templomba</i>	0,204	0,089	-3,64***	0,086	0,480
<i>Átlagosnál jobb anyagi helyzet</i>					
<i>Átlagos anyagi helyzet</i>	1,263	0,591	0,50	0,504	3,163
<i>Átlagosnál rosszabb anyagi helyzet</i>	0,372	0,270	-1,36	0,089	1,544
<i>Házasságban akar élni</i>	1,682	0,719	1,22	0,728	3,889
<i>Intakt család</i>	2,220	1,063	1,67	0,869	5,675
Cons.	0,189	0,160	-1,97*	0,036	0,993

5. MEGBESZÉLÉS

5.1 A vizsgált családok jellemzői

Az egyéni életutak standardizáltságának csökkenésével az együttélési formák között a házasság kizárólagossága fokozatosan megszűnt. Bár a házasság intézményének presztízse valamelyest megmaradt, azonban egyre kevesebben, egyre később formalizálják kapcsolatukat, és egyre ritkább, hogy az első együttélés házastársi kapcsolat lenne. A nagycsaládosok között a házasságban élők jelentősen túl vannak reprezentálva a teljes magyar társadalomhoz képest. A legutóbbi népszámlálás adatai szerint a teljes nagykorú népességnek kevesebb, mint a fele él házasságban, a vizsgált családokban ez az arány közel négyötöd. Ha az adatokat kontrolláljuk az életkori eltérésekkel, akkor is elmondhatjuk, hogy a nagycsaládosok kifejezetten házasság pártiak. Az, hogy a két változó között van-e kauzális kapcsolat, és ha igen, akkor milyen irányú, nehezen eldönthető kérdés. Egyaránt elképzelhető, hogy a házasság köteleke által nyújtott szubjektív biztonság pozitívan hat a gyermekvállalási tervekre, ugyanakkor az sem zárható ki, hogy a konzervatív, tradicionálisnak mondható értékrend mutatkozik meg a házasodási hajlandóságban ugyanúgy, mint az átlagosnál nagyobb családméretben.

A fiatalok generációját és a Magyar Ifjúság 2012 adatait összevetve több hasonlóságot és néhány különbséget is felfedezhetünk. Mindkét csoporton belül a nők inkább házasságpártiak, mint a férfiak. Ez az eltérés a kontroll-csoportnak tekintett MI adataiban markánsabban megjelenik, mint a nagycsaládosok körében. Ennek az az oka, hogy utóbbiak között a férfiak is erősen preferálják a házasságot.

A két minta különbségét főként két kategóriának az eltérése adja, részben a házasságra határozott igent mondók, részben pedig a kérdést jelenleg eldönteni nem tudók aránya között markáns az eltérés. Míg előbbi kategóriában a nagycsaládosok fölénye látszik, addig a Magyar Ifjúság 2012-ben nyolc- és tízszeres a bizonytalanok aránya. A többi válasz lehetőségénél nem ilyen kiugróan magas az eltérés, a házasságot elutasítók között minimális, különösen a férfiak között.

Ha korcsoportokra bontjuk a két mintát, akkor eltérő folyamatokat fedezhetünk fel. A kontroll-csoportot leginkább az jellemzi, hogy a kor előrehaladtával egyre tudatosabbak lesznek a válaszadók, folyamatosan csökken azoknak a száma, akik nem tudnak válaszolni a kérdésre. A nagycsaládosokra ez nem jellemző, de ez részben azzal is

magyarázható, hogy ők már fiatal korban is elég határozottnak és tudatosnak tűnnek, így valamennyi kohorszban alacsony azoknak az aránya, akik nem tudtak dönteni. Őket inkább valamiféle középre húzás jellemzi, az, hogy az idősebbek között egyre alacsonyabb azoknak az aránya, akik biztosan igennel vagy nemmel feleltek. Mintha a kor előrehaladtával megszerzett tapasztalatok némileg elbizonytalanítanák a korábban még magabiztos fiatalokat. A nagycsaládos mintának és az országos reprezentatív adatoknak az összevetését nehezíti a nagycsaládból jövő fiatalok speciális élethelyzete (valamennyien még a szüleikkel élnek), azonban az valószínűsíthető, hogy esetükben is csupán a házasságkötés idősebb korra tolódásáról van szó, nem pedig az arról való lemondásról.

Az iskolai végzettség vizsgálatakor nem hagyható figyelmen kívül a mintának az a sajátossága, hogy a vizsgálati populáció egy civil szervezet tagsága volt. A civil részvétel a társadalom magasabb státuszú csoportjaira fokozottan jellemző, így nem meglepő, hogy a mintában a magasan képzettek aránya meghaladja az országos átlagot. Míg a magyar felnőtt lakosság ötöde rendelkezik felsőfokú végzettséggel, addig a mintában ez az arány meghaladta az egyharmadot. Figyelemreméltó, hogy a diplomás anyák aránya csekély mértékben meghaladta a hasonló végzettségű apák arányát. Ezekből az adatokból nem vonhatjuk le azt a következtetést, hogy a nagycsaládos életmód a magasan képzettek számára lenne különösen vonzó, azonban az kijelenthető, hogy a gyermekvállalás nem jelenti szükségszerűen a tanulásról, vagy a munkaerő piaci érvényesülésről való lemondás kényszerét.

A tárgyalt szocio-demográfiai változók nem választhatók el egymástól. Az iskolai végzettség és a párkapcsolati forma közötti szignifikáns kapcsolat azt jelzi, hogy a magasabban képzett szülők nagyobb arányban választják a házasságot, mint az alacsony iskolai végzettségűek. Lundberg és Pollak (2015) ezt a máshol is megfigyelt összefüggést azzal magyarázzák, hogy a magas jövedelmű és iskolai végzettségűek érdekeltek elsősorban abban, hogy a kapcsolatukat hosszútávon fenntartsák. A korábban hegemón tradicionális kenyérkereső-otthonteremtő nemi szerepek világszerte visszaszorulóban vannak. A felek számára a házasság legfőbb hasznát a munkamegosztás helyett a közös gyerekekbe fektetett közös erőforrások vették át. Azok számára, akiknek lehetőségük van a gyermekeik jövőjébe fektetni, az ehhez szükséges biztonságot a házasság köteléke teremti meg (Lundberg és Pollak 2015).

5.2 A családok típusai

A családi élettel és a gyermekvállalással kapcsolatos attitűdök szempontjából relevánsnak bizonyuló változók segítségével végzett klaszteranalízis során megerősítést nyert az a feltételezésünk, hogy a vizsgált populáció nem tekinthető homogénnek. Ez összhangban van annak a 2013-as országos reprezentatív kutatásnak az eredményeivel, amely elsősorban a nagycsaládok életkörülményeit és a szociális szolgáltatások rendszerével való kapcsolatát vizsgálta (Kmetty 2013). A vizsgált populáció és az elemzés során használt változók eltérései miatt, az azonosított családtípusok eltérnek ugyan egymástól, de több hasonlóságot is kimutattunk. Kutatásunk során is megjelent az „elit” és a „depriváltak” csoportja. Az elitnek tekintett csoportot „magas státuszú konzervatívoknak” neveztük el, mert nem csupán az anyagi helyzetük jobb, mint a többi családé, de a különféle erőforrásokhoz is nagyobb valószínűséggel férnek hozzá az ezekben a családokban élő fiatalok. Ez nem csak anyagi erőforrásokat jelent, a szülők magas iskolai végzettsége és az értelmiségiek jelentős aránya, valamint a gyerek iskolán kívül végzett tevékenységei arra engednek következtetni, hogy a humán tőke felhalmozása is fontos a számukra. Emellett konzervatív értékrend jellemzi ezeket a családokat, a sok gyerek jellemzően tudatos értékválasztás következménye. Ebben a csoportban a legmagasabb a vallásosak aránya, ráadásul ez a vallásosság nem valamilyen nehezen meghatározható hitet jelent, hanem az egyház tanításával összhangban lévő vallásosságot, ami rendszeres vallásgyakorlattal párosul. A konzervatív családokban felnőtt fiatalok tervezik a legtöbb utódot, sokan közülük maguk is nagycsaládot szeretnének. Ennek az egyik magyarázata az a stabil értékrend, amely az egyik legfontosabb életcélként a gyermeknevelést tekinti, a másik pedig, hogy ezekben a családokban érzékelik a gyerekek legkevésbé a nagycsaládos életmódból fakadó esetleges nehézségeket.

A legnépesebb csoportot a szekuláris középosztálybeliek képezik. Ezeknek a családoknak a tagjait az előzőeknél kevésbé koherens értékrend jellemzi, ők a legkevésbé vallásosak. Ez nem jelenti a spiritualitástól való teljes elzárkózást, de nem is intézményesen vallásosak. Ezekben a családokban a fiatalok az országos átlaghoz képest lényegesen több gyermeket terveznek. Bár az életkörülményeik nem annyira kedvezőek, mint a magas

státuszúaké, mégis ők a legboldogabbak és a leginkább elégedettek az életükkel. Ez vonzóvá teheti számukra a szülői minta követését.

A nehezen élő elégedetlenek objektív életfeltételei a legkedvezőtlenebbek. Közöttük vannak legtöbben alacsony végzettségűek, az ő gyerekeik számára a legkevésbé elérhetőek az iskolán kívüli foglalkozások, valamint a többi családhoz viszonyítva is az ő anyagi helyzetük a legrosszabb. Mindez kifejezett elégedetlenséget is szül. Ezekben a családokban a fiatalok az átlagosnál több gyermek és a nehéz körülmények között kapcsolatot vélelmeznek, ezért ők szeretnék a legkevésbé utódot. A nehezen élő családokban felnőtt fiatalok által tervezett gyerekszám azonban csak a másik két típusba tartozó gyerekek terveivel való összehasonlításban tűnik rendkívül alacsonynak. Az országos adatokkal összevetve az mondható, hogy még így is több utódot szeretnének, mint a nem nagycsaládban felnőtt kortársaik.

5.3 A fiatalok családi étellel kapcsolatos attitűdjei

Demográfiai szempontból meghatározó kérdés, hogy a nagycsaládban felnőtt fiatalok milyen gyakorisággal viszik tovább a gyerekkori szülői mintát, azaz milyen gyakorisággal válnak később maguk is nagycsaládossá? Visszatekintve a mintában szereplő szülők gyerekkori családjára, megállapítható, hogy nagyobb arányban vannak közöttük olyanok, akiknek az átlagosnál több testvérük van, mint azt a véletlen eloszlás alapján feltételezhetnénk. Ezzel együtt, a nagycsaládban felnőtt sokgyerekes szülők így is kisebbségben vannak a teljes mintában. Ebből egyrészt arra következtethetünk, hogy a születési család szerepe nem hagyható figyelmen kívül a családtervezés során, másrészt azonban, figyelembe véve, hogy a nagycsaládok társadalmon belüli súlya drasztikusan nem változott az elmúlt évtizedek során, az is elmondható, hogy a nagycsaládban felnőtt szülők jelentős része nem vállal annyi utódot, mint amennyit a szülei vállaltak. Adatainkból az sem látszik, hogy hasonló méretű családban felnőtt partnert keresnének maguknak azok, akiknek sok testvérük van. Kutatásunk során ez volt az a változó, amelynél a legkevésbé volt jellemző a házastársi homogámia.

A fiatalabb generáció gyermekvállalással kapcsolatos terveit vizsgálva eredményeink igazolták azt a feltételezést, hogy azok, akiknek az átlagnál több testvérük van, maguk is nagyobb arányban terveznek sok gyereket. A nagycsaládból származó 15-29 év közötti

fiatalok az országos reprezentatív mintához képest szignifikánsan több utódot terveznek, míg a nagycsaládosok körében a tervezett gyermektelenség aránya tízszer alacsonyabb, mint országosan. A csupán egy gyereket tervezők a Magyar Ifjúság 2012-ben másfélszer ennyien voltak. A két gyermekre vágyók dominanciája erősebb a nagycsaládosok között, mint országosan (51,5 és 47%). A nagycsaládot tervezők aránya között markáns eltérést mértünk, a Magyar Ifjúság mintájában csupán minden tizedik fiatal tervez nagycsaládot, túlnyomó részük (8,6%) három utódot szeretne. Minden századik mondott négy gyereket, míg az ennél is nagyobb családot tervezők aránya csupán ezrelékekben mérhető. Az ötnél több gyermeket mondók aránya az adott korcsoportra reprezentatív mintán mért érték háromszorosa.

Az ugyan nem mondható el, hogy a sokgyerekes családban felnőtt fiatalok feltétlenül maguk is nagycsaládot szeretnének, de legalább a tervezett gyerekszámuk a reprodukciós szint felett van. Az egyértelműen megállapítható, hogy szinte kivétel nélkül gyermekes családban képzelik el a jövőjüket, az osztársadalmi szinten folyamatosan emelkedő tervezett gyermektelenség nem jellemzi a mintát, és az egy gyermeket tervezők aránya is csupán a reprezentatív mintán mért arány kétharmada. Az életkor emelkedésével általában a tervezett gyerekszám csökken.

Keresztmetszeti kutatásunk nem alkalmas ugyan arra, hogy ennek okát minden kétséget kizáróan tisztázzuk, de feltételezhető, hogy összhangban a szakirodalommal a gyermekvállalás egyre későbbre halasztásával párhuzamosan a fiatalok a korábban tervezett gyerekszámot is felülvizsgálják, és a korábbinál kevesebb utódot szeretnének. A születési sorrend nem befolyásolja jelentősen, hogy a fiatalok hány gyermeket terveznek, a különböző születési sorrendű válaszadók között nincsen számottevő különbség. A szülők generációjában azok közül, akik maguk is nagycsaládban nőttek fel, legtöbben második gyermekként születtek. Ebből azonban nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket, mivel azzal kapcsolatban nem rendelkezünk adatokkal, hogy a szülők testvéreinek hány gyermeke született.

Azt vizsgálva, hogy a család mely jellegzetességei befolyásolják szignifikánsan a tervezett utódok számát, azt találtuk, hogy az intakt családban élők több gyermeket szeretnének, mint azok a kortársaik, akik nem mindkét vérszerinti szülőjükkel élnek együtt. Azok a fiatalok is magasabb gyerekszámot jelöltek meg, akik olyan háztartásban

élnak, ahol a szülőkön és testvéreiken kívül más családtag, nagyszülő vagy egyéb rokon is él.

Az, hogy a férfiak és nők által tervezett gyerekszám között nem volt szignifikáns eltérés, összhangban vannak az országos reprezentatív mintán mért eredményekkel, a Magyar Ifjúság 2012-ben sem volt különbség a nemek között. Az átlagos tervezett gyerekszám 1,7 volt. (A szórás a férfiak esetében 0,958, a nőknél 0,911)

Elmondható tehát, hogy a nagycsaládban élő fiatalok az átlagosnál több utódot szeretnének, de ennek ellenére az ilyen családok nem tekinthetők homogénnek. Bár a testvérek tervei jellemzően hasonlóak, ezek a tervek családonként jelentősen eltérhetnek.

A Magyar Ifjúság 2012 országos reprezentatív mintájával összehasonlítva a nagycsaládban élő fiatalok terveit, az mondható, hogy a társadalmi trendek erős hatása kimutatható. A nagycsaládban élő fiatalok nem tervezik korábban a gyermekvállalást, mint kortársaik. A két minta átlagai között nincsen számottevő eltérés, összességében a NOE-s mintába kerültek jellemzően az országos átlagnál kicsit később szeretnék az első gyermekük megszületését.

A gyermekszám preferenciák és a származási család összefüggéseit vizsgáló kutatások többsége a szülők és utódaik hasonlóságára összpontosít. Ezek a vizsgálatok nagy múltra tekintenek vissza (Pearson és mtsai 1899), és az esetek többségében igazolták az egymást követő generációk közötti hasonlóságot (Jennings és Leslie 2013; Bras és mtsai 2013; Rijken és Liefbroer 2009; Bernardi 2016). A származási család mérete és a saját gyermekszám közötti korrelációt is igazolták empirikus vizsgálatok (Manlove 1997; Barber 2000; Solaz és Beaujouan 2016), ahogyan azt is, hogy az anyák preferenciái befolyásolják lányaik magatartását (Axinn és mtsai 1994). A szülői ház normái hatással vannak a gyerekek viselkedésére is (Thorton 1980). Jóval kevesebb olyan vizsgálat született, amely az egymást követő generációk közötti hasonlóság helyett a testvérek fertilitására koncentrált volna. Néhány tanulmány azonban kimutatta a testvérek hatását, nem csupán a gyermekszülés időzítésére (Lyngstad és Prskawetz 2010), de a felnőttkori családi élet sikerességére és a válás valószínűségére is (Bobbitt-Zeher és mtsai. 2016). Más vizsgálatok a testvérek fertilitása és családalapítási szokásai közötti hasonlóságot igazolták (Murphy és Knudsen 2002; Lyngstad és Prskawetz 2010; Bernardi és White 2010).

A testvérek értékrendje és viselkedése közötti hasonlóság azonban nem csupán a család befolyásával magyarázható. A közös lakóhely, azonos társadalmi státusz önmagában valószínűsíti az értékrend hasonlóságát. Az azonos kulturális és normatív környezetben élők értékrendbeli hasonlóságának magyarázatára a *stereotype accuracy* fogalma először a múlt század közepén jelent meg a szakirodalomban (Cronbach 1955), és azóta több kutató is megpróbálkozott a mérésével. Mind a jelenséget jelölő terminus (stereotype accuracy, cultural stereotype, shared cultural values, zeitgeist), mind pedig a módszertan tekintetében jelentős eltérések mutathatók ki (pl. Okagaki és Bevis 1999; Glass és Polisar 1987; Rohan és Zanna 1996; Knafo és Schwartz 2003; Boehnke 2001).

Kutatásunkban azt feltételeztük, hogy az ismertett szakirodalommal összhangban, a testvérek vágyott gyerekszám között szignifikáns kapcsolatot fogunk találni. Emellett azonban annak tesztelésére, hogy a vélelmezett hasonlóság mennyiben magyarázható a származási család sajátosságaival, és mennyiben a tágabban értelmezett környezet értékrendjével és hiedelmeivel, a testvér diádok mintájára pszeudo-diádokat képeztünk. A vizsgálat igazolta hipotézisünket, a közös háztartásban élő gyerekek által vágyott gyerekszám között szignifikáns kapcsolatot mértünk. Ez az együttjárás azonban eltűnt a pszeudo-diádok esetében, azaz a mintánk a tervezett gyerekszám tekintetében nem homogén. Nem mondható tehát, hogy a hasonló méretű és szerkezetű családokban élő fiataloknak a családi élettel kapcsolatos értékrendje és preferenciái egységesek lennének. Ha azonban a fiatalok válaszait összevetjük azzal, hogy a szüleiknek hány gyermeke született, és hány éves korukban vállalták az első gyermeküket, akkor megállapítható, hogy a nagycsaládban élő fiatalok sem függetlenek a makro-szintű folyamatoktól, azaz kevesebb gyermeket szeretnének, mint szüleik, és későbbi életkorra tervezik a gyermekvállalást. Ez még akkor is figyelemreméltó, ha tudjuk, hogy a szülők csoportja a gyerekszám tekintetében homogénnek mondható, hiszen valamennyiüknek sok gyermeke született.

5.4 A gyermekvállalást valószínűsítő tényezők

5.4.1 Vallás

Az általunk azonosított tényezők közül a vallásosság és a családi élettel kapcsolatos attitűdök közötti talált összefüggést korábban már több kutatás is igazolta. Lesthaeghe (1983) a termékenység csökkenésének legfőbb okát az individualizálódásban és ezzel összefüggésben a szekularizációban látja. Ezek a tényezők nem csupán a gyermekszám csökkenéséhez vezethetnek, de a házasságon kívüli születések arányának növekedéséhez, a válások mind gyakoribbá és elfogadottabbá válásához, valamint a párkapcsolatok törékenységéhez is hozzájárulnak. Ehhez hasonló eredményre jutott Andorka Rudolf (1987) is a gyermekszám változását elemző könyvében. A 2001-es népszámlálás adatai csakúgy, mint az Életünk fordulópontjai kutatási eredményei igazolják azt a közkeletű vélekedést, hogy az intenzívebb vallásosság az átlagosnál magasabb gyermekszámmal jár együtt. Amint arra Tárkányi (2006) rámutat, a vallásos és kevésbé vallásos emberek között a legnagyobb különbség nem a tényleges termékenység tekintetében mutatható ki, hanem elsősorban a tervezett gyerekszámban. Mindkét csoport esetében jellemző, hogy nem születik meg a tervezett számú gyermek, azonban a több előzetesen vágyott utód a vallásosak esetében magasabb valószínűsítéssel eredményez. Az ezredfordulón készült kutatás (Földvári 2004), amely a magyar társadalom különböző korcsoportjaiban a vallásosság és az értékek együttjárását tárta fel, szintén arra jutott, hogy a társadalom egyházasan vallásos rétegeiben a hagyományos, család-orientált értékrend is jelen van. Mindez jellemző a bizonytalan hittel és rendszertelen vallásgyakorlattal leírható ún. kulturális keresztényekre is, míg a nem vallásosakat inkább az élet minőségére vonatkozó értékek preferenciája, a fiatalabb korosztályt pedig gyakran az anyagiasság jellemzi (Földvári 2004).

Az, hogy a mintánk vallási szempontból az átlagostól eltérő, akkor látszik a legvilágosabban, ha a válaszadók vallási önbesorolására vetünk egy pillantást. Az elmúlt évtizedekben Európa-szerte a felekezeti kötődés gyengülése és az intézményesült vallásosság háttérbe szorulása figyelhető meg. Magyarországon az ezredforduló után közel két és félszer annyian határozzák meg magukat a maguk módján vallásosként, mint ahányan az egyház tanítása szerint vallásosként definiálják magukat (Tomka 2010). A NOE tagok között is erősebben jelenik meg a nem felekezeti vallásosság, de az eltérés

nem éri el az országos átlagot. Említést érdemel még a generációk közötti eltérés is. Jól látszik, hogy a gyermekek sokkal kevésbé vallásosak, mint a szülők. Ennek egyik oka, hogy a nem intézményes vallásosság esetén az intergenerációs transzmisszió kevésbé hatékony, mint az egyházas vallásosságé (Bálint és Duráczky 2016; 2017b). Ha azonban az adatokat összevetjük a Magyar Ifjúság 2012 adataival, akkor megállapítható, hogy a mintánkba került fiatalok még mindig az országos átlagnál vallásosabbnak mondhatóak (Rosta 2013).

A közösségi vallásgyakorlás tekintetében is elmondható, hogy a nagycsaládosok az átlagosnál gyakrabban vesznek részt ilyen alkalmakon. A heti rendszerességgel templomba járók aránya még a gyerekek között is ötszöröse az országos átlagnak, és a vallásos alkalmakra soha nem járók is jóval kevesebben vannak, mint országosan. A szülők pedig még gyermekeiknél is rendszeresebben gyakorolják a vallásukat.

Nehéz eldönteni, hogy az egymást követő generációk vallásossága közötti eltérés azzal magyarázható-e elsősorban, hogy a szekularizációs hipotézissel összhangban, a fiatalabbak kevésbé vallásosak, mint az idősebb kohorszokba tartozók, vagy inkább az életkori hatás a meghatározó, és a mai fiatalok az idő múlásával maguk is vallásosabbá fognak válni.

Az mindenesetre megállapítható az adatokból, hogy a nagycsaládosok körében a magukat vallásosként meghatározók, és a templomba rendszeresen járók aránya minden korcsoportban jelentősen meghaladja az országos átlagot. Ezek az adatok önmagukban is azt sejtetik, hogy a vallásosság, a vallásgyakorlat rendszeressége és a gyermekvállalás között pozitív kapcsolat áll fenn. Még egyértelműbbé válik ez az összefüggés, ha a fiatalok által tervezett gyerekszámot és a vallási jellemzőiket vetjük össze. Amennyiben a vallási önbesorolásra vonatkozó változót ordinális skálának tekintjük, úgy az mondható, hogy minél vallásosabb valaki, annál több utódot szeretne. Ez összhangban van korábbi kutatások eredményeivel, amelyek pozitív kapcsolatot találtak a termékenység és a vallás olyan dimenziói között, mint a személyes istenhit, vagy a vallás szubjektív fontossága (Hayford és Morgan 2008; Cranney 2015). Philipov és munkatársai (2005) azt vizsgálták, hogy a vallásosság milyen szerepet játszik abban, hogy a megkérdezett nők terveznek-e gyermeket, és ha igen, akkor mikor. A statisztikai próba szignifikáns kapcsolatot mutatott a vallásosság és a tervezett gyermekszülés között. A vallásos nők nagyobb

valószínűséggel terveztek gyermekvállalást, mint nem vallásos társaik. Ugyanez igaz volt a második gyermek születésére is. Míg hosszú időn keresztül egy meghatározott életkor elérése magától értetődő módon a házasságkötés és a gyermekvállalás idejét jelentette, napjainkra egymástól jelentősen eltérő életpályákat figyelhetünk meg. A különféle társadalmi változások természetesen a vallási felekezeteket sem hagyják érintetlenül, de az elmúlt fél évszázad rapid változásai miatt mégis azt mondhatjuk, hogy az egyházaknak a gyermekvállalással és a családi szerepekkel kapcsolatos nézetei lassabban és kevésbé változtak, mint a teljes társadalom értékrendje.

Magyarországra a tradicionális értékrend a jellemző, annak ellenére, hogy a TFR alacsony. Az EVS adatai alapján az látszik, hogy az ilyen országokban a vallásosság és a termékenység kapcsolata az átlagosnál erősebb, még akkor is, ha az ország teljes termékenysége alacsony (Guetto és mtsai. 2015). A két változó közötti összefüggés főként azzal magyarázható, hogy a vallásos embereket a tradicionális értékekhez való vonzódás, és a családi kapcsolatoknak, különösen a gyermekáldásnak a nagyra értékelése jellemzi. Ez különösen jellemző az egyház tanítását követőkre. Az Európában domináns vallások részletes iránymutatásokat fogalmaznak meg a családi élettel kapcsolatban. Ezek magukba foglalják a házastársak egymáshoz fűződő viszonyát, a gyermeknevelés bizonyos kérdéseit, a gyerekeknek a szüleikkel szembeni kötelezettségeit, de akár a válással kapcsolatos szabályokat is. Ezek jelentősen csökkenthetik a feleknek a családi élettel kapcsolatos bizonytalanságát (Lechner és mtsai. 2014), ami a gyermekvállalás egyik legjelentősebb gátja (Dávid és mtsai 2016).

A fiatalok gyermekvállalási terveinek a szempontjából a vallásosság bizonyult az egyik legfontosabb motivációs tényezőnek. A magukat az egyház tanítása szerint vallásosként definiáló fiatalok szignifikánsan több utódot szeretnének, mint azok, akik a maguk módján vallásosak, vagy nem vallásosak. A vallásgyakorlás vonatkozásában is hasonló a helyzet, a heti rendszerességgel templomba járók jelentősen több gyermeket szeretnének, mint a vallási összejöveteleken rendszertelenül részt vevők, vagy azok, akik egyáltalán nem járnak templomba.

Ha az eredményeinkből arra vonatkozóan akarunk következtetéseket levonni, hogy a vallásukat rendszeresen gyakorlóknak és a vallást szubjektíve fontosnak megélőknak valóban több utódjuk születik-e, mint a kevésbé vallásosoknak vagy vallástalanoknak, a

Hungarostudy adataira támaszkodhatunk (Székely 2008). Az eredmények alapján az állapítható meg, hogy a vallásosság és a gyermekszám kapcsolata korcsoportonként eltérő, bár általában a vallásos elköteleződés magasabb gyerekszámmal jár együtt (Székely 2008).

5.4.2 Anyagiak

A születések tartósan alacsony számának magyarázataként gyakran találkozhatunk azzal az érveléssel, hogy a sok gyerek komoly lemondással jár a szülők részéről, végső soron hozzájárul a család elszegényedéséhez. Emellett rendre előkerül az a félelem, hogy a szülők több gyermek vállalása esetén nem lennének képesek biztosítani gyermekeik számára azokat a főként materiális erőforrásokat, amelyek nélkül azok hátránnyal indulnak az életben. Ezt a vélekedést támasztja alá a minőség és mennyiség kompromisszumára vonatkozó közgazdasági elmélet is (Becker 1960; Becker és Lewis 1973; Becker és Tomes 1976). Ebből a teoretikus keretből kiindulva vizsgáltuk, hogy a pénzügyi helyzet befolyásolja-e a gyermekvállalással kapcsolatos döntéseket, valamint a magas gyerekszám miatt a rendelkezésre álló forrásokat többfelé osztani kényszerülő családokban kimutatható-e olyan hátrány, amely a gyermekek gyengébb iskolai teljesítményében vagy iskolán kívüli lehetőségeinek hiányában manifesztálódik. A család anyagi helyzetével, méretével és a nagycsaládban élő fiatalok gyermekvállalással kapcsolatos attitűdjeihez köthető kutatási kérdéseinkre a következő válaszokat fogalmaztuk meg:

Annak a kérdésnek a megválaszolásakor, hogy a *család anyagi helyzete kimutatható hatással van-e a vállalt gyermekek számára*, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a kutatás során vizsgált valamennyi családban az átlagosnál több gyermek született. Ennek ellenére válaszadóink közül többen módosítani kényszerültek az évek során az előzetesen tervezett gyerekszámom. Mivel kutatásunk keresztmetszeti, így az eredeti tervek és a későbbi módosítást eredményező okok vonatkozásában egyaránt a kérdezettek visszaemlékezésére voltunk kénytelenek hagyatkozni. Az eredmények alapján megállapítható, hogy az anyagi lehetőségek a nagycsaládosok szerint is fontos tényezők a fertilitási döntések meghozatalakor. A kedvezőtlen pénzügyi helyzet hozzájárulhat ahhoz, hogy az előzetesen tervezetthez képest kevesebb utód szülessen egy családban. A pénzügyek kedvező alakulása szintén hozzájárulhat ahhoz, hogy a szülők több gyermeket

vállaljanak. A gyerekszámot több, egymással interakcióban lévő tényező határozza meg, azonban az adatok alapján úgy tűnik, hogy az anyagi erőforrások a közvélekedéssel szemben nem tartoznak a legfontosabb szempontok közé.

A család valós pénzügyi lehetőségeinek megismeréséhez, és Becker mennyiség-minőség kompromisszumára vonatkozó elméletének a saját mintákon való teszteléséhez érdemes megfigyelni a családok belső mintázatát olyan anyagi erőforrásokat igénylő tevékenységekre való tekintettel, mint a nyelv- és zenetanulás, vagy a különórákhoz köthető versenyszerű sport. Adataink nem támasztják alá azt a feltételezést, hogy a család bővülésével szükségszerűen elfogynak az erőforrások, és a később született gyermekek hátránnyal indulnának az életben az idősebb testvéreikhez képest. Sokkal inkább az látszik a homogén (ahol minden gyerek hozzáfér az említett erőforrásokhoz, vagy egyik sem) családok magas arányából, hogy az esetleges hátrányos helyzet nem a család bővülésével alakul ki.

A család méretének és pénzügyi helyzetének valós kapcsolatánál nem kevésbé fontos kérdés, hogy a még gyermekvállalás előtt álló fiatalok mennyiben látnak kauzális kapcsolatot a családjuk esetleges kedvezőtlen anyagi helyzete és az átlagon felüli gyerekszám között? Az elemzés során szignifikáns kapcsolatot találtunk a fiatalok által tervezett gyerekszám és a saját családjuk anyagi helyzete között. Azok, akik a családjuk helyzetét az országos átlagnál kedvezőbbnek ítélik meg, több gyermeket terveznek, mint azok, akiknek a pénzügyei átlagosak vagy az átlagnál kedvezőtlenebbek. Korábbi kutatások igazolták, hogy az óhajtott és a tervezett gyerekszámánál átlagosan 0,4-0,5-del kevesebb gyerek születik össztársadalmi szinten (Iacovou és Tavares 2011; Hagewen és Morgan 2005). Ebből kiindulva azt mondhatjuk, hogy csupán az átlagosnál jobb anyagi helyzetben lévőkől várható, hogy a reprodukciós szint fölött fognak gyereket vállalni.

Nem egyedülálló a mintánk abból a szempontból, hogy a válaszadók jelentős része optimális körülmények esetén több gyermeket tart kívánatosnak, mint amennyit maga szeretne. Az optimálisnak tartott gyerekszám főként a kérdezett családi étellel kapcsolatos értékrendjére mutat rá, míg a személyesen tervezett gyerekszámot több egyéb tényező is befolyásolja. Mintánkban a korábbi országos reprezentatív kutatásokhoz hasonlóan a vágyott és az optimálisnak gondolt gyerekszám között kapcsolat van. A korábban ismertetett eredményekből következően tehát, a család anyagi helyzete és az

optimálisnak mondott gyerekszám szintén szignifikáns együttjárást mutat. A kedvezőtlenebb anyagi körülmények között élők tehát nem csupán kevesebb utódot szeretnének, mint a tehetősebb kortársaik, de az objektív körülmények kedvező alakulása mellett is kevesebb gyereket tartanak jónak. Ebből egyrészt arra következtethetünk, hogy a válaszadók többsége kauzális kapcsolatot feltételez az anyagi gondok és a magas gyerekszám között. A másik lehetséges magyarázat a korrelációra, hogy a kérdezett fiatalok a maguk számára reálisnak tartott gyerekszámhoz igyekeztek igazítani az ideálisnak mondottat, mivel a két válasz közötti jelentős eltérés kedvezőtlenül befolyásolná a személyes jól-létüket.

5.4.3 Mentálhigiénés jellemzők

A szubjektív jól-létnek és a fertilitásnak a kapcsolatát vizsgáló szakirodalomból kiindulva arra a következtetésre juthatunk, hogy a jól-lét magasabb szintje mellett a gyermekvállalás valószínűsége is magasabb (Le Moglie és mtsai 2015). Ez az együttjárás azonban csak egy bizonyos szintig igaz, a legboldogabbak és az életükkel leginkább elégedettek kevésbé motiváltak arra, hogy változtassanak az életükön. A személyes jól-lét és a tervezett gyerekszám között mi is szignifikáns kapcsolatot tapasztaltunk. Eredményeinkből úgy tűnik, hogy a boldog és elégedett fiatalok valamivel több utódot szeretnének, mint a kevésbé boldog/elégedett kortársaik. Azonban a teljes minta átlagához viszonyítva és a post hoc tesztek elvégzése megállapítható, hogy a boldogság magas szintjének pozitív hatása, és az elégedetlenség negatív hatása érvényesül elsősorban. Ezek az adatok lényegében összhangban vannak a korábbi kutatások eredményeivel. Adatainkból arra következtethetünk, hogy a nagycsaládos életforma és az elégedetlenséget okozó nehézségek között a válaszadók jelentős része oksági kapcsolatot feltételez. Ezzel szemben a nagyon pozitív választ adók kevésbé tekintik egyéni boldogságuk okának az átlagosnál több gyermeket. Látszólag ezt támasztja alá az is, hogy a boldogtalan és elégedetlen válaszadók körében sokkal többen mondták azt, hogy nem örülnének annak, ha a gyermekeik nagycsaládot alapítanának. Ezek a válaszok az esetek jelentős részében összhangban voltak a szülők által mondottakkal is.

5.5 A nagycsaládos életmód preferenciáját valószínűsítő változók

A nagycsaládos életmód továbbvitelének szándékát befolyásoló tényezők közül a logisztikus regressziós elemzés során öt változót azonosítottunk. Az eredmények azt erősítették meg, hogy a nagycsaládra vonatkozó terveket sokkal inkább befolyásolja a személyes értékrend, mint az életkörülmények. Bár az anyagi nehézségek csökkentik annak a valószínűségét, hogy egy fiatal maga is nagycsaládot tervezzen, azonban az már nem igaz, hogy az átlagon felüli pénzügyi helyzet növelné az esélyhányadost. Így tehát az mondható, hogy a nagycsalád alapítására vonatkozó szándék elsősorban nem pénzkérdés. Ez lényegében összeeseng korábbi kutatások eredményeivel is. Azt a megállapítást, miszerint az értékrend meghatározóbb, mint a körülmények, megerősíti az is, hogy az elemzés során olyan változók, mint az étellel való elégedettség vagy a boldogság kihullottak a modellből. Úgy tűnik azonban, hogy a gyermekkori család stabilitása fontos tényező, hiszen az intakt családban élők több, mint kétszer olyan nagy eséllyel szeretnének maguk is nagycsaládban élni, mint azok, akiknek gyermekkori családjuk valamilyen okból felbomlott. Szintén a stabilitás és a kiszámíthatóság fontosságának az irányába mutat az, hogy a házasságkötést tervező fiatalok nagyobb valószínűséggel szeretnének sok gyereket. A templomba járás gyakoriságának a fontos szerepe arra utal, hogy a vallásos fiatalok gyakrabban érzik az élet rendjének az átlagosnál több gyermek vállalását, így számukra a nagycsalád sokkal inkább magától értetődő, mint a kevésbé vallásos kortársaik számára.

Az, hogy a szülők iskolai végzettsége hatással van a függőváltozóra, többféleképpen is magyarázható. Az egyik lehetőség, hogy a magasabb végzettség a társadalmi státusz fontos indikátorának tekinthető, így a képzettebb szülők gyermekei jobb körülmények között élnek, ezért az ebből fakadó biztonság a gyermekvállalásra ösztönöz. A másik magyarázathoz emlékeztetnünk kell arra, hogy a tervezett gyermekek megszületése legnagyobb arányban a diplomások körében marad el, és az ő esetükben a legmagasabb a gyermekvállalás használdozati költsége is. Azok a mintánkba került szülők, akik a magas iskolai végzettségük ellenére mégis sok gyermeket vállaltak, feltételezhetően elkötelezettek a nagycsaládos életforma iránt. Ezt támasztja alá az is, hogy tagjai egy olyan civil szervezetnek, amely a gyermekvállalás és a nagycsaládos élet népszerűsítését tekinti kiemelt céljának. Természetesen a mintába került kevésbé képzett és alacsony

státuszú szülők is tagjai a NOE-nak, de amint a kérdőívnek a disszertációban nem tárgyalt kérdéseire adott válaszokból kiderült, számukra az egyesület által nyújtott kedvezmények jelentik a fő motivációt, míg a magasabban kvalifikált szülők jellemzően azért csatlakoztak a NOE-hoz, hogy személyes értékrendjük markánsabban megjelenjen a közéletben.

5.6 Tervek és valóság

Értekezésünk témájául a nagycsaládban élő fiatalok gyermekszám preferenciáinak vizsgálatát választottuk. A kutatás korábban bemutatott elméleti kerete segít megérteni, hogy az általunk használt függőváltozók hol helyezkednek el a gyermekvállalási döntések folyamatában. Adataink segítségével feltártuk, hogy mely makro- és mikroszintű tényezők befolyásolják szignifikánsan a kérdezettek által óhajtott gyermekszámot. Az eredmények értékelésekor nem hagyható figyelmen kívül, hogy a tervezett és a tényleges gyerekszám között jelentős eltérések is lehetnek, amelyek előre megjósolhatatlanok. A társadalmi környezet változásai, a népesedéspolitikai döntések, gazdasági válságok és a normák alakulása is hatással van a tervek megvalósulására. De még inkább igaz ez az egyén szintjén. Ez az értekezés természetesen nem tűzheti ki célul, hogy megjósolja, vajon a válaszadóink által óhajtott gyermekeknek hány százaléka fog ténylegesen megszületni. Ennek ellenére, az eredmények megbeszélésekor érdemes felvillantani azokat a tényezőket, amelyek a tervek megvalósulását befolyásolják.

Míg a házasságon kívüli születések száma minden korábbi időszaknál magasabb, az egyedülállók gyermekvállalása mögött továbbra sincsen nagy társadalmi támogatottság (Szalma 2014). A kvalitatív kutatások eredményeiből arra következtethetünk, hogy a gyermektelenség csupán az esetek kis százalékában tudatos döntés eredménye. Lényegesen gyakoribb, hogy több tényező együttesen befolyásolja azt, hogy valakinek lesz-e gyermeke (Szalma és Takács 2014). Az egyik gyakori ok a biológiailag meghatározott infertilitás, amely egy szociológiai vizsgálat során nem tárható fel. Bizonyos esetekben ez passzív döntések eredményeként jön létre, amit egyszerűen nevezhetünk túlhalasztásnak is. Ez utóbbi terjedéséhez hozzájárul, hogy a tartós kapcsolatok a korábbi évtizedekhez képest egyre később alakulnak ki. Pedig a stabil párok kapcsolat az egyik legfontosabb tényezője annak a pozitív miliőnek, amely a tervek és szándékok megvalósulását elősegíti. Emellett a fiatalabb korban lévők és az első

gyermeküket már megszülettek tudják a legnagyobb valószínűséggel rövidtávon realizálni a tervezett gyermekvállalást (Kapitány és Spéder 2011).

Longitudinális vizsgálatok bizonyították, hogy addig amíg a gyermekvállalással kapcsolatos negatív érzések valószínűsítik, hogy az érintettek nem lesz gyermeke a közeli jövőben, addig a vágyott és a megszületett gyermekek száma között jelentős különbség van (Régnier-Loilier és Vignoli 2011). Eredményeink értékelésekor nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy azokban az országokban, ahol az alacsony gyerekszám vagy az önkéntes gyermektelenség a társadalom számára elfogadható lehetőség, ott a gyermekvállalással kapcsolatos terveket firtató kérdésekre realiztikusabb válaszokat adtak a kérdezettek. Mintánkba nagycsaládban élő fiatalok kerültek, így könnyen elképzelhető, hogy a kimondatlan elvárásoknak engedelmeskedve, kissé „fölé lóttek” az óhajtott gyerekszám tekintetében. Kutatásunknak azonban nem is az volt a célja, hogy a vizsgált populáció termékenységével kapcsolatos prognózisokat állítsunk fel, hanem az, hogy feltárjuk azokat a tényezőket, amelyek szignifikáns hatással vannak a függő változónak tekintett gyermekvállalási vágyakra és motivációkra.

6. KÖVETKEZTETÉSEK

Európa-szerte kisebbségben vannak a legalább három gyermeket nevelő családok, és az ismételt térnyerésük sem valószínűsíthető. Ennek ellenére a társadalomban folyamatosan jelen vannak a nagycsaládok, Magyarországon a népszámlálási adatok alapján megállapítható, hogy számarányuk nem csökken, sőt a családban élő gyermekek mind nagyobb hányada ilyen családokban él. Kutatásunk fő célkitűzése az volt, hogy megvizsgáljuk, vajon az ilyen környezetben felnövő fiatalok a kortársaiktól eltérő módon gondolkoznak-e a gyermekvállalásról, az általuk vágyott és ideálisnak gondolt gyermekszám tekintetében jellemzi-e őket valamilyen közös sajátosság? A kutatás elméleti keretét jelentő modellek alapján azt feltételeztük, hogy a társadalmi folyamatok, a születési család jellemzői, és az egyéni sajátosságok egyaránt szignifikáns hatással vannak a gyermekvállalással kapcsolatos tervekre.

6.1 Coleman elméletéből levont következtetések

A Coleman-diagramból kiindulva arra a következtetésre jutottunk, hogy a makroszintű feltételek és a társadalmi normák változása nem hagyja érintetlenül a nagycsaládokat sem, azonban a nagycsaládban élő fiatalok még mindig szignifikánsan többen szeretnék házasságban élni és több utódot szeretnék, mint kortársaik. A gyermekvállalást azonban lényegében azonos életkorra tervezik, mint a kisebb családokban felnőttek. Ebből arra következtethetünk, hogy a családi jellemzők nem írják felül a tágabb környezet hatásait, de egyfajta moderátorként hatással vannak az egyénekre, és lassítják az ismert folyamatokat. A szülők tényleges gyerekszámát nehéz összevetni a gyermekeik által vágyott gyerekszámmal, tekintve, hogy a minta sajátossága miatt, az idősebb generáció homogénnek mondható, azaz valamennyiüknek sok gyermeke van. Ha azonban abból indulunk ki, hogy a szülők saját bevallásuk szerint hány utódot szerettek volna akkor, amikor annyi idősök voltak, mint most a gyermekeik, akkor elmondható, hogy a gyermekek között a nagycsaládra vágyók aránya alacsonyabb, mint a szüleik generációjában volt egykor.

Szintén elmondható, hogy a fiatalok kortársaikhoz képest kifejezetten vallásosnak mondhatók, de szüleiknél mégis kevésbé. Különösen az intézményesült vallásosság van visszaszorulóban. Ugyanez a helyzet a házassággal is. A nagycsaládban felnövőök

többségében a házasságot preferálják az együttélési formák közül, azonban ez csupán a létező alternatívák egyikeként jelenik meg, nem annyira magától értetődő, mint a szülei, és még inkább a nagyszülei számára.

A mikroszintű feltételek vizsgálatakor a családok sajátosságait tártuk fel. A mintába került családok jelentős részében az egyik vagy mindkét szülő „kiscsaládból” származik. Mivel a legalább három gyerekes családok száma többé-kevésbé stagnál, így könnyen belátható, hogy a nagycsaládban felnőttek jelentős része maga nem vállal az átlagosnál több utódot. Az általunk vizsgált családokban a szülők különböző méretű családokból származnak, és az sem jellemző, hogy hasonló háttérrel rendelkező partnert keressének. A nagyszülők státuszát is figyelembe véve megállapítható, hogy az ő párkapcsolatuk többségében tartósnak bizonyult, így ebből arra következtethetünk, hogy a születési család stabilitása fontosabb, mint a mérete a fertilitási döntések szempontjából.

A társadalom jelentős részében a nagycsaládokkal kapcsolatban több sztereotípiát is él: 1. A nagycsaládok rendkívül polarizáltak, az alacsony státuszúak vállalnak sok gyereket, és azok a tehetős párok, akik ezt megengedhetik maguknak. 2. A család és a karrier kizárja egymást, személyes döntéssel választani kell a kettő közül. Kutatási eredményeink árnyalják ezt a képet. Fenti megállapításokkal kapcsolatosan az alábbi következtetésekre jutottunk: Bár kutatásunk sajátosságai miatt az összes magyar nagycsaládra vonatkozóan nem tudunk megállapításokat tenni, de adatainkból jól megállapítható, hogy a Nagycsaládosok Országos Egyesületének tagsága a társadalmi státusz és jövedelem szempontjából nem homogén. Vizsgálati mintánkban ez a polarizáltság nem érezhető, a rendezett körülmények között, jómódban élők ugyanúgy megtalálhatók közöttük, mint azok, akik rendszeresen nélkülözni kénytelenek. A klaszter-analízis eredményei azt mutatják, hogy NOE tagság körében a legnagyobb számban középosztálybeli családok fordulnak elő, akiknek anyagi helyzete átlagosnak mondható, ebből arra következtetünk, hogy a nagycsaládok kevésbé polarizáltak, mint azt a közvélekedés tartja.

A másik gyakran hangoztatott nézet, hogy a gyermekvállalás a munkahelyi karrier alternatívájának tekinthető. A vizsgált családok többségében mindkét szülő végez fizetett munkát. Ráadásul azokban a családokban, ahol a két szülő iskolai végzettségében aszimmetria van, gyakoribb, hogy az anya képzetesebb, mint partnere. Ebből nem vonhatjuk le azt a következtetést, hogy a családi élet és a munka összehangolása nem

igényelne kompromisszumokat, az azonban megállapítható, hogy a sok gyermek önmagában nem zárja ki azt, hogy a szülők az élet egyéb területein is sikeresek legyenek.

A származási családnak a gyermekvállalási vágyakra gyakorolt közvetlen hatására két dologból is következtethetünk. A testvérek által tervezett gyerekszám összehasonlításakor szignifikáns kapcsolatot találtunk. Ez a hasonlóság random diádok esetében nem volt kimutatható, így feltételezhető, hogy a testvérek közötti hasonlóság a gyermekkori család sajátosságaival magyarázható, nem a vizsgált minta homogenitásával. Másrészt a három azonosított klaszterbe tartozó fiatalok esetében nem azonos különbséget mértünk az ideálisnak gondolt és a személyesen vágyott gyerekszám között. Úgy tűnik tehát, hogy a legkedvezőtlenebb helyzetben lévő családokban élő fiatalok gyakrabban érzik úgy, hogy kompromisszumra kényszerülnek a gyermekvállalási vágyaik valóra váltásakor.

6.2 A TDIB modellből levont következtetések

Értekezésünkben Millernek az egyéni jellemzők, vágyak, szándékok és magatartás összefüggéseit magyarázó elméleti modelljéből indultunk ki. Az adatgyűjtés módszertana miatt lehetőségünk volt feltárni azokat a gyakran látenciában maradó tényezőket, amelyek szignifikáns kapcsolatot mutatnak az egyén által preferált gyermekszámmal. A válaszadók által vágyott utódok számából következtetve azonosítottunk pozitív és negatív motivációs tényezőket. Az eredményekből arra következtethetünk, hogy Miller elméletével összhangban, a pozitív motivációs tényezők dominanciája magasabb preferált gyermekszámmal jár együtt, míg azoknál, akiknél a negatív motivációs tényezők vannak túlsúlyban, a vágyott utódok száma is alacsonyabb. Tapasztalataink azt mutatják, hogy bár jól azonosíthatók a meghatározó tényezők, azonban nem könnyű megmondani, vajon melyik milyen mértékben befolyásolja a preferenciákat, mivel ezek bonyolult interakcióban vannak egymással.

A kutatás tapasztalatait összefoglalva elmondható, hogy a vizsgálat megerősítette azt a kutatói döntést, hogy az egyének családalapítással és gyermekvállalással kapcsolatos attitűdjeit vizsgálva adatokat gyűjtöttünk a fiatalokkal közös háztartásban élő családtagjaitól is. Az eredmények igazolták azt, hogy az objektív életkörülmények és a személyes jellemzők mellett a szülők és a testvéreik értékrendje, vélekedései is

szignifikáns hatással vannak a tervezett utódok számára. Ez az összefüggés azonban az esetek nagyobb részében rejtve marad az összes érintett számára.

6.3 A kutatás korlátai

Zárásként fontos összefoglalnunk a kutatás korlátait. Mint ezt korábban többször hangsúlyoztuk, a minta nem reprezentatív az összes magyar nagycsaládra, így a következtetéseket is csupán a vizsgált csoportra vonatkoztatva vonhatjuk le. Szintén fontos kiemelni, hogy Miller modelljében az általunk használt függő változó, a gyermekvállalási vágyak kialakulása a tényleges fertilitás felé vezető folyamatnak fontos állomása ugyan, ám korántsem biztos, hogy a legtöbb gyermekre vágyóknak lesz valóban a legnagyobb családja. Ezt valószínűsíti az is, hogy a legkevesebb utódot tervező hátrányos helyzetű családok között szignifikánsan gyakoribb, hogy már a nagyszülők is nagycsaládosok voltak, mint a másik két családtípusban. Ezen kívül, mivel a család amelybe születünk, és amelyet magunk alapítunk, nem függetlenek egymástól, gyakori, hogy a fiatal felnőttek rekonstruálják eredeti családjuk viszonyait, észrevétlenül követik a szülői mintákat (Balog 2006).

A vizsgált mintában a gyerek kérdőívet kitöltők között a nemek aránya nem volt kiegyenlített, így azt mondhatjuk, hogy főként a fiúk és fiatal férfiak válaszait ismerjük. A lányok és fiatal nők között többen számoltak be arról, hogy a házimunkából napi rendszerességgel kell kivenniük a részüket, mint a fiúknak/férfiaknak. Emellett a nők átlagos életkora az első házasságkötéskor alacsonyabb, mint a férfiaké. Így valószínűsíthető, hogy a nők hamarabb hagyják el a szülői házat, mint a férfiak, kevésbé vonzó számukra a szülőkkel és testvérekkel közös háztartásban élni. Ez azonban csak részben magyarázza az aránytalanságot, a háztartások összetételét ismerve tudjuk, hogy a gyerekek között a lányok/nők aránya alacsonyabb ugyan, de nem annyira, mint a válaszadók nemek szerinti megoszlásából következne. Arra, hogy a fiúk/férfiak válaszadási hajlandósága miért volt magasabb, nem találtunk meggyőző magyarázatot. Hangsúlyozzuk azonban, hogy a dolgozat szempontjából releváns változók között nem volt olyan, amelynél a kérdezett neme és a válasza között szignifikáns kapcsolatot találtunk volna.

6.4 Az eredmények relevanciájának dilemmái

A kutatás eredményeinek prezentálása során, szinte minden alkalommal felmerült az a kérdés, hogy az előző alfejezetben felsorolt okok miatt, vajon mennyire alkalmasak az eredmények arra, hogy a NOE tagságán túlmutató következtetéseket vonjunk le belőlük? Úgy véljük, hogy az értekezés legfőbb erényét az adatgyűjtés újszerűsége jelenti, így nem feltétlenül okoz nagy problémát, hogy a vizsgált populáció a szocio-demográfiai jellemzők tekintetében eltér az összes magyar nagycsalád sokaságától. Elvetettük azt a javaslatot, hogy a census adatai alapján súlyozzuk az adatainkat, mivel a vágyott országos reprezentativitás így sem lett volna biztosítható, viszont még a NOE tagságára vonatkozóan sem lettek volna reprezentatívak az eredmények. Áthidaló megoldásként úgy döntöttünk, hogy a kontroll mintaként használt Magyar Ifjúság 2012 adatbázisából kiválasztjuk azokat a fiatalokat, akik legalább három gyermekes családokból származnak, és akik úgy nyilatkoztak, hogy a szüleikkel élnek közös háztartásban. Nem kétséges, hogy ha egy országos reprezentatív mintából bármilyen szempont alapján kiválasztunk eseteket, akkor az így kapott eredmények sem lesznek reprezentatívak, mégis úgy véljük, hogy érdemes megfigyelni, hogy a 8. EREDMÉNYEK fejezetben bemutatott összefüggések feltárhatók-e más adatbázisokban is?

A Magyar Ifjúság 2012 mintájában összesen 1271 eset felelt meg az ismertetett két kritériumnak. Ezeknek a fiataloknak a vágyott gyermekszáma átlagosan 1,94 (SD=0,837), amely szignifikánsan magasabb a teljes minta átlagánál, de jelentősen alacsonyabb a NOE-sok által preferált gyermekszámnál. Ennek ellenére, úgy véljük, hogy az átlagoknál, megoszlásoknál sokkal fontosabb, hogy a függőváltozót szignifikánsan befolyásoló tényezők eltérnek-e a két mintában? Azokat a független változókat összevetve, amelyek mindkét adatbázisban rendelkezésre álltak, nagyon hasonló összefüggések látszanak kirajzolódni. A családok anyagi helyzetét nem ugyanazzal a kérdéssel mértük, de elmondható, hogy mindkét mintában azok a válaszadók szeretnék szignifikánsan több gyermeket, akik családjá jobb anyagi körülmények között él. A társadalmi státusz másik indikátorának a szülők iskolai végzettségét tekintettük. Itt is hasonló kapcsolatot találtunk, a magasabban képzett szülők gyermekei szeretnék több utódot. A válaszadók értékrendjére vonatkozóan a vallási jellemzők és a házassággal kapcsolatos attitűdök álltak rendelkezésünkre. Mindkét adatbázis esetében azonos irányú,

szignifikáns kapcsolatot találtunk. A magukat vallásosnak mondók, és a templomba rendszeresen járók jelentősen több utódot szeretnének. Ehhez hasonlóan, a házasságot preferálók is több gyermekre vágnak, mint az azt elutasítók. A lakóhely településtípusa volt az egyetlen olyan változó, ahol a két minta között eltérést tapasztaltunk. A MI esetében a fővárosban élő fiatalok a minta átlagánál kevesebb gyermeket szeretnének, míg a NOE kutatásban éppen ellenkezőleg, a budapestiek kifejezetten sok utódra vágnak. A többi településtípus esetében azonban nincsen eltérés a két adatbázis között.

Következtetesként azt mondhatjuk, hogy a rendelkezésre álló adatok alapján úgy tűnik, a NOE tag családokban megfigyelt összefüggések, a gyermekszám preferenciákat befolyásoló változók nem egyediek, más vizsgálati mintából kiindulva is hasonló megállapításokra juthatunk. Mindezek után könnyen elképzelhető, hogy azok a következtetések, amelyekre a NOE adatbázis elemzése során jutottunk, és amelyeket rendelkezésre álló adatok híján nem tudunk ellenőrizni más mintán, szintén helytállóak lennének az összes magyar nagycsalád vonatkozásában is. Természetesen utóbbi óvatos kijelentés némiképp spekulatív, jelenleg empirikusan se nem igazolható, se nem cáfolható. Ismételten aláhúzzuk, hogy ez csupán az együttjárásokra, a függő és független változók kapcsolatára vonatkozik, a deskriptív statisztikák értékei, vagy a beazonosított családtípusok aránya az összes nagycsaládon belül, minden bizonnyal jelentősen eltér az általunk ismertettől.

6.5 A disszertáció eredményeinek hasznosíthatósága, lehetséges kutatási irányok

A magyar társadalom demográfiai folyamatai, elsősorban a születések alacsony száma, a népességfogyás, a korösszetétel átalakulása állami beavatkozást igényel. Ezt felismerve, számos lépés történt annak érdekében, hogy a gyermekvállalást ösztönözzék, és annak használdozati költségét a lehetőségekhez mérten csökkentsék. Több olyan kutatásra is sor került, amelyek tudományos igényességgel próbálták feltárni azokat a tényezőket, amelyek a fertilitási döntéseket befolyásolják. Ezeknek a kutatásoknak a többsége azonban elsősorban a makroszintű feltételek - leginkább a családpolitikai döntéseknek köszönhető - változásainak a termékenységre gyakorolt hatására fókuszált. Kutatásunkban számos olyan egyéb tényezőt azonosítottunk, amelyek szignifikáns hatással vannak a gyermekszám preferenciákra. A családi hatások, a szülők, testvérek értékrendje és attitűdjei nehezen befolyásolhatóak, azonban annak feltárása, hogy ezek

milyen szerepet játszanak a döntéshozatali folyamatban, mégis fontos az intervenció leghatékonyabb módjának kiválasztásakor.

Értekezésünk elsősorban módszertani szempontból jelent újdonságot. A kvantitatív adatfelvételekben jellemzően az egyéneket tekintik kutatási egységnek, ezzel szemben a NOE tagság körében lebonyolított adatfelvétel során igyekeztünk a családokat és a családtagok válaszait egységként kezelni. A vizsgálatra egyfajta pilot projektként tekintünk, amelynek tanulságait felhasználva, a szükséges pontosítások után érdemes lenne egy nagyobb, reprezentatív mintán alkalmazni a kutatási dizájnt. Bár egy alacsony termékenységű társadalomban mindig érdeklődésre tarthatnak számot az átlagostól eltérő fertilitású, sok gyereket vállaló családok, mégis úgy véljük, hogy a két gyermekes családok körében lebonyolított hasonló kutatásnak szintén lenne létjogosultsága.

7. ÖSSZEFOGLALÁS

A reprodukciós szint alatti termékenység és a születések alacsony száma a modern társadalmak egyik legjelentősebb kihívása. Számos elmélet és nagymintás demográfiai kutatás született abból a célból, hogy a jelenség mögött meghúzódó makroszintű folyamatokat feltárja. Az értekezés témáját jelentő kutatás során azt a célt tűztük ki, hogy a jól ismert társadalmi jelenségek mellett a család, mint elsődleges mikroközösség szerepét vizsgáljuk a fertilitási döntések folyamatában. Ehhez teoretikus keretként Colmannek a társadalmi jelenségek magyarázatául szolgáló elméletét (Coleman 1986; 1990), valamint Miller TDIB modelljét használtuk fel (Miller 1994; 1995; 2007; 2010; 2011; Miller és Pasta 1993; 1994; 1995; Miller és mtsai. 2004).

Módszertani szempontból annyiból volt kutatásunk újszerű, hogy a Nagycsaládosok Országos Egyesületének tagságából vett valószínűségi minta felhasználásával nem csupán a gyermekvállalás előtt álló fiataloktól gyűjtöttünk adatokat, de a velük közös háztartásban élő szüleiktől és testvéreiktől is. A felhasznált mérőeszközök kompatibilitása lehetővé tette az eredmények korábbi országos reprezentatív kutatások eredményeivel való összevethetőségét, valamint az adatok kétoldali standard diádkba rendezését, és diádikus elemzését.

Eredményeink igazolták, hogy számos pozitív és negatív motivációs tényező azonosítható, amelyek szignifikáns hatást gyakorolnak a kérdezettek gyermekszám preferenciáira. Ezeknek a tényezőknek a felhasználásával eltérő családtípusok azonosíthatóak. A motivációs tényezők között nem csupán az életkörülményekre és a társadalmi státuszra vonatkozó objektív változóknak van meghatározó szerepük, de legalább ennyire fontosak a szubjektív jól-létet befolyásoló tényezők, a személyes értékrend mellett a családtagok értékrendje, a gyermekvállalás következményeivel kapcsolatos meggyőződések és hiedelmeik.

8. SUMMARY

The fertility rate under the reproduction threshold as well as the low level of births are amongst the biggest challenges that modern societies have to face. Several theories and large sample demographic research were carried out in order to explore and disclose the macro level processes affecting this phenomenon. The aims of the research of this thesis was to investigate the role of the family - as the primary micro community – in the process of fertility decisions. Coleman's social theory (Coleman 1986; 1990) and Miller's TDIB modell was adapted (Miller 1994; 1995; 2007;2010; 2011; Miller and Pasta 1993; 1994; 1995; Miller et al. 2004) as theoretical framework for the research.

From a methodological aspect it proved to be beneficial to collect data not only from adolescents and young adults who were selected randomly from the member families of the National Association of Large Families (NOE), but also from their parents and sibling living in the same household. The compatibility of the methodological instruments utilized made it possible to compare the results with previous national level research outputs, as well as realizing the dyadic analysis of the data -by ordering the data into two sided standard dyads.

Our results justify, that several positive as well as negative factors can be identified having significant impact on the child number preferences of the respondents. By the utilization of these factors, different family types were identified. Not only the objective variables of life circumstances and social status having impact on the motivation factors, but the factors affecting subjective well-being, personal and family member values, and the beliefs embracing the consequences of having children are just as important and determinative.

9. IRODALOMJEGYZÉK

Ádám Sz, Gyórfy Zs, László K. A családi és munkahelyi szerepek közötti konfliktus és a pszichés jól-lét mutatók kapcsolata. In: Kopp M (szerk.), Magyar lelkiállapot 2008. Semmelweis Kiadó, Budapest, 2008:260-266

Ádám Sz, Rosta A. Nemi szerepek. In: Rosta G, Tomka M (szerk.), Mit értékelnek a magyarok? Faludi Ferenc Akadémia, Budapest, 2010:81-114

Ádám Sz, Susánszky A, Gyórfy Zs, Dukay-Szabó Sz. Családtervezési stratégiák, családdal kapcsolatos értékek és attitűdök a fiatalok körében. In: Susánszky É, Szántó Zs (szerk.) Magyar lelkiállapot 2013. Semmelweis Kiadó, Budapest, 2013: 213-225

Ahn N, Mira P. (2002) A note of changing relationship between fertility and female employment rates in developed countries. J POPUL ECON 15 4: 667–682

Ajzen I, Fishbein M. Understanding attitudes and predicting social behavior, Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall. 1980

Ajzen I. (1991) The Theory of Planned Behavior. ORGAN BEHAV HUM DEC 50:179-211

Anderton DL, Tsuya, NO, Bean L L, Mineau GP. (1987). Intergenerational transmission of relative fertility and life course pattern. DEMOGRAPHY 24:467–480

Andorka R. Gyermekszám a fejlett országokban. Gondolat, Budapest, 1987

Andorka R. (1997) Changes in Hungarian society since the second world war. MACALESTER INT 2 12:114-133

Anxo D, Bosch G, Rubery J. Shaping the life course: an European perspective. In: Anxo D, Bosch G, Rubery J (szerk.), The welfare state and life transitions. Edward Elgar, 2009:1–77

Arnold F, Fawcett JT. The value of children: A cross-national study. East-West Population Institute, Honolulu 1975

Axinn WG, Clarkberg ME, Thornton A. (1994) Family influences on family size preferences. DEMOGRAPHY 31 1:65-79

Bagozzi R P, Van Loo M E (1978) Fertility as consumption: Theories from the behavioral sciences. J CONSUM RES 4:199-228.

Bálint Cs, Duráczky B. A munka-család konfliktusok gyakoriságának és a társas támogatás észlelésének összefüggései nagycsaládos párok körében. In: Pilinszki A, Szabó T (szerk.) Családi és közösségi konfliktusok. Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet, Budapest 2015a:67-80.

Bálint Cs, Duráczky B. (2015b) Nagycsaládban élő gyermekek iskolai teljesítménye és extrakurrikuláris tevékenységei. METSZETEK 4 1:15-24

Bálint Cs, Duráczky B. (2016) Intergenerational transmission of different types of religiosity among family members. RELIG SOC CENTR EAST EUR 9 1:37-51

Bálint Cs, Duráczky B. (2017a) Fertility desires of adolescents and young adults living in large families – The role of the family of origin and the cultural stereotypes. EUR J MENTAL HEALTH 1:41-52

Bálint Cs, Duráczky B. A gyermekkori család és a társadalmi környezet hatása a vallásosság intergenerációs átadására. In: Bacskai K.(szerk.) A felekezeti oktatás új negyedszázada: Tanulmányok Pusztai Gabriella tiszteletére. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen 2017b:179-193.

Balog P. Házasság és életminőség: házasság, házastársi stressz, válás. In: Kopp M., Kovács ME (szerk.) A magyar népesség életminősége az ezredfordulón. Semmelweis Kiadó, Budapest 2006:233-245

Bandura A. Psychological modeling: Conflicting theories. Aldine Publications, New Brunswick 2006

Barber J. (2000) Intergenerational influences on the entry into parenthood: Mothers' preferences for family and nonfamily behavior. SOC FORCES 79 1:319–348

Barber J. (2001) The intergenerational transmission of age at first birth among married and unmarried men and women. SOC SCI RES 30 2: 219–247

Bauman Z. Liquid love: On the frailty of human bonds. Polity Press, Cambridge 2003

Bech P, Staehr-Johansen K, Gudex C. (1996) The WHO (Ten) well-being index: validation in diabetes. PSYCHOTHER PSYCHOSOM 65:183-190

Beck U, Beck-Gernsheim E. Individualization: institutionalized individualism and its social and political consequences. SAGE, London 2002

Beck U. A kockázati társadalom. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság– Századvég, Budapest 2003

Becker GS. An economic analysis of fertility. In: Becker GS (szerk.) Demographic and Economic Change in Developed Countries. Princeton University Press, NJ 1960:135–187

Becker GS, Lewis HG. (1973) On the interaction between the quantity and quality of children. J POLIT ECON 81 2:279-288

Becker GS, Tomes N. (1976) Child endowments and the quantity and quality of children. J POLIT ECON 84 4:143-162

Behrman J R, Taubman P. (1986) Birth order, schooling and earnings. J LABOR ECON 4:121–145

Berent J. (1953) Relationship between family sizes of the successive generations. MILBANK Q 31:39–50.

- Bernardi L, Oppo A.** Family configurations and fertility. In: Widmer E, Jallinoja R (szerk.) *Beyond the nuclear family: Families in a configurational perspective.* Peter Lang Editor, Bern 2008:175-202
- Bernardi L, White R.** Close kin influences on fertility behaviour. In: P. Heady P, Kohili M (szerk.), *Family, kinship and state in contemporary Europe.* Campus, Frankfurt 2010:177–202
- Bernardi L.** From mothers to daughters: Intergenerational transmission of family norms. In: Ellingsæter AL, Jensen A-M, Lie M (szerk.) *The social meaning of children.* Routledge, London 2013:153-169
- Bernardi L.** The intergenerational transmission of fertility. In: Scott R, Buchmann MC, Kosslyn SM (szerk.) *Emerging trend sin the social and behavioral sciences: An interdisciplinary, searchable and linkable resource.* Wiley and Sons. 2016:1-16
- Berrington A.** (2004) Perpetual postponers? Women’s, men’s and couple’s fertility intentions and subsequent fertility behaviour. *POPUL TREND* 117: 9–19
- Black S, Devereux P, Salvanes K.** (2005) The more the merrier? The effect of family size and birth order on children’s education. *Q J ECON* 120 2: 668-700
- Blake J.** (1968) Are Babies Consumer Durables? A Critique of the Economic Theory of Reproductive Motivation. *POP STUD-J DEMOG* 22 1:5-25
- Blaskó Zs.** (2005) Dolgozzanak-e a nők? A magyar lakosság nemi szerepekkel kapcsolatos véleményének változásai 1988, 1994, 2002. *DEMOGRÁFIA* 2–3:159–186
- Billari FC, Kohler H-P.** (2002) Patterns of lowest-low fertility in Europe, MPIDR working paper, WP
- Black S, Devereux P, Salvanes K.** (2005) The more the merrier? The effect of family size and birth order on children’s education. *Q J ECON* 120 2:668-700
- Bobbit-Zeher D, Downey DB, Merry J.** (2016) Number of Siblings During Childhood and the Likelihood of Divorce in Adulthood. *J FAM ISSUES* 37 15: 2075-2094
- Boehnke K.** (2001) Parent–offspring value transmission in a societal context. *J CROSS CULT PSYCHOL* 32: 241–255
- Bongaarts J, Feeney G.** (1998) On the quantum and tempo of fertility. *POPUL DEV REV* 24 2: 271–291
- Bongaarts J.**(2002) The end of the fertility transition in the developed world. *POPUL DEV REV* 28 3:419–443
- Bongaarts J, Feeney G.** (2004) The Quantum and Tempo of Life-Cycle Events. The Mortality Tempo Workshop sponsored by the Max Planck Institute for Demographic Research and the Population Council. 18–19 November. New York.

Bongaarts J, Feeney G. (2006) „The Tempo and Quantum of Life Cycle Events” Vienna Yearbook of Population Research 2006: 115–151

Bongaarts J, Sobotka T. (2012) A demographic explanation from the recent rise in European fertility. POPUL DEV REV 38 1:83-120

Booth A, Kee H. (2009) Birth order matters: the effect of family size and birth order on educational attainment. J POPUL ECON 22:367–397

Bradshaw J, Fich N, Mayhew E, Ritakallio V, Skinner Ch. Child poverty in large families. The Policy Press, Bristol 2006

Bras H, Van Bavel J, Mandemakers K. (2013) Unraveling the intergenerational transmission of fertility: genetic and shared-environment effects during the demographic transition in the Netherlands, 1810–1910. HIST FAM 18 2:116-134

Bratberg E, Dahl S, Risa, A. (2002) ‘The double burden’ - Do combinations of career and family obligations increase sickness absence among women? EUR SOCIOLOG REV 18 2:233-249

Brzozowska Z. (2015) Female education and fertility under state socialism in Central and Eastern Europe. POPULATION 70 4:689-726

Buripakdi C. (1977) The value of Children – a cross-national study. University of Hawaii, Honolulu

Cacioppo JT, Gardner WL, Berntson GG. (1999). The affect system has parallel and integrative processing components: Form follows function. J PERS SOC PSYCHOL 76: 839-855.

Carlson E, Klinger A. (1987) Patterns in life: unmarried couples in Hungary. EUR J POPUL 3 1: 85-99.

Casher BB. (1977) Relationship between Birth Order and Participation in Dangerous Sports. RES Q 48 1:33-40.

Coleman JS. Micro foundations and macrosocial theory. In: Lindenberg S, Coleman JS, Nowak S. (szerk.) Approaches to social theory. Russel Sage, New York, 1986:345-363

Coleman JS. Foundations of Social Theory. Belknap Press, Cambridge 1990

Cranney S. (2015) The association between belief in god and fertility desires in Slovenia and the Czech Republic. PERSPECT SEX REPRO H 47 2:83-89

Cronbach LJ. (1955) Processes affecting scores on “understanding of others” and “assumed similarity”. PSYCHOL BULL 52:177–193

Csákó M. (2014) Lehet-e „ép” a család? Lehet-e „sérült” a család? SOCIO.HU 4:4-5

Cunningham M, Thornton A. 2006. The influence of parents’ marital quality on adult children’s attitudes toward marriage and its alternatives: main and moderating effects. DEMOGRAPHY 43 4:659-672

Dávid B, Barna I, Bóné V, Hegedűs R, Izsák É. A rendszerváltás családtörténetei. L'Harmattan 2016

Davis SN, Greenstein TN. (2009) Gender ideology: Components, predictors, and consequences. *ANNU REV SOCIOL* 35: 87–105

Duncan OD, Freedman R, Coble JM, Slesinger DP. (1965) Marital fertility and size of family of orientation. *DEMOGRAPHY* 2:508–515

Emery T.(2013) Intergenerational transfers and European families: Does the number of siblings matter? *DEMOGR RES* 29 10:247-274

Fasang AE, Raab M. (2014). Beyond transmission: Intergenerational patterns of family formation among middle-class american families. *DEMOGRAPHY* 51 5:1703–1728

Fischer T. Parental Divorce, Conflict, and Resources. ICS dissertation series No. 105. Nijmegen: University of Nijmegen. 2004

Fishbein M, Ajzen I. Predicting and changing behavior: The reasoned action approach. Psychology Press, New York 2010

Földházi E. Válás és szétköltözés. In: Monostori J, Öri P, Spéder Zs (szerk.) Demográfiai portré 2015, KSH NKI, Budapest 2015

Földvári M. Vallásosság és értékek együttjárása a magyar társadalom generációiban. Doktori értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem 2004

Frejka T.(2008) Parity distribution and completed family size in Europe: Incipient decline of the two-child family model? *DEMOGR RES* 19 4:47-71

Frejka T. Cohort overlays of evolving childbearing patterns: How postponement and recuperation are reflected in period fertility trends. Max Planck Institute for Demographic Research, Rostock 2010

Friedman D, Hechter M, Kanazawa S. (1994): A Theory of the Value of Children. *DEMOGRAPHY* 31 3:375-401

Frone M, Russell M, Cooper L. (1992) Antecedens and Outcomes of Work – Family Conflict: Testing a Model of the Work – Family Interface. *J APPL PSYCHOL* 77 1:65-78

Gábos A. Családok helyzete és családtámogatások a kilencvenes években. In: Kolosi T, Tóth I Gy, Vukovics Gy. (szerk.) Társadalmi riport 2000. TÁRKI, Budapest 2000:99-122

Gábos A, Gál RI, Keller T. A gyermeknevelés költsége és a társadalmi kompenzáció. TÁRKI, Budapest 2007

Giddens A. The transformation of intimacy: Sexuality, love and eroticism in modern societies. Stanford University Press, Stanford 1992

Glass J, Polisar D. (1987) A method and metric for assessing similarity among dyads. *J MARRIAGE FAM* 49: 663–668

- Goldscheider FK.** (2000) Men, children and the future of the family in the third millennium. *FUTURES* 32 6:525–538
- Goldstein JR, Sobotka T, Jasilioniene A.** (2009) The end of lowest-low fertility? *POPUL DEV REV* 35 4: 663–700
- Greenhaus J, Beutell, N.** (1985) Sources of conflict between work and family roles. *ACAD MANAGE REV* 10:76-88
- Greenhaus J, Powell G.** (2006) When Work and Family are allies: A Theory of Work - Family Enrichment. *ACAD MANAGE REV* 31:72- 92
- Grindstaff CF, Balakrishan TR, Dewit DJ.** (1991) Educational attainment, age at first birth and lifetime fertility: An analysis of Canadian fertility survey data. *CAN REV SOCIOL* 28 3:324-339
- Guetto R, Lujikx R, Scherer S.** (2015) Religiosity, gender attitudes and women's labour market participation and fertility decisions in Europe. *ACTA SOCIOL (LONDON)* 58 2:155-172.
- Hagewen K, Morgan S.** (2005) Intended and Ideal Family Size in the United States, 1970-2002. *POPUL DEV REV* 31 3:507-527
- Hayford S, Morgan P.** (2008) Religiosity and Fertility in the United States: The Role of Fertility Intentions. *SOC FORCES* 86 3:1163-1188
- Hayford S, Hardie J.** Gender differences in adolescents' work and family orientations in the United States. International Union for the scientific study of population conference. Busan, South Korea 2013.08.13.
- Heaton TB, Jacobson CK, Holland K.** (1999) Persistence and Change in Decisions to Remain Childless. *J MARRIAGE FAM* 612: 531–539
- Hobson B, Morgan D.** Introduction: making man into father. In: Hobson, B. (szerk.) Making man into father. Man, Masculinity and the Social Policies of Fatherhood. Cambridge University Press, Cambridge 2002:1–24
- Hoffman LW, Hoffman ML.** The Value of Children to Parents. In: Fawcett JT (szerk.) Psychological Perspectives on Population. Basic Books, New York. 1973:19-76
- Hollós M, Bernardi L.** (2009) Gyermekvállalás bizonytalan időkben. *DEMOGRÁFIA*. 52 1: 28–39
- Husz I.** (2006) Iskolázottság és a gyermekvállalás időzítése. *DEMOGRÁFIA* 49 1:46-67
- Husz I.** (2014) Családforma és funkcionalitás: Hozzászólás az „Ép család?” vitához. *SOCIO.HU* 4:4-5
- Iacovou M, Tavares LP.**(2011) Yearning, Learning, and Conceding: Reasons Men and Women Change Their Childbearing Intentions. *POPUL DEV REV* 37 1:89–123

- Innstrand S, Langballe E, Espnes G, Aasland O, Falkum E.** (2010) Work-Home Conflict and Facilitation across four different Family Structures in Norway. *COMMUN WORK FAMILY* 13 2:231-249
- Jain S, Nair K.** (2013) Research on Work – Family Balance: A Review. *BUS PERSPECT RES* July 43-58
- Jennings J, Leslie PW.** (2013) Differences in intergenerational Fertility associations by Sex and Race in Saba, Dutch Caribbean, 1876-2004. *HIST FAM* 18 2:135-153
- Johnson NE, Stokes CS.** (1976) Family size in successive generations: The effects of birth order, international change in lifestyle, and familial satisfaction. *DEMOGRAPHY* 13:175–187
- Johnstone M, Lucke J, Lee C.** (2011) Influences of marriage, motherhood, and other life events on Australian women's employment aspirations. *PSYCHOL WOMEN QUART* 35 2:267-281
- Juncke D, Henkel M.** Mehrkindfamilien in Deutschland. Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, Berlin 2013
- Kalwij A.** (2010) The Impact of Family Policy Expenditure on Fertility in Western Europe. *DEMOGRAPHY* 47:503-519
- Kapitány B.** (2008) Az 1985 és 1996 közötti családtámogatási rendszer termékenységre gyakorolt hatása. *DEMOGRÁFIA* 51 1:51-78
- Kapitány B, Spéder Zs.** Factors affecting the realisation of child-bearing intentions in four European countries. KSH NKI, Budapest 2011
- Kapitány B.** (2012) „Látogató párcapcsolatok” Magyarországon. *SZOCIOLÓGIAI SZEMLE* 22 1:4-29
- Kapitány B, Spéder Zs.** Gyermekvállalás. In: Monostori J, Óri P, Spéder Zs (szerk.) *Demográfiai portré 2015*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest 2015:41-56
- Kapitány B.** (2015) A népesedéspolitikával kapcsolatos elvárások és a családtámogatások ismertségének változása Magyarországon 2010-2016 között. *DEMOGRÁFIA* 58 4:267-285
- Kaplan H.** (1996) A theory of fertility and parental investment in traditional and modern human societies. *Yearbook of Physical Anthropology* 39:91–135
- Kariman N, Amerian M, Jannati P, Salmani F** (2016) Factors influencing first childbearing timing decisions among men: Path analysis. *INT J REPROD BIOMED* 14 9:589-596
- Kenny D, Kashy D, Cook W.** *Dyadic Data Analysis*. The Guilford Press, New York 2006
- Kenny D, Winquist L.** The measurement of interpersonal sensitivity: Consideration of design, components, and unit of analysis. In: Hall J, Bernieri F.

(szerk.) Interpersonal sensitivity: Theory and measurement. Englewood Cliffs, NJ 2001:265-302

Kessler D.(1991) Birth order, family size, and attachment: Family structure and wage determination. *J LABOR ECON* 9 4:413-427

Klinger A. A termékenység befolyásolásának eszközei. In: Kulcsár K (szerk.) A népesedés és a népesedéspolitikai. Kossuth Kiadó, Budapest 1983: 29–72.

Kmetty Z. A többgyermekes háztartásban élők szociológiai jellemzői és kapcsolatuk a szociális szolgáltatások rendszerével. NCSSZI, Budapest 2013

Knafo A, Schwartz SH. (2003) Parenting and adolescents' accuracy in perceiving parental values. *CHILD DEV* 74:595–611

Kohler H.-P, Billari FC, Ortega JA. (2002) The emergence of lowest-low fertility in Europe during the 1990s. *POPUL DEV REV* 28 4: 641–680

Kravdal O. (1996) How the local supply of day-care centers influences fertility in Norway: A parity-specific approach. *POPUL RES POLICY REV* 3: 201–218

Kroska A. Gender ideology and gender role ideology. In: Ritzer G. (szerk.) *The blackwell encyclopedia of sociology*. Blackwell Publishing, Malden 2007:1867–1869

KSH. Gyermekvállalás és gyermeknevelés. KSH, Budapest 2011

KSH 2011. évi Népszámlálás 3. országos adatok. KSH, Budapest 2013

Le Moglie M, Mencarini L, Rapallini Ch. (2015) Is it just a matter of personality? On the role of subjective well-being in childbearing behaviour. *J ECON BEHAV ORGAN* 117:453-475

Lang PJ, Bradley MM, Cuthbert BN. (1998) Emotion, motivation, and anxiety: Brain mechanisms and psychophysiology. *BIOL PSYCHIAT* 44:1248-1263.

Lawson DW, Mace R. (2010) Optimizing modern family size – Trade-offs between fertility and the economic cost of reproduction. *HUM NAT* 21: 39-61

Lechner C, Tomasik M, Silbereisen R, Wasilewski J. (2014) Religiosity reduces family-related uncertainties but exacerbates their association with distress. *INT J PSYCHOL RELIG* 24:185–200

Lee RD, Bulatao R A. The demand for children: A critical essay In: Bulatao RA, Lee RD (szerk.) *Determinants of fertility in developing countries*. Academic Press, New York 1983:233-287

Lesthaeghe R, Wilson C. (1982) Les modes de production, la laïcisation et le rythme de baisse de la fécondité en Europe de l'Ouest de 1870 à 1930. *POPULATION* 3: 623–645

Lesthaeghe R. (1983) A century of demographic and cultural change in Western Europe. *POPUL DEV REV* 9 3:411-435

- Lesthaeghe R, Willems P.** (1999) Is low fertility a temporary phenomenon in the European Union? *POPUL DEV REV* 25 2: 211–228.
- Letablier M.-Th.** (2008) Why France has high fertility: The impact of policies supporting parents. *JPN SOC SEC POL* 7 2: 41–56
- Liefbroer A.**(2009) Changes in family size intentions across young adulthood: A life-course perspective. *EUR J POPUL* 25:363–386
- Liefbroer A, Klobas J, Philipov D, Ajzen I.** Reproductive decision-making in a macro-micro perspective: A conceptual framework. In: Philipov D, Liefbroer A, Klobas J. (szerk.) *Reproductive decision-making in a macro-micro perspective*. Springer, New York 2015:1-16
- Lindahl L.**(2008) Do birth order and family size matter for intergenerational income mobility? Evidence from Sweden. *APPL ECON* 40:2239- 2257
- Little RJ, Rubin DB.** *Statistical analysis with missing data*. Wiley and Sons, New York 1987
- Liu S, Hynes K.** (2012) Are difficulties balancing work and family associated with subsequent fertility? *FAM RELAT* 61:16-30
- Lundberg S, Pollak R.**(2015) The evolving role of marriage: 1950–2010. *FUTURE CHILD* 25 2:29-50
- Lyngstad TH, Prskawetz A.** (2010) Do siblings' fertility decisions influence each other? *DEMOGRAPHY* 47 4: 923–934.
- Mace R.** (2007) The evolutionary ecology of human family size. In: Dunbar R, Barrett L. (szerk.) *The Oxford handbook of evolutionary Psychology*. Oxford University Press, Oxford 2007:383-396
- Macura M.** (2000) Fertility decline in the transition economies, 1989–1998: economic and social factors revisited. In: *Economic Survey of Europe*, No. 1 Chapter 6. Geneva: UN ECE.
- Makay Zs.** Párkapcsolati magatartás és családalapítás a fiatalok körében. In: Székely Levente (szerk.) *Magyar ifjúság 2012 – Tanulmánykötet*. Kutatópont, Budapest 2013:53- 89
- Makay Zs.** Családtámogatás, gyermeknevelés, munkavállalás. In Monostori J, Őri P, Spéder Zs. (szerk.) *Demográfiai portré 2015. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH NKI, Budapest 2015:57–74
- Manlove J.** (1997) Early Motherhood in an Intergenerational Perspective: The Experiences of a British Cohort. *J MARRIAGE FAM* 59 2:263-279
- Marlani V.** (2008) The changing relationship between family size and educational attainment over the course of socioeconomic development: Evidence from Indonesia. *DEMOGRAPHY* 45 3:693-717

- Matsueda RL.** Rational choice research in criminology: A multi-level framework. In: Wittek R, Snijders TAB, Nee V. The handbook of rational choice social research. Stanford University Press, Stanford 2013:283-321
- McClelland GH.** Family-size desires as measures of demand. In: Bulatao RA, Lee RD. (szerk.) Determinants of fertility in developing countries Academic Press, New York 1983:288-343
- McDonald P.** (2000) Gender equity in theories of fertility transition. *POPUL DEV REV* 26 3: 427–440
- McMillan H, Morris M, Atchley K.** (2011) Constructs of the work/ life interface: A synthesis of the literature and introduction of the concept of work/life Harmony. *HUM RESOUR DEV REV* 10 1:6- 25.
- Metcalfe A, Vekved M, Tough SC** (2014) Educational attainment, perception of workplace support and its influence on timing of childbearing for Canadian women: A cross-sectional study. *MATERN CHILD HEALTH J* 18:1675-1682
- Miller WB, Pasta DJ.** (1993) Motivational and nonmotivational determinants of child-number desires. *POPUL ENVIRON* 15 2:113-138.
- Miller WB.** (1994) Childbearing motivations, desires, and intentions: a theoretical Framework. *GENET SOC GEN PSYCH* 120 2:223-258
- Miller WB, Pasta DJ.**(1994) The psychology of child timing: a measurement instrument and a model. *J APPL SOC PSYCHOL* 24 3:221-250.
- Miller WB, Pasta DJ.** (1995) Behavioural intentions: which ones predict fertility behaviour in married couples ? *J APPL SOC PSYCHOL* 25:530-555
- Miller WB.** (1995) Childbearing motivation and its measurement. *J BIOSOC SCI* 27 4:473-487
- Miller WB, Severy LJ, Pasta DJ.** (2004) A framework for modeling fertility motivation in the dyad. *POP STUD-J DEMOG* 58 2: 193-205
- Miller WB.** (2007) The interaction of positive and negative childbearing desires: A graphic model. www.tfri.org.
- Miller WB.** Fertility intentions, counterintentions, and subintentions: A theoretical framework and graphic model. Transnational Family Research Institute, Aptos 2010
- Miller WB.** Differences between fertility desires and intentions: Implications for Theory, Research and Policy. In: P. Morgan P, Sobotka T, Testa MR.(szerk.) Vienna Yearbook of Population Research 9 2011:75-98
- Moen P, Erickson MA, Dempster-McClain D.** (1997) Their mother's daughters? The intergenerational transmission of gender attitudes in a world of changing roles. *J MARRIAGE FAM* 5 1: 281–293

Morosow K, Kolk M. How does birth order and number of siblings affect fertility? A within-family comparison using Swedish register data. Stockholm Research Reports in Demography 2016

Monostori J. (2015) Az egyszülős családdá válás az életútban és annak demográfiai meghatározói. DEMOGRÁFIA 58 1:27-56

Monostori J, Murinkó L. Család- és háztartásszerkezet. In: Monostori J, Óri P, Spéder Zs (szerk.) Demográfiai portré 2015. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest 2015:153-170

Murinkó L, Földházi E. Háztartás és Családszerkezet. In: Óri P, Spéder Zs. (szerk.) Demográfiai portré 2012 – Jelentés a magyar népesség helyzetéről. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest 2012:113-124

Murinkó L. (2014) A nemi szerepekkel és a családdal kapcsolatos attitűdök európai kitekintésben: értékek és gyermekgondozás. SZOCIOLÓGIAI SZLE 24 1:67-101

Murinkó L, Spéder Zs. Párkapcsolatok. In: Monostori J, Óri P, Spéder Zs (szerk.) Demográfiai portré 2015. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest 2015:9-26

Murphy M. (1999) Is the relationship between fertility of parents and children really weak? BIODEMOGR SOC BIOL 46 1-2:122–145

Murphy M, Wang D. (2001) Family-level continuities in childbearing in low-fertility societies. EUR J POP 17:75–96.

Murphy M, Knudsen L. (2002) The intergenerational transmission of fertility in contemporary Denmark: The effect of number of siblings (full and half), birth order, and whether male or female. POP STUD-J DEMOG 56 3:235-248

Murphy M, Wang D. The impact of intergenerationally-transmitted fertility and nuptiality on population dynamics in contemporary populations. In: Rodgers JL, Kohler HP (szerk.) Biodemography of human reproduction and fertility. Kluwer Academic Publishers, Boston 2002:209-228

Nauck B. The Changing Value of Children—a Special Action Theory of Fertility Behavior and Intergenerational Relationships in Cross-cultural Comparison Paper presented at the seminar “Low fertility, families and public policies”, organised by the European Observatory on Family Matters in Sevilla, September 15-16, 2000

Nordenfalk M. (2002) Multiple social roles — a resource or a burden: Is it possible for men and women to combine paid work with family life in a satisfactory way? GENDER WORK ORGAN 9 2:125-145

Neyer G. Family policies and fertility in Europe. Fertility policies at the intersection of gender policies, employment policies and care policies, MPIDR Working paper, 2006-010. <http://www.demogr.mpg.de/papers/working/wp-2006-010.pdf>

NCSSZI Fiatalok családalapításhoz, házassághoz és gyermekvállaláshoz kapcsolódó attitűdjei a családi minták tükrében. Budapest: NCSSZI CSPI, Budapest 2012

OECD. Babies and Bosses – Reconciling Work and Family Life. A Synthesis of Findings for OECD Countries. OECD Publishing, Paris 2009

OECD. *Doing better for families* . OECD Publishing, Paris 2011

Oinonen E. Families in converging Europe – A comparison of forms, structures and ideals. Palgrave MacMillan, New York 2008

Okagaki L, Bevis C. (1999) Transmission of religious values: Relations between parents' and daughters' beliefs. *J GENET PSYCHOL* 160: 303–318

Olneck M, Bills D. (1979) Family Configuration and Achievement: Effects of Birth Order and Family Size in a Sample of Brothers. *SOC PSYCHOL QUART* 42:135-148

Paksi V. (2014) A magasan képzett nők gyermekvállalása és a tudományterület hatása. *KULTÚRA ÉS KÖZÖSSÉG* 45 4:143-151

Parent-Thirion A, Macías EF, Hurley J, Vermeulen G. Fourth European working conditions survey. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin 2007

Parsons T. The Social Structure of the Family. In: Anshen R.(szerk.) *The Family – Its Functions and Destiny*. Harper, New York 1949:173-201

Pauka T, Tóth I. Nagycsaládosok életmódja és körülményei. Nagycsaládosok Országos Egyesülete, Budapest 2002

Pearson K, Lee A. On the inheritance of fertility in mankind. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London, Series A*, 192, 1899:282–330.

Pearson K, Lee A, Bramley-Moore L. Mathematical contributions to the theory of evolution. VI. Genetic (reproductive) selection: Inheritance of fertility in man, and of fecundity in thoroughbred racehorses. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London, Series A* 192. 1899:257–330

Philipov D, Kohler H-P. (2001) Tempo effects in the fertility decline in Eastern Europe: Evidence from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland and Russia, *EUR J POPUL* 17 1: 37–60.

Philipov D, Spéder Zs, Billari F. Now or later? Fertility intentions in Bulgaria and Hungary and the impact of anomie and social capital. *Vienna Institute of Demography, Working Papers* 08 2005:1-28

Philipov D. (2006) Gender Issues. *Dialog Population Policy Acceptance Study (PPAS)*. Work Package 5. BIB, No.5.

Pikó B. (2014) A családok jövője vagy a jövő családja – Kihívások a szociológia számára a XXI. században. *SZOCIO.HU* 4:6-7

- Pilinszki A.** (2014) „Szókereső” – Hozzászólás az „Ép család” vitához. SZOCIO.HU 4:8-10
- Pinnelli A, Fiori F.** (2008) The influence of partner involvement in fatherhood and domestic tasks on mothers' fertility expectations in Italy. FATHERING 6 2:169-191
- Ponczek V, Souza A.** (2012) New evidence of the causal effect of family size on child quality in a developing country. J HUM RESOUR 47 1:64-106
- Pongrácz T.-né, S. Molnár E.** Népesedési kérdésekkel kapcsolatos közvéleménykutatás. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Közlemények 43. 1976
- Pongrácz T.-né, S. Molnár E.** (1991) Családtervezés, gyermekvállalás, ideális gyermekszám a sokgyermekes anyák körében. DEMOGRÁFIA 3-4:383-410
- Pongrácz T.-né, S. Molnár E.** (1992) Kik is azok a „sokgyermekesek”? SZOCIOLÓGIAI SZLE 2:93-107
- Pongrácz T.-né** A család és a munka szerepe a nők életében. In: Nagy I, Pongrácz T.-né, Tóth Gy. (szerk.) Szerepváltozások. Jelentés a férfiak és nők helyzetéről. Budapest: TÁRKI – SzCsM 2001:30-46
- Pongrácz T.-né.**A párkapcsolatok jellegzetességei.In: Monostori J., Óri P., S. Molnár E., Spéder Zs.(szerk.) Demográfiai portré 2009:9-18
- Pongrácz T.-né, Spéder Zs.**(2003) Élettársi kapcsolat és házasság – Hasonlóságok és különbségek az ezredfordulón. SZOCIOLÓGIAI SZLE 4:55-75
- Pongrácz T.-né, S. Molnár E.** A nemi szerepmegosztásról, a családi élet és a munka összhangjáról alkotott vélemények változása 2000-2009 között. In: Pongrácz T.-né (szerk.) A családi értékek és a demográfiai magatartás változásai. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest 2011:95-112
- Ranjan P.** (1999) Fertility behaviour under income uncertainty. EUR J POPUL 15: 25–43
- Raub W, Buskens V, van Assen M.** (2011) Micro-Macro Links and Microfoundations in Sociology. J MATH SOCIOL 35 1-3 1-25
- Régnier-Loilier A, Vignoli D.** (2011) Fertility intentions and obstacles to their realization in France and Italy. POPULATION 66 2:361-390
- Riala K, Isohanni I, Jokelainen J, Jones P, Isohanni M.** (2003) The relationship between childhood family background and educational performance, with special reference to single-parent families: a longitudinal study. SOC PSYCHOL EDUC 6:349-365
- Rijken AJ.** (2009) Happy families, high fertility? Childbearing choices in the context of family and partner relationships. Doktori értekezés, Utrechti Egyetem
- Rijken AJ, Liefbroer AC.** (2009) Influences of the family of origin on the timing and quantum of fertility in the Netherlands. POP STUD-J DEMOG 63 1:71-85

- Risch SC, Jodl KM, Eccles JS.** (2004) Role of the father adolescent relationship in shaping adolescents' attitudes toward divorce. *J MARRIAGE FAM* 66:46–58
- Rohan MJ, Zanna MP.** Value transmission in families. In: Seligman C, J. M. Olson JM, Zanna MP. (szerk.) *The psychology of values: The Ontario symposium on personality and social psychology.* Erlbaum, NJ. 1996:253-276
- Ronsen M.** (2004) Fertility and public policies – Evidence from Norway and Finland. *DEMOGR RES* 10:143–170.
- Rosta G.** Hit és vallásgyakorlat. In: Székely L. (szerk.) *Magyar ifjúság 2012 tanulmánykötet.* Kutatópont, Budapest 2013:316-330
- S. Molnár E, Virágh E.** Közvélemény-kutatás népesedési kérdésekről – 1989. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Kutatási Jelentések, Budapest 38 1990
- S.Molnár E.** Élettársi együttélések – tények és vélemények. In: Nagy I, Pongrácz T.-né, Tóth IGY (szerk.) *Szerepváltozások: Jelentés a nők és férfiak helyzetéről.* 2001:65-87
- S. Molnár E.** (2009) A gyermekszám-preferenciák alakulása Magyarországon az elmúlt évtizedekben. *DEMOGRÁFIA* 52 4:283-312
- Schoen R, Astone NM, Kim YJ, Nathanson CA, Fields JM.** (1999) Do Fertility Intentions Affect Fertility Behavior? *J MARRIAGE FAM* 61 3: 790–799
- Sobotka T.** Understanding lower and later fertility in Central and Eastern Europe. In: Kotowska I, Jozwiak J. (szerk.) *Population of Central and Eastern Europe. Challenges and opportunities.* Statistical Publishing Establishment, Warsaw, 2003:691-724
- Sobotka T.** (2004) Is lowest-low fertility explained by the postponement of childbearing? *POPUL DEV REV* 30 2: 195–220.
- Sobotka T.** (2008) The Diverse Faces of the second Demographic Transition in Europe. *DEMOGR RES* 19 8:171-224
- Solaz A, Beaujouan E.** Is Fertility still Correlated to the Number of Siblings? A Cross-Generational Study Including Half Siblings. *European Population Conference 2014.* Budapest, Hungary
- Somlai P.** *Család 2.0.* Napvilág Kiadó, Budapest 2013
- Somlai P.** (2014) Gondolatok a „Szocio.hu” vitaindító kérdéseiről. *SZOCIO.HU* 4:11-12
- Spéder Zs.** (2005) Az európai családformák változatossága. Párkapcsolatok, szülői és gyermeki szerepek az európai országokban az ezredfordulón, *Századvég* 37: 3–48.
- Spéder Zs, Kamarás F.** (2008). Hungary: Secular fertility decline with distinct period fluctuations. *DEMOGR RES* 19 18:599–664.

Spéder Zs, Kapitány B.(2009) How are Time-Dependent Childbearing Intentions Realized? Realization, Postponement, Abandonment, Bringing Forward. EUR J POPUL 25 4:503–523.

Spéder Zs. Ellentmondó elvárások között... Családi férfiszerepek, apaképek a mai Magyarországon. In: Szerepváltozások: jelentés a nők és férfiak helyzetéről. TÁRKI, Munkaügyi Minisztérium Egyenlő esélyek titkársága, Budapest. 2011:207-228

Spéder Zs. Demográfiai helyzetkép – Magyarország 2014. KSH NKI, Budapest 2014

Susánszky É, Konkoly Thege B, Stauder A, Kopp M. (2006) A WHO jól-lét kérdőív rövidített (WBI-5) magyar változatának validálása a Hungarostudy 2002 országos lakossági egészségfelmérés alapján. MENTÁLHIGIÉNÉ ÉS PSZICHOSZOMATIKA 7 3:247-255

Syltevik LJ. (2010) Sense and Sensibility: Cohabitation in 'Cohabitation Land'. SOCIOL REV 58 3:444-462

Szabó L, Kapitány B. (2016) Gyermektelen újságírók és nagycsaládos gazdálkodók. DEMOGRÁFIA- KORFA 16 2:1-4

Szalma I. (2009) Az iskolai és munkaerő-piaci státus hatása a párkapcsolat formálódásra. DEMOGRÁFIA-KORFA 2–3: 175–205

Szalma I. (2014) A gyermekvállalás társadalmi normái és a mesterséges megtermékenyítéssel kapcsolatos attitűdök vizsgálata Magyarországon és Európában. REPLIKA 85–86:35–57

Szalma I, Takács J. (2014) Gyermektelenség - és ami mögötte van. Egy interjú vizsgálat eredményei. DEMOGRÁFIA 57 2-3:109-136

Székely A. A vallásosság alakulása Magyarországon 1995-2006 között. A vallásosság összefüggései a gyerekszámmal. Vallásosság és lelki-egészségi állapot. In: Kopp M. (szerk.) Magyar lelkiállapot 2008. Semmelweis kiadó, Budapest 2008:373-381

Szretykó Gy. A nagycsaládosok életkörülményeinek alakulása Magyarországon a rendszerváltás óta. In: Szretykó Gy. (szerk.) A szegénység, az egészség és a társadalmi kirekesztettség – A roncs társadalom szociológiai és társadalomgazdaságtani dimenziói. Comenius, Pécs 2007:169-205

Stefán-Makay Zs. (2009) A franciaországi családpolitika és a magas termékenységre összefüggése. DEMOGRÁFIA 52 4:313-348

Tam K-P. (2015) Understanding intergenerational cultural transmission through the role of perceived norms. J CROSS CULT PSYCHOL 46:1260–1266

Tárkányi Á. (2006) A gyermekszám és a vallásosság kapcsolata. DEMOGRÁFIA 49 1:68-84

Testa MR, Toulemon L. Family Formation in France: Individual preferences and subsequent outcomes, Vienna Yearbook of Population Research 2006:41-75.

Thélot C, Villac M. Politique familiale. Bilan et perspectives. Rapport à la ministre de l'emploi, de la solidarité et au ministre de l'économie, des finances et de l'industrie, Édition du Service de l'Information et de la Communication. 1998

Thévenon O. (2011) Family policies in OECD countries: A comparative analysis. *POPUL DEV REV* 37 2: 57–87

Thévenon O. A comparison of family policy development across OECD countries. In: Philipov D, Liebroer AC, Klobas JE. (szerk.) Reproductive decision-making in a macro-micro perspective. Springer, London 2015:17-40

Thorton A. (1980) 'The Influence of First Generation Fertility and Economic Status on Second Generation Fertility. *POPUL ENVIRON* 3 1:51-72

Tomka M. Vallási helyzetkép 2009. In: Tomka M, Rosta G. (szerk.) Mit értékelnek a magyarok? Faludi Akadémia, Budapest 2010: 401-426

Toulemon L, Testa M.R. (2005). Fertility intentions and actual fertility: A complex relationship. *POPUL SOC* 415:1-4

Tóth O. (2014) Miért épp a család? *SZOCIO.HU* 4:13-15

Utasi Á. Feláldozott kapcsolatok – A magyar szingli. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest 2005

Utasi Á. Éltető kapcsolatok – A kapcsolatok hatása a szubjektív életminőségre. Új Mandátum, Budapest 2008

Vaananen A, Kevin M, Ala-Mursula L, Pentti J, Kivimaki M, Vahtera, J. (2004) The double burden of and negative spillover between paid and domestic work: Associations with health among men and women. *WOMEN HEALTH* 40 3:1-18

Van de Kaa DJ. (1987) Europe's second demographic transition. *POPUL BULL* 42 1:1-59

Van de Kaa DJ. (1997) Options and sequences: Europe's demographic patterns. *J AUST POPUL ASSOC* 14 1:1-30

Van de Kaa DJ. The Idea of a Second Demographic Transition in Industrialized Countries. Konferencia előadás, 6. Welfare Policy Seminar of the National Institute of Population and Social Security, Tokyo, Japan, 2002. jan 29.

Van Poppel F, Monden C, Mandemakers K. (2008). Marriage timing over the generations. *HUMAN NATURE* 19 1: 7–22.

Varga B. (2005) *A gyermekvállalási kedvet befolyásoló tényezők.* In: Szretykó György (szerk.) Az ifjúság helyzete és jövőképe – Adalékok az ifjúság szociológiai elemzéséhez. Comenius, Pécs 2005

Vaskovics L. A társadalmi modernizáció és a munkamegosztás a partnerkapcsolatokban és a családban. (Összehasonlító vizsgálat). In: Elekes Zs, Spéder Zs. (szerk.) Törések és kötések. Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó, Budapest 2000: 287–303.

Voltz R. Väter zwischen Wunsch und Wirklichkeit. In: Mühling, T, Rost H. (szerk.) Väter im Blickpunkt. Verlag Barbara Budrich, Opladen 2007: 205–224.

Wayne J, Musisca N, Fleeson W. (2004) Considering the role of personality in the work-family experience: Relationships of the big five to work-family conflict and facilitation. *J VOCAT BEHAV* 64:108-130

Werbel J, Walter M. (2002) Changing views of work and family roles: A symbiotic perspective. *HUM RESOUR MANAGE R* 12:293- 298

Zimmer B G, Fulton J. (1980) Size of family, life chances, and reproductive behaviour. *J MARRIAGE FAM* 42:657–670

Zimet G, Dahlem S, Zimet S, Farley G. (1988) The multidimensional scale of perceived social support. *J PERS ASSESS* 52 1:30-41

10. SAJÁT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

10.1 Az értekezés témájában megjelent publikációk

Bálicity Cs, Duráczy B. A munka-család konfliktusok gyakoriságának és a társas támogatás észlelésének összefüggései nagycsaládos párok körében. In: Pilinszki A, Szabó T (szerk.) Családi és közösségi konfliktusok. Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet, Budapest 2015a:67-80.

Bálicity Cs, Duráczy B. (2015b) Nagycsaládban élő gyermekek iskolai teljesítménye és extrakurrikuláris tevékenységei. METSZETEK 4 1:15-24

Bálicity Cs, Duráczy B. (2016) Intergenerational transmission of different types of religiosity among family members. RELIG SOC CENTR EAST EUR 9 1:37-51

Bálicity Cs, Duráczy B. (2017a) Fertility desires of adolescents and young adults living in large families – The role of the family of origin and the cultural stereotypes. EUR J MENTAL HEALTH 1:41-52

Bálicity Cs, Duráczy B. A gyermekkori család és a társadalmi környezet hatása a vallásosság intergenerációs átadására. In: Bacskai K.(szerk.) A felekezeti oktatás új negyedszázada: Tanulmányok Pusztai Gabriella tiszteletére. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen 2017b:179-193.

10.2 Egyéb publikációk

Dózsa K M, **Bálicity Cs, Kőrösi L, Falusi Zs, Pál L, Merész G, Sinkó E** (2017) Praxisközösségi szolgáltatások igénybevétele, lakossági attitűdváltás. NÉPEGÉSZSÉGÜGY 95 1:78-85

Bálicity Cs. Népegyházi keretek között működő vallásos kiscsoportok mint közösségek. In: Pusztai G, Lukács Á. (szerk.) Közösségteremtők: Tisztelgés a magyar vallásszociológusok nagy nemzedéke előtt. Debrecen University Press, Debrecen 2014:79-93

Bálicity Cs. (2013) The ways and characteristics of adults' religious learning in Eastern Hungary. HERJ 3 2 Paper doi 10.14413/HERJ2013.02.03.

Bálicity Cs. (2012) Felnőtt hittan csoportok jellemzői Kelet-Magyarországon. EMBERTÁRS 10 4:331-340

11. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönetet mondok mindazoknak, akik szakmai vagy emberi segítséget nyújtottak a disszertációm megírása során. Elsősorban témavezetőmnek, Dr. Dávid Beáta professzor asszonynak, akinek szakmai támogatása és töretlen optimizmusa nélkül ez az értekezés nem jöhetett volna létre. Köszönöm a Semmelweis Egyetem 4/3 doktori program valamennyi témavezetőjének és hallgatójának a doktori műhelyek során nyújtott segítségét és építő kritikáját, az Egészségügyi Menedzserképző Központ vezetőinek és munkatársainak a segítségét. Duráczy Bálintnak a módszertani kérdések megválaszolásában nyújtott fontos segítségét, a NOE elnökségének a bizalmat. Végül, de egyáltalán nem utolsósorban hálás vagyok családom, főként feleségem és gyermekeim támogatásáért és türelméért, amely nélkül ez a dolgozat nem készülhetett volna el.

12. MELLÉKLETEK**1. számú melléklet A kutatás főkérdőive****1. ELŐSZÖR AZ ÖNÖK HÁZTARTÁSÁRA VONATKOZÓAN SZERETNÉK KÉRDÉSEKET FELTENNI. KÉREM, SOROLJA FEL AZOKAT, AKIKKEL EGYÜTT ÉL. KEZDJÜK ÖNNEL!**

Személy sorszáma A	Keresztneve B	Neme C	Születési éve D	Családi állás a kérdezetthez E	Iskolai végzettsége F	Fő tevékenysége G	Tartósan beteg, fogyatékkal élő H
Kérdezett				XXXXXXXX			
02							
03							
04							
05							

KÓDOK:**C-NEME** 1- férfi 2- nő**E- CSALÁDI ÁLLÁS A KÉRDEZETTHEZ**

PARTNER: 01 – házastársa 02 – élettársa **GYERMEK:** 03 – a jelenlegi házastárssal, élettárssal közös gyermek 04 – a kérdezett saját gyermeke egy korábbi partnertől 05 – házasság/élettárs korábbi kapcsolatából származó gyermek 06 – örökbe fogadott gyermek

MÁS HÁZTARTÁSTAG:

07 – szülője 08 – nevelőszülő, nem vér szerinti szülő 09 – anyósa – apósa (élettársnál is)

10 – gyermekének házasság-, élettársa (menye, veje) 11 – unokája, dédunokája 12 – édestestvére

13 – testvére (fél-, mostoha) 14 – nagyszülő, dédszülő, partner nagyszülője, dédszülője 15 – egyéb rokona 16 – nem rokona

F-ISKOLAI VÉGZETTSÉGE

01-befejezetlen 8 osztály 02 – általános iskola 03 – szakközépiskola 04 – gimnázium, szakközépiskola 05 – felsőfokú szakképzés 06 – főiskola (Ba/BSc) 07- egyetem (Ma/MSc) 08 - posztgraduális

G – FŐ TEVÉKENYSÉGE

01- dolgozik teljes munkaidőben 02 – dolgozik részmunkaidőben 03- GYES/GYED 04- nyugdíjas 05- munkanélküli 06- háztartásbeli 07 – tanuló

H – TARTÓSAN BETEG, FOGYATÉKKAL ÉLŐ

01-igen 02 – nem

2. ÖNNEL EGYÜTT ÖSSZESEN HÁNYAN LAKNAK AZ ÖNÖK A HÁZTARTÁSÁBAN, A KOLLÉGISTÁKAT ÉS A MÁS TELEPÜLÉSEEN DOLGOZÓKAT IS BELESZÁMÍTVÁ?

.....fő

3. A KÖVETKEZŐ KÉRDÉSEK ÖNRE VONATKOZNAK. MI AZ ÖN CSALÁDI ÁLLAPOTA?

01-nőtlen, hajadon 02- élettársi kapcsolatban él 03- házas 04- elvált 05- özvegy

4. MELYIK ÁLLÍTÁSSAL TUDNÁ MAGÁT LEGINKÁBB JELLEMEZNI?

01-vallásos vagyok, az egyház tanítását követem 02- vallásos vagyok a magam módján 03- nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e 04- nem vagyok vallásos 05- határozottan más a meggyőződésem

5. MELYIK FELEKEZETHEZ TARTOZIK?

00-nem tartozik semmilyen felekezethez 01- római katolikus 02- görög katolikus 03 – református 04 – evangélikus 05 – orthodox 06 – izraelita 07 – hit gyülekezete 08 – jehova tanúi 9- egyéb kiségyház

6. ESKÜVŐKTŐL, TEMETÉSEKTŐL ÉS KERESZTELŐKTŐL ELTEKINTVE, MOSTANÁBAN MILYEN GYAKRAN SZOKOTT RÉSZT VENNI VALLÁSI SZERTARTÁSOKON?

01-hetente többször 02- hetente 03- havonta 04- csak bizonyos ünnepekkor 05- évente 06- ritkábban 07- soha/szinte soha

7. MOST SZERETNÉK A GYEREKKORI CSALÁDJÁVAL KAPCSOLATBAN FELTENNI NÉHÁNY KÉRDÉST. HOL SZÜLETETT ÖN? KÉREM, AZT A TELEPÜLÉST MONDJA, AHOL ÉDESANYJA ÉLT, AMIKOR ÖN SZÜLETETT!

.....

8. AZ ÖN SZÜLEI, AMIKOR ÖN MEGSZÜLETETT:

01-házasságban éltek 02-élettársként éltek együtt 03-nem éltek együtt

9. MA IS EGYÜTT ÉLNEK A SZÜLEI?

01-igen 02-nem, elváltak/megszakították a kapcsolatot 03-egyik szülő meghalt 4- mindketten meghaltak

10. AZ ÖN ÉDESANYJA HÁNY ÉVESEN SZÜLTE AZ ELSŐ GYERMEKÉT?

..... évesen

11. ÖSSZESEN HÁNY ÉDES-, FÉL- ÉS MOSTOHA TESTVÉRE VAN ÖNNEK?

	Édestestvére
	Féltestvére
	Mostoha testvére

12. ÖN HÁNYADIK GYERMEKKÉNT SZÜLETETT?

..... gyerekként

13. MOST GYERMEKEIRŐL SZERETNÉM KÉRDEZNI. KÉREM, HOGY SOROLJA FEL VALAMENNYI GYERMEKÉT, ATTÓL FÜGGETLENÜL, HOGY MENNYI IDŐS, ÉS HOGY KÖZÖS HÁZTARTÁSBAN ÉLNEK-E.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K

A- KERESZTNÉV

B- SZÜLETÉSI ÉV

C- NEME 1-fió 2- lány

D- ROKONSÁGI VISZONY 1. – a jelenlegi házastárrsal, élettárrsal közös gyermek 2. – a kérdézt saját gyermeke egy korábbi partnertől 3. – házás/élettárs korábbi kapcsolatából származó gyermek 4. – örökbe fogadott gyermek

E- A GYERMEK SZÜLETÉSE TERVEZETT VOLT-E? 1- tervezett volt 2- későbbre volt tervezve 3- nem volt tervezve

F- VAN-E KRÓNIKUS BETEGSÉGE? 0-nincsen 1- van

G- SPECIÁLIS NEVELÉSI IGÉNYŰ-E? 0-nem 1-mozgáskorlátozott 2- értelmi fogyatékos 3-látássérült 4-hallássérült 5-beszédben akadályozott 6- diszlexiás 7-diszgráfias 8-diszkalkuliás 9-hiperaktív 10-mutista 11-autista

H- ISKOLAI VÉGZETTSÉGE 1-befejezetlen 8 osztály 2-általános iskola 3- szakmunkásképző 4-gimnázium, szakközépiskola 5-felsőfokú szakképzés 6- főiskola/Ba Bsc 7-egyetem/Ma Msc 8-posztgraduális

I- **VAN-E NYELVVIZSGÁJA?** 0-nincsen 1-van, egy nyelvből 2- van, több nyelvből

J- **SPORTOL(T)-E VERSENYSZERŰEN?** 0- soha nem sportolt versenyszerűen 1-sportolt versenyszerűen, de már abbahagyta 2- most is versenyszerűen sportol

K- **TANUL(T)-E HANGSZEREN JÁTSZANI?** 0- soha nem tanult hangszeren játszani 1- tanult hangszeren játszani, de már abbahagyta 2-most is tanul hangszeren játszani

14. ÖNNEK VÉGŰL ANNYI GYERMEKE VAN, MINT AMENNYIT EREDETILEG, MÉG A GYERMEKVÁLLALÁS ELŐTT SZERETETT VOLNA, VAGY TÖBB, VAGY KEVESEBB?

01-annyi 02- több 03- kevesebb 04- nem volt határozott elképzelése, hogy mennyit szeretne

15. HA AZ ELŐZŐ KÉRDÉS 02 VAGY 03: MI AZ OKA ANNAK, HOGY VÉGŰL KEVESEBB/TÖBB GYERMEKET VÁLLALT, MINT AMENNYIRE EREDETILEG GONDOLT? KÉREM, A KÁRTYALAP SEGÍTSÉGÉVEL VÁLASZOLJON! 01-választotta 02- nem választotta

01. párcapcsolatának változása (elhidegülés, válás, haláleset) miatt	
02. új párcapcsolat, új család alapítása miatt	
03. társas támogatás (családi, baráti segítség) hiánya, megszűnése miatt	
04. anyagi körülmények romlása miatt	
05. anyagi körülmények javulása miatt	
06. tanulmányai miatt	
07. vissza kellett térnie a munkaerőpiacra	
08. rugalmas, támogató munkahely segítette	
09. saját vagy párja egészségi állapota miatt	
10. egy következő terhességtől, a szüléstől való félelem, rossz szülésélmények miatt	
11. már megszületett gyermeke(i) egészségi állapota miatt	
12. sikertelen terhességek, magzat, csecsemő halála miatt	
13. a gyereknevelés nehézségei, fáradalmi miatt	

14. a gyereknevelés örömei miatt („kedvet kapott hozzá”)	
15. aktuális családpolitika (támogatások, kedvezmények változása) miatt	
16. nem tervezett gyermekáldás miatt	
17. ikerterhesség miatt	
18. szereti így az életét, nem akar változást	
19. a "babaprojektek" közepén tartanak	
20. egyéb ok, éspedig:.....	

16. ÖSSZESEN HOGYAN MINŐSÍTENÉ SAJÁT EGÉSZSÉGI ÁLLAPOTÁT?

01-nagyon rossz 02- rossz 03- közepes 04- jó 05- kiváló

17. MENNYIRE VOLT JELLEMZŐ AZ ELMÚLT KÉT HÉT BEN, HOGY...

...vidám és jókedvű volt	1	2	3	4
...nyugodt és ellazult volt	1	2	3	4
...aktív és élénk volt	1	2	3	4
...ébredéskor friss és kipihent volt	1	2	3	4
...napjai tele voltak az ön számára érdekes dolgokkal	1	2	3	4

01-egyáltalán nem jellemző 02 – alig jellemző 03 – jellemző 04 – teljesen jellemző

18. AZ EMBEREK ARRÓL BESZÉLNEK, HOGY MANAPSÁG VÁLTOZÓBAN VAN A FÉRFIAK ÉS A NŐK SZEREPE. KÉREM, JELEZZE, HOGY MENNYIRE ÉRT EGYET, VAGY MENNYIRE NEM ÉRT EGYET A KÖVETKEZŐ ÁLLÍTÁSOKKAL:

Egy dolgozó anya éppoly meleg és biztonságot adó kapcsolatot tud kialakítani gyermekeivel, mint egy nem dolgozó	1	2	3	4
Egy óvodáskorú gyermek valószínűleg megszenved, ha az anyja dolgozik	1	2	3	4
Lehet munkát vállalni, de amit egy nő igazán akar, az az otthon és a gyermekek	1	2	3	4

A háziasszonyi élet épp annyi önmegvalósítást ad, mint a pénzért végzett munka	1	2	3	4
Ahhoz, hogy egy nő független lehessen, a legjobb, ha állása van	1	2	3	4
A férjnek és a feleségnek egyaránt hozzá kell járulnia a háztartás jövedelméhez.	1	2	3	4
Általában véve az apák éppúgy képesek gyermekeikről gondoskodni, mint az anyák.	1	2	3	4
A férfiaknak ugyanannyi felelősséget kell vállalniuk az otthonért és a gyermekekért, mint a nőknek.	1	2	3	4

1-teljesen egyetért 2-egyetért 3-nem ért egyet 4-egyáltalán nem ért egyet

19. HA KÉRDEZETTNEK VAN MUNKÁJA (ld. 1. táblázat): KÉREM, MONDJA MEG, HOGY AZ ELMÚLT HÁROM HÓNAPBAN MILYEN GYAKRAN TÖRTÉNT MEG ÖNNEL, HOGY...

...mikor megjött a munkából, túl fáradt volt ahhoz, hogy elvégezze az otthoni tennivalókat	1	2	3	4
...nehéz volt teljesíteni a családi kötelezettségeit, mert túl sok időt töltött a munkájával	1	2	3	4
...nem tudta rendesen ellátni a munkáját, mert fáradt volt az előző napi sok otthoni tennivaló miatt	1	2	3	4
...a családi kötelezettségei miatt nehéz volt a munkájára koncentrálni	1	2	3	4

1- hetenként többször 2- havonta néhányszor 3-ritkábban 4-nem fordult elő

20. AZ ÖNÖK HÁZTARTÁSÁBAN...

...ki végzi a házimunkát	1	2	3	4	5	6	7
...ki végzi a kisebb javításokat a házban és a ház körül	1	2	3	4	5	6	7
...ki végzi a kiadások és bevételek figyelemmel kíséretét	1	2	3	4	5	6	7
...ki végzi a közös programok szervezését	1	2	3	4	5	6	7
...ki látja el a gyermekeket	1	2	3	4	5	6	7

1-mindig a megkérdezett 2-általában a kérdezett 3- kérdezett és partnere megosztva 4-általában a partner 5-mindig a partner 6-mindig vagy általában valaki más a háztartásból 7-mindig vagy általában valaki más, de nem a háztartásból

21. KÉREM, MONDJA MEG, HOGY MENNYIRE ELÉGEDETT AZ ÖN ÉS HÁZASTÁRSA/ÉLETTÁRSA KÖZÖTTI MUNKAMEGOSZTÁSSAL? 0-TÓL 10-IG ÉRTÉKELJEN, AHOL A 0 AZT JELENTI, HOGY EGYÁLTALÁN NEM ELÉGEDETT, A 10 PEDIG AZT, HOGY TELJES MÉRTÉKBEN ELÉGEDETT.

0-1-2-3-4-5-6-7-8-9-10

22. MIT MONDANA, HOGYAN TUDNAK KIJÖNNI A JÖVEDELMÜKBŐL?

01 – Nélkülözések között élnek 02 – hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak 03 – beosztással épphogy kijönnek a pénzükből 04 – elfogadhatóan élnek 05 – gondok nélkül élnek

23. ÖN MEGTESZI-E, MEGVALÓSÍTJA-E AZT, HOGY...

...évente egyszer egy hétre elmegy üdülni	1	2	3	4
...rendszeresen vásárol új ruhákat	1	2	3	4
...havonta egyszer meghívja a barátait vacsorára	1	2	3	4
...havonta legalább 10 ezer forintot félretesz	1	2	3	4
...havonta egyszer étteremben ebédel a családjával	1	2	3	4

1-megteszi 2-szeretné, de nem telik rá 3-nincs rá szüksége 4-egyéb okból nem teszi

24. EGÉSZÉBEN VÉVE, ÖN MENNYIRE ELÉGEDETT MOSTANÁBAN AZ ÉLETÉVEL?

01 teljesen elégedetlen – 2 - 3 - 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 teljesen elégedett

25. EGÉSZÉBEN VÉVE, MENNYIRE TARTJA BOLDOGNAK SAJÁT MAGÁT?

01 teljesen boldogtalan – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 teljesen boldog

26. KÉREM, MONDJA MEG, HOGY MENNYIRE ÉRT EGYET A KÖVETKEZŐ KIJELENTÉSEKKEL!

Teljes mértékben nem ért egyet	Nem ért egyet	Többé-kevésbé nem ért egyet	Egyet is ért, meg nem is	Többé-kevésbé egyetért	Egyet ért	Teljes mértékben egyetért
--------------------------------	---------------	-----------------------------	--------------------------	------------------------	-----------	---------------------------

Van olyan/különleges ember, aki mellettem áll, ha kell.	1	2	3	4	5	6	7
Van olyan ember, akivel meg tudom osztani örömeimet, bánatomat.	1	2	3	4	5	6	7
A családom igyekszik nekem segíteni.	1	2	3	4	5	6	7
A családomtól megkapom azt az érzelmi segítséget, amire szükségem van.	1	2	3	4	5	6	7
Van olyan ember az életemben, aki vigaszt nyújt nekem.	1	2	3	4	5	6	7
Barátaim igyekeznek nekem segíteni.	1	2	3	4	5	6	7
Számíthatok a barátaimra, ha rosszul mennek a dolgok.	1	2	3	4	5	6	7
A családommal meg tudom beszélni a problémáimat.	1	2	3	4	5	6	7
Vannak olyan barátaim, akikkel örömben, bánatban osztozunk.	1	2	3	4	5	6	7
Van olyan ember az életemben, aki törődik az érzéseimmel.	1	2	3	4	5	6	7
Családom segít a döntéshozatalban.	1	2	3	4	5	6	7
Barátaimmal meg tudom beszélni a problémáimat.	1	2	3	4	5	6	7

2. számú melléklet A második szülő kérdőíve

1. A kérdezett neme

- 1- férfi
- 2- nő

2. Hol született Ön? Kérem azt a települést mondja, ahol édesanyja élt, amikor Ön született! (Ne a kórház szerinti települést!)

3. Mikor született Ön?

19__

4. Mi az Ön hivatalos családi állapota?

- 1- nőtlen, hajadon
- 2- házas és együtt élnek
- 3- házas, külön élnek → **Mikor váltak külön?** ____-ben
- 4- özvegy → **Mikor özvegyült meg?** ____-ben
- 5- elvált → **Mikor vált el?** ____-ben

5. Jelenleg mi az Ön fő tevékenysége?

1-dolgozik teljes munkaidőben 2- dolgozik részmunkaidőben 3-GYES/GYED 4-nyugdíjas 5-munkanélküli 6-háztartásbeli 7-tanuló

Csak az 1 és 2 választ adóktól (jelenleg dolgozóktól):

6. Kérem, mondja meg, hogy az elmúlt három hónapban milyen gyakran történt meg Önnel, hogy...

...mikor megjött a munkából, túl fáradt volt ahhoz, hogy elvégezze az otthoni tennivalókat	1	2	3	4
...nehéz volt teljesíteni a családi kötelezettségeit, mert túl sok időt töltött a munkájával	1	2	3	4
...nem tudta rendszeresen ellátni a munkáját, mert fáradt volt az előző napi sok otthoni tennivaló miatt	1	2	3	4
...a családi kötelezettségei miatt nehéz volt a munkájára koncentrálni	1	2	3	4

2- hetenként többször 2- havonta néhányszor 3-ritkábban 4-nem fordult elő

7. Mi a legmagasabb iskolai végzettsége?

1-befejezetlen 8 osztály 2-általános iskola 3-szaktanulmánytervező 4-gimnázium, szakközépiskola 5-felsőfokú szakképzés 6-főiskola/Ba Bsc 7-egyetem/Ma Msc 8-posztgraduális

8. Melyik állítással tudná magát leginkább jellemezni?

1-vallásos vagyok, az egyház tanítását követem 2-vallásos vagyok a magam módján 3-nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e 4-nem vagyok vallásos 5-határozottan más a meggyőződésem

9. Melyik felekezethez tartozik?

0- nem tartozik semmilyen felekezethez 1-római katolikus 2-görög katolikus 3-református 4-evangélikus 5-orthodox 6-izraelita 7-hit gy. 8-jehova tanúi 9-egyéb kiségyház

A KÖVETKEZŐ KÉRDÉSEK AZ ÖN GYEREKKORI CSALÁDJÁRA VONATKOZNAK.

10. Az Ön szülei, amikor Ön megszületett:

1-házasságban éltek 2-élettársaként éltek együtt 3-nem éltek együtt

11. Ma is együtt élnek a szülei?

1-igen 2- nem, elváltak/megszakították a kapcsolatot 3-egyik szülő meghalt 4-mindketten meghaltak

12. Az Ön édesanyja hány évesen szülte az első gyermekét?

___ évesen

13. Összesen hány testvére van Önnek?

	Édestestvére
	Féltestvére
	Mostoha testvére

14. Ön hányadik gyermekként született?

___ . gyerekként

MOST AZ ÖN GYERMEKEIRE VONATKOZÓAN SZERETNÉK NÉHÁNY KÉRDÉST FELTENNİ.

15. Önnek hány gyermeke van?

16. Önnek végül is annyi gyermeke van, mint amennyit eredetileg, még a gyermekvállalás előtt szeretett volna, vagy több, vagy kevesebb?

1-annyi 2-több 3-kevesebb

17. Mi az oka annak, hogy végül kevesebb/több gyermeket vállalt, mint amennyire eredetileg gondolt?

1-párkapcsolatának változása (elhidegülés, válás, haláleset) miatt 2-új párkapcsolat, új család alapítása miatt 3-társas támogatás (családi, baráti segítség) hiánya, megszűnése miatt 4-anyagi körülmények romlása miatt 5-anyagi körülmények javulása miatt 6-tanulmányai miatt 7-vissza kellett térnie a munkaerőpiacra 8-rugalmas, támogató munkahely segítette 9-saját vagy párja egészségi állapota miatt 10-egy következő terhességtől, a szüléstől való félelem, rossz szülésélmények miatt 11-már megszületett gyermeke(i) egészségi állapota miatt 12-sikertelen terhességek, magzat, csecsemő halála miatt 13-a gyereknevelés nehézségei, fáradalmi miatt 14-a gyereknevelés örömei miatt („kedvet kapott hozzá”) 15- aktuális családpolitika (támogatások, kedvezmények változása) miatt 16-nem tervezett gyermekáldás miatt 17-ikerterhesség miatt 18-szereti így az életét, nem akar változást 19-a "babaprojektek" közepén tartanak 20-egyéb ok, és pedig:..

18. Gyermekei ugyanattól a partnertől vannak?

1-igen 2- nem, két partnertől 3- nem, kettőnél több partnertől

MOST A KÖZÉRZETÉVEL ÉS AZ ELÉGEDETTSÉGÉVEL KAPCSOLATBAN SZERETNÉM KÉRDEZNI

19. Összességében hogyan minősítené saját egészségi állapotát?

1-nagyon rossz 2-rossz 3-közepes 4-jó 5-kiváló

20. Egészeben véve Ön mennyire elégedett mostanában az életével?

1-teljesen elégedetlen ... 10-teljesen elégedett

21. Egészeben véve mennyire tartja boldognak saját magát?

1-teljesen boldogtalan ... 10-teljesen boldog

22. Mennyire volt jellemző az elmúlt két hétben, hogy...

...vidám és jókedvű volt	1	2	3	4
...nyugodt és ellazult volt	1	2	3	4
...aktív és élénk volt	1	2	3	4
...ébredéskor friss és kipihent volt	1	2	3	4
...napjai tele voltak az ön számára érdekes dolgokkal	1	2	3	4

1- egyáltalán nem jellemző 2-alig jellemző 3- jellemző 4-teljesen jellemző

23. Az emberek arról beszélnek, hogy manapság változóban van a férfiak és a nők szerepe. Kérem, jelezze, hogy mennyire ért egyet vagy mennyire nem ért egyet a következő állításokkal.

Egy dolgozó anya éppoly meleg és biztonságot adó kapcsolatot tud kialakítani gyermekeivel, mint egy nem dolgozó	1	2	3	4
Egy óvodáskorú gyermek valószínűleg megszenvedi, ha az anyja dolgozik	1	2	3	4
Lehet munkát vállalni, de amit egy nő igazán akar, az az otthon és a gyermekek	1	2	3	4
A háziasszonyi élet épp annyi önmegvalósítást ad, mint a pénzért végzett munka	1	2	3	4
Ahhoz, hogy egy nő független lehessen, a legjobb, ha állása van	1	2	3	4
A férjnek és a feleségnek egyaránt hozzá kell járulnia a háztartás jövedelméhez.	1	2	3	4
Általában véve az apák éppúgy képesek gyermekeikről gondoskodni, mint az anyák.	1	2	3	4
A férfiaknak ugyanannyi felelősséget kell vállalniuk az otthonért és a gyermekekért, mint a nőknek.	1	2	3	4

1-teljesen egyetért 2-egyetért 3-nem ért egyet 4-egyáltalán nem ért egyet

24. Mit mondana, hogyan tudnak kijönni a jövedelmükből?

1 – Nélkülözések között élnek 2 – hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak 3 – beosztással épphogy kijönnek a pénzükből 4 – elfogadhatóan élnek 5 – gondok nélkül élnek

25. Ön megteszi-e, megvalósítja-e azt, hogy...

...évente egyszer egy hétre elmegy üdülni	1	2	3	4
...rendszeresen vásárol új ruhákat	1	2	3	4
...havonta egyszer meghívja a barátait vacsorára	1	2	3	4
...havonta legalább 10 ezer forintot félretesz	1	2	3	4
...havonta egyszer étteremben ebédel a családjával	1	2	3	4

1-megteszi 2-szeretné, de nem telik rá 3-nincs rá szüksége 4-egyéb okból nem teszi

26. Kérem, mondja meg, hogy mennyire ért egyet a következő kijelentésekkel!

	Teljes mértékben nem ért egyet	Nem ért egyet	Többé-kevésbé nem ért egyet	Egyet is ért, meg nem is	Többé-kevésbé egyetért	Egyet ért	Teljes mértékben egyetért	NT	
Van olyan/különleges ember, aki mellettem áll, ha kell.	1	2	3	4	5	6	7	9	X
Van olyan ember, akivel meg tudom osztani örömeimet, bánatomat.	1	2	3	4	5	6	7	9	X
A családom igyekszik nekem segíteni.	1	2	3	4	5	6	7	9	X
A családomtól megkapom azt az érzelmi segítséget, amire szükségem van.	1	2	3	4	5	6	7	9	X
Van olyan ember az életemben, aki vigaszt nyújt nekem.	1	2	3	4	5	6	7	9	X
Barátaim igyekeznek nekem segíteni.	1	2	3	4	5	6	7	9	X
Számíthatok a barátaimra, ha rosszul mennek a dolgok.	1	2	3	4	5	6	7	9	X
A családommal meg tudom beszélni a problémáimat.	1	2	3	4	5	6	7	9	X
Vannak olyan barátaim, akikkel örömben, bánatban osztozunk.	1	2	3	4	5	6	7	9	X
Van olyan ember az életemben, aki törődik az érzéseimmel.	1	2	3	4	5	6	7	9	X
Családom segít a döntéshozatalban.	1	2	3	4	5	6	7	9	X
Barátaimmal meg tudom beszélni a problémáimat.	1	2	3	4	5	6	7	9	X

27. A Nagycsaládosok Országos Egyesületén kívül, részt vesz Ön rendszeresen valamilyen civil szervezet, egyesület, kisközösség stb. tevékenységében?

01 – igen 02 – nem

28. Részt vesz Ön rendszeresen valamilyen egyházi szervezet/kisközösség tevékenységében?

01 – igen 02 – nem

29. Szeretné-e, hogy gyermekei is nagycsaládot alapítsanak?

0- nem 1- igen 2- nem tudja eldönteni

Végül engedje meg, hogy a nagycsaládos életről kérdezzem! Amennyiben a saját családi életére gondol, mi jut először az eszébe? Pozitívumokat és nehézségeket egyaránt említhet!

3. számú melléklet A gyerekek kérdőíve

1. A kérdezett neme

3- férfi

4- nő

2. Mikor született Ön?

19__

3. Jelenleg mi az Ön fő tevékenysége?

1-dolgozik teljes munkaidőben 2- dolgozik részmunkaidőben 3-GYES/GYED 4-nyugdíjas 5-munkanélküli 6-háztartásbeli 7-tanuló

4. Mi a legmagasabb iskolai végzettsége?

1-befejezetlen 8 osztály 2-általános iskola 3-szakmunkásképző 4-gimnázium,szakközépiskola 5-felsőfokú szakképzés 6-főiskola/Ba Bsc 7-egyetem/Ma Msc 8-posztgraduális

5. Mi az Ön hivatalos családi állapota?

6- nőtlen, hajadon

7- házas és együtt élnek

8- házas, külön élnek

9- özvegy

10- elvált

6. Van-e Önnek jelenleg párkapcsolata (barát, barátnő)?

1-van 2-nincs

7. HA JELENLEG NINCSEN PÁRKAPCSOLATA: Volt-e már Önnek valaha párkapcsolata (barát, barátnő)?

1- volt 2- nem volt

8. Hány gyermeke van Önnek?

.....

9. Ha ≠0: Hány éves volt Ön, amikor az első gyermeke megszületett?

.....

10. Ha=0: Hány éves korában szeretné, hogy az első gyermeke megszülessen?

.....

11. Összesen hány gyereket szeretne?

.....

12. Ön szerint, ha minden feltétel adott, hány gyerek ideális egy családban?

.....

13. Ha Ön jelenleg nem házas, szeretne-e házasságban élni? (Akár a közeli, akár a távoli jövőben.)

1- biztosan nem 2-inkább nem 3- inkább igen 4-biztosan igen

14. Hol helyezné el önmagát a következő skálán aszerint, hogy minek van nagyobb szerepe az életében?

családi élet/magánélet 1-2-3-4-5 hivatás, munka, tanulás

15. Melyik állítással tudná magát leginkább jellemezni?

1-vallásos vagyok, az egyház tanítását követem 2-vallásos vagyok a magam módján 3-nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e 4-nem vagyok vallásos 5-határozottan más a meggyőződésem

16. Melyik felekezethez tartozik?

1-római katolikus 2-görög katolikus 3-református 4-evangélikus 5-orthodox 6-izraelita 7-hit gy. 8-jehova tanúi 9-egyéb kisegyház 10-egyikhez sem

17. Esküvőktől, temetésektől és keresztelőktől eltekintve, mostanában milyen gyakran szokott részt venni vallási szertartásokon?

1-hetente többször 2- hetente 3- havonta 4- csak bizonyos ünnepekkor 5- évente 6- ritkábban 7- soha/szinte soha

18. Összesen hány testvére van Önnek?

	Édestestvére
	Féltestvére
	Mostoha testvére

19. Ön hányadik gyermekként született?

__ . gyerekként

20. Összességében hogyan minősítené saját egészségi állapotát?

1-nagyon rossznak 2- rossznak 3-közepesnek 4-jónak 5-kiválónak

21. Egészeben véve Ön mennyire elégedett mostanában az életével?

1-teljesen elégedetlen ... 10-teljesen elégedett

22. Egészeben véve mennyire tartja boldognak saját magát?

1-teljesen boldogtalan ... 10-teljesen boldog

23. Mennyire volt jellemző az elmúlt két hétben, hogy...

...vidám és jókedvű volt	1	2	3	4
...nyugodt és ellazult volt	1	2	3	4
...aktív és élénk volt	1	2	3	4
...ébredéskor friss és kipihent volt	1	2	3	4

...napjai tele voltak az ön számára érdekes dolgokkal	1	2	3	4
---	---	---	---	---

2- egyáltalán nem jellemző 2-alig jellemző 3- jellemző 4-teljesen jellemző

24. Az emberek arról beszélnek, hogy manapság változóban van a férfiak és a nők szerepe. Kérem, jelezze, hogy mennyire ért egyet vagy mennyire nem ért egyet a következő állításokkal.

Egy dolgozó anya éppoly meleg és biztonságot adó kapcsolatot tud kialakítani gyermekeivel, mint egy nem dolgozó	1	2	3	4
Egy óvodáskorú gyermek valószínűleg megszenvedi, ha az anyja dolgozik	1	2	3	4
Lehet munkát vállalni, de amit egy nő igazán akar, az az otthon és a gyermekek	1	2	3	4
A háziasszonyi élet épp annyi önmegvalósítást ad, mint a pénzért végzett munka	1	2	3	4
Ahhoz, hogy egy nő független lehessen, a legjobb, ha állása van	1	2	3	4
A férjnek és a feleségnek egyaránt hozzá kell járulnia a háztartás jövedelméhez.	1	2	3	4
Általában véve az apák éppúgy képesek gyermekeikről gondoskodni, mint az anyák.	1	2	3	4
A férfiaknak ugyanannyi felelősséget kell vállalniuk az otthonért és a gyermekekért, mint a nőknek.	1	2	3	4

1-teljesen egyetért 2-egyetért 3-nem ért egyet 4-egyáltalán nem ért egyet

25. Mit mondana, hogyan tudnak kijönni a jövedelmükből?

1 – Nélkülözések között élnek 2 – hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak 3 – beosztással épphogy kijönnek a pénzükből 4 – elfogadhatóan élnek 5 – gondok nélkül élnek

26. Ön megteszi-e, megvalósítja-e azt, hogy...

...évente egyszer egy hétre elmegy üdülni	1	2	3	4
...rendszeresen vásárol új ruhákat	1	2	3	4
...havonta egyszer meghívja a barátait vacsorára	1	2	3	4
...havonta legalább 10 ezer forintot félretesz	1	2	3	4
...havonta egyszer étteremben ebédel a családjával	1	2	3	4

1-megteszi 2-szeretné, de nem tellik rá 3-nincs rá szüksége 4-egyéb okból nem teszi

27. Amennyiben Önnek van saját jövedelme (pl. ösztöndíj, munkabér), hozzájárul-e a háztartásban felmerülő költségekhez?

1- nincsen önálló jövedelme 2- van jövedelme, de nem járul hozzá a költségekhez
3- alkalmanként hozzájárul 4- rendszeresen hozzájárul

28. Milyen gyakran vesz Ön részt a házimunkában?

1-napi rendszerességgel 2- hetente többször 3- alkalmanként 4- soha/szinte soha

29. A Nagycsaládosok Országos Egyesületén kívül, részt vesz-e rendszeresen valamilyen civil szervezet, egyesület, kisközösség stb. tevékenységében?

1 – igen 2 – nem

30. Részt vesz Ön rendszeresen valamilyen egyházi szervezet/kisközösség tevékenységében?

1 – igen 2 – nem

31. Kérem, mondja meg, hogy mennyire ért egyet a következő kijelentésekkel!

	Teljes mértékben nem ért egyet	Nem ért egyet	Többé-kevésbé nem ért egyet	Egyet is ért, meg nem is	Többé-kevésbé egyetért	Egyet ért	Teljes mértékben egyetért	NT
Van olyan/különleges ember, aki mellettem áll, ha kell.	1	2	3	4	5	6	7	9
Van olyan ember, akivel meg tudom osztani örömeimet, bánatomat.	1	2	3	4	5	6	7	9
A családom igyekszik nekem segíteni.	1	2	3	4	5	6	7	9
A családomtól megkapom azt az érzelmi segítséget, amire szükségem van.	1	2	3	4	5	6	7	9
Van olyan ember az életemben, aki vigaszt nyújt nekem.	1	2	3	4	5	6	7	9
Barátaim igyekeznek nekem segíteni.	1	2	3	4	5	6	7	9
Számíthatok a barátaimra, ha rosszul mennek a dolgok.	1	2	3	4	5	6	7	9
A családommal meg tudom beszélni a problémáimat.	1	2	3	4	5	6	7	9
Vannak olyan barátaim, akikkel örömben, bánatban osztozunk.	1	2	3	4	5	6	7	9
Van olyan ember az életemben, aki törődik az érzéseimmel.	1	2	3	4	5	6	7	9
Családom segít a döntéshozatalban.	1	2	3	4	5	6	7	9
Barátaimmal meg tudom beszélni a problémáimat.	1	2	3	4	5	6	7	9

32. Végül engedje meg, hogy a nagycsaládos életről kérdezzem! Amennyiben a saját családi életére gondol, mi jut először az eszébe? Pozitívumokat és nehézségeket egyaránt említhet!
